

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ALENKA VRHOVŠEK

VKLJUČEVANJE ŽENSK V BOJNE ENOTE OBOROŽENIH SIL
DRŽAV ČLANIC NATA

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2005

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ALENKA VRHOVŠEK

Mentorica: redna profesorica dr. Ljubica Jelušič

VKLJUČEVANJE ŽENSK V BOJNE ENOTE OBOROŽENIH SIL
DRŽAV ČLANIC NATA

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2005

KAZALO

1. UVOD	4
2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR DIPLOMSKEGA DELA	6
2.1. Opredelitev problema predmeta proučevanja.....	6
2.2. Opredelitev ciljev proučevanja.....	6
2.3. Hipoteze.....	6
2.4. Metodološki pristop.....	7
2.5. Struktura diplomskega dela	7
3. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	8
3.1. NATO - Organizacija Severnoatlantske pogodbe (North Atlantic Treaty Organization).....	8
3.2. Bojne enote	9
4. DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA STOPNJO IN OBLIKE PARTICIPACIJE ŽENSK V OBOROŽENIH SILAH POSAMEZNIH DRŽAV	13
4.1. Vojska.....	15
4.1.1. Znanstveno-tehnološki napredek ter spremenjena podoba vojne in bojevanja	15
4.1.2. Razmerje med deležem bojnih in podpornih nalog	17
4.1.3. Organizacijska struktura.....	18
4.1.4. Osebjne in politika dostopa	19
4.1.5. Vojaška interakcija	19
4.2. Družba	23
4.2.1. Demografski trendi	23
4.2.2. Struktura delovne sile	24
4.2.3. Ekonomski razvoj.....	25
4.2.4. Struktura družine	27
4.3. Kultura	28
4.3.1. Družbeni ustroj spolnih vlog	28
4.3.1.1. Fizične in fiziološke značilnosti žensk	30
4.3.1.2. Osebnostne in psihične značilnosti žensk.....	32
4.3.2. Družbeni ustroj družine	33
4.3.3. Ključne družbene vrednote.....	33
4.4. Politika.....	35
4.5. Mednarodno okolje.....	35
5. VKLJUČEVANJE ŽENSK V BOJNE ENOTE OBOROŽENIH SIL POSAMEZNIH DRŽAV	39
5.1. Belgija.....	39

5.2.	Bolgarija	41
5.3.	Češka	42
5.4.	Danska	43
5.5.	Francija	44
5.6.	Grčija	46
5.7.	Italija	47
5.8.	Kanada	48
5.9.	Latvija	52
5.10.	Litva	52
5.11.	Luksemburg	53
5.12.	Madžarska	54
5.13.	Nemčija	55
5.14.	Nizozemska	56
5.15.	Norveška	58
5.16.	Poljska	59
5.17.	Portugalska	60
5.18.	Romunija	62
5.19.	Slovaška	63
5.20.	Slovenija	64
5.21.	Španija	67
5.22.	Turčija	67
5.23.	Velika Britanija	68
5.24.	ZDA	74
6.	ZAKLJUČEK	79
7.	LITERATURA	83
8.	SEZNAM GRAFIČNIH PRIKAZOV IN TABEL	89
9.	PRILOGA	90

1. UVOD

Čeprav je vojaška organizacija v preteklosti veljala za izključno moško institucijo, prisotnost in delovanje žensk v njej ni novost. Pravzaprav so se ženske skozi celotno človeško zgodovino na različne načine vključevale v oborožene konflikte ter v njih odigrale pomembne vloge, brez katerih bi bila vojaška organizacija težko učinkovita.

Običajno so opravljale tradicionalne ženske naloge, predvsem na področju zdravstva in administracije, opravljanje bojnih dolžnosti pa je bilo v večini zaupano moškim. Kljub temu je preteklost zabeležila tudi situacije, v katerih so se posamezne ženske preizkusile v vlogi bojevnice.

Zaradi obsežnega spreminjanja položaja žensk v sodobni družbi, vse večjega števila posameznic, ki želijo svoje sposobnosti uveljaviti tudi na za ženske netradicionalnih poklicnih področjih, okrepljenega feminizma, želj po emancipaciji ter prehoda številnih oboroženih sil iz nekdanj obvezniških vojsk v prostovoljne poklicne oborožene sile, je danes ženska populacija za vojaško organizacijo postala pomembna rekrutna baza.

V sodobnih, razvitih državah, kamor sodijo tudi države članice Nata, je vključevanje žensk v oborožene sile postalo ustaljena praksa. K temu so zlasti pripomogli zakonodaja in predpisi posameznih držav, ki v splošnem zagotavljajo moškim in ženskam enake pravice ter ne dopuščajo diskriminacije v kakršnikoli obliki. Takšna določila so pogosto vsebovana že v sami ustavi posamezne demokratične države, ki so v skladu s temeljnimi človekovimi pravicami in svoboščinami, zagotovljenimi v mednarodnih paktih, konvencijah in drugih mednarodnih listinah.

Toda kljub zakonodaji, ki daje ženskam in moškim enake pravice, se v praksi diskriminacija še vedno kaže, zlasti na področju zaposlovanja na vodilnih delovnih mestih ter v skromni udeležbi žensk v nekaterih poklicih, kamor sodi tudi vojaška profesija. Zlasti pri vključevanju žensk na položaje na vrhu hierarhične vojaške lestvice ter v neposredne bojne naloge, seksistična praksa ni odpravljena.

Deleži žensk se v posameznih oboroženih silah razlikujejo. Ponekod delež ne doseže niti enega odstotka, medtem ko drugod seže že krepko preko 10-odstotkov. V vsakem primeru tako še vedno govorimo o spolni nereprezentativnosti oboroženih sil.

Danes se ženske v vojaško organizacijo vključujejo v večjem številu kot včasih. To potrjuje tudi podatek o porastu skupnega števila pripadnic oboroženih sil držav članic Nata od leta 1961 do leta 2004. Oborožene sile članic Nata so v letu 1961 štejele okoli 30 000 žensk, v letu

1984 246 000, v letu 1990 283 407, v letu 2001 285 000 pripadnic, do leta 2004 pa je bilo v oborožene sile sedanjih članic integriranih že več kot 500 000 žensk (*Addis, 1994: 12-13; Year in Review, 2001: 11; Year in Review, 2004*).

Večina jih v oboroženih silah zavezništva zaseda še vedno položaje na dnu hierarhične lestvice vojaške organizacije, vendar pa že kar nekaj časa manjšina žensk pritiska na delovne dolžnosti, ki se v vojski smatrajo za izključno moške. V kategorijo teh se v prvi vrsti umeščajo bojne naloge, saj so vse večji poudarki o enakopravnosti, ozaveščenost žensk o njihovih pravicah in okrepljena feministična gibanja pripeljala do točke, da so se nekatere oborožene sile primorane spopasti z zakonsko izločenostjo žensk iz opravil, kot so bojne naloge, saj gre tu za tesno povezanost z vprašanjem enake možnosti zaposlovanja za oba spola. Vendar pa je pri institucionalni integraciji žensk končno merilo še vedno največkrat kulturno pričakovana vloga ženske v določeni družbi, zaradi česar v vojaški organizaciji, ki je v tradicionalni kulturni zavesti v izključno moški pristojnosti, pri vključevanju žensk na bojne dolžnosti, pripelje do težav. Mnenja o tem, ali je vključevanje žensk v bojne enote smotno, so namreč deljena.

Javnost, sociologi, psihologi, zgodovinarji, pripadniki vojaške organizacije, politični predstavniki in ostali izvedenci utemeljujejo primernost žensk za delovanje na bojnih dolžnostih na različne načine, in enotnega pojasnila ni mogoče podati. Vsak navaja in poudarja argumente, ki so v skladu z njegovimi prepričanji in v njegovem interesu, večina letih pa je še nedokazanih in temeljijo le na predvidevanjih, saj je izkušenj z ženskami na bojnih položajih malo.

S popolno integracijo žensk v bojne enote se lahko pohvali le malokatera vojska držav sveta, pa še ta je ponavadi »popolna« le na papirju. Zato je namen mojega diplomskega dela predstaviti vključevanje žensk v bojne enote v oboroženih silah držav članic Nata (izjema so Islandija, ki nima oboroženih sil ter nova članica Estonija, za katero mi ni uspelo pridobiti podatkov), saj so v ta pakt vključene države z najbolj razvitimi oboroženimi silami in z največjim deležem žensk v vojaški organizaciji. Ker tudi te države niso enotnega mnenja, ali so ženske primerne za integracijo v bojne enote in svojo trenutno integracijsko politiko žensk izvajajo na podlagi različnih argumentov, je namen moje naloge podati vpogled, kakšna je dosedanja praksa držav na tem področju ter tako ugotoviti, v čem so si podobne, v čem različne ter predvsem, kako daleč so te države na poti ukinitve prepovedi vstopa žensk v bojne enote, ki vsaj v zakonodaji (ne pa toliko tudi v praksi) spada med eno od zadnjih prepovedi na podlagi spolne pripadnosti.

2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR DIPLOMSKEGA DELA

2.1. Opredelitev problema predmeta proučevanja

V diplomskem delu bom proučevala problematiko s področja spolne (ne)reprezentativnosti v oboroženih silah (naprej OS), natančneje problematiko vključevanja žensk v bojne enote v OS držav članic Nata.

V zadnjih desetletjih se je delež žensk v OS posameznih držav članic Nata občutno povečal, razširile pa so se tudi njihove vojaške vloge in možnosti za napredovanje. Kljub temu je participacija žensk v OS nizka, vrsta mest ali poklicnih specializacij pa še vedno nedostopnih. Mnogo držav se je že spopadlo oziroma se še spopada z zakonsko določeno izločenostjo žensk iz posameznih vojaških vlog in ponekod jim je že omogočeno vključevanje celo v bojne naloge, vendar pa je dejansko udejstvovanje žensk na razpoložljivem spektru vlog precej manjša, saj so vojakinje v malo kateri državi vključene v redne OS kot bojevnice.

V diplomskem delu bi rada opozorila na omejitve in probleme pri integraciji žensk v vojaške vloge, predvsem pa želim natančneje prikazati, kakšna je trenutna integracija žensk v bojne naloge OS držav članic Nata, ki so od nekdaj veljale za izključno moško dejavnost.

2.2. Opredelitev ciljev proučevanja

V diplomskem delu želim prikazati zastavljene cilje svojega proučevanja, ki zadevajo:

- predstavitev dejavnikov, ki vplivajo na stopnjo in oblike participacije žensk v OS;
- proučitev posameznih držav članic Nata na področju vključevanja žensk v bojne enote v svoji zakonodaji in v praksi;
- ugotovitev trendov na področju politike vključevanja žensk v OS ter natančneje omejitev, s katerimi se posamezne države srečujejo pri vključevanju žensk v bojne enote.

2.3. Hipoteze

V diplomskem delu bom preverila naslednje hipoteze:

H1: *Kljub vse večjemu deležu žensk v OS držav članic Nata in zavzemanju vse pomembnejših vojaških vlog, se vloga ženske kot bojevnice šele uveljavlja, saj ženske v večini še vedno zasedajo mesta, kjer je možnost neposrednega bojnega stika z nasprotnikom izključena.*

H2: V državah, kjer je ženskam z zakonom dovoljeno sodelovanje v enotah, ki bi lahko bile neposredno vključene v oborožen boj, v praksi še vedno ni dovoljeno sodelovati v vseh bojnih aktivnostih.

H3: Omejitve na področju vključevanja žensk v bojne enote so največje v kopenski vojski in nekoliko manjše v vojnem letalstvu in vojni mornarici.

2.4. Metodološki pristop

Za proučitev izbrane teme bom uporabljala naslednje metode:

- **deskriptivna metoda:** pri opisovanju in razlagi temeljnih pojmov;
- **analiza vsebin sekundarnih virov**, kot so: knjige, revije, članki, zborniki, publikacije, poročila;
- **analiza relevantnih internetnih virov:** uporabila jih bom za predstavitev dejavnikov, ki vplivajo na participacijo žensk v OS ter za predstavitev pravne ureditve in dejanskega vključevanja žensk v bojne enote OS posameznih držav;
- **primerjalna analiza:** uporabila jo bom za primerjavo držav na področju stopnje in načinov vključevanja žensk v OS, natančneje na področju vključevanja žensk v bojne enote.

2.5. Struktura diplomskega dela

Vsebina diplomskega dela je sestavljena iz več poglavij, ki so razdeljena na podpoglavja.

Prvo poglavje je namenjeno uvodu diplomskega dela in zajema uvodne misli o proučevani temi. V drugem delu je predstavljen metodološko-hipotetični okvir, ki vsebuje opredelitev predmeta in cilje proučevanja, hipoteze, opis metodološkega pristopa ter strukturo diplomskega dela. Tretji del naloge je namenjen predstavitvi temeljnih pojmov, ki so za razumevanje naloge ključnega pomena. V četrtem poglavju bom predstavila dejavnike, ki vplivajo na stopnjo in oblike participacije žensk v OS, v petem poglavju pa bom natančneje predstavila posamezne države članice Nata in sicer njihovo zgodovinsko ozadje in zakonodajo s področja vključevanja žensk v OS; dejansko vključevanje žensk v bojne enote ter probleme, s katerimi se vojaška organizacija in ženske soočajo z vstopom žensk v OS. V šestem poglavju bom povzela zaključke proučevane teme in sicer prvi del bo vseboval ugotovitve o možnostih integracije/dezintegracije žensk v OS, drugi del pa primerjavo med državami glede politike vključevanja žensk v bojne enote. V zaključnem delu bo tudi podana verifikacija zastavljenih hipotez, ki sem jih zastavila v uvodnem delu. Sedmo in osmo poglavje sta namenjeni seznamu literature ter seznamu grafičnih prikazov in tabel.

3. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

3.1. NATO - Organizacija Severnoatlantske pogodbe (North Atlantic Treaty Organization)

Organizacija Severnoatlantske pogodbe je zavezništvo za kolektivno obrambo, ki se je oblikovalo s podpisom Severnoatlantske pogodbe v Washingtonu aprila leta 1949.

Severnoatlantska pogodba je mednarodna pogodba o ustanovitvi zveze Nato ter mednarodnopravni in politični okvir za večstransko obrambno sodelovanje med državami članicami. Namen sistematičnega obrambnega sodelovanja je odvrnitev oborožene agresije na eno ali več držav podpisnic oziroma, če do oborožene agresije kljub temu pride, izvedba skupnega in usklajenega obrambnega sodelovanja. Pogodba predvideva tudi sodelovanje med državami podpisnicami na političnem, gospodarskem, znanstvenem in kulturnem področju.

Zavezništvo, kateremu so države pristopile prostovoljno, je bilo sprva zasnovano na partnerstvu 12 držav: Belgije, Danske, Francije, Islandije, Italije, Kanade, Luksemburga, Nizozemske, Norveške, Portugalske, Velike Britanije in ZDA. Kasneje, leta 1952, sta se prvotnim dvanajstim članicam zavezništva pridružili še Grčija in Turčija, leta 1955 Zvezna republika Nemčija, leta 1982 Španija, leta 1999 Republika Češka, Madžarska in Poljska ter leta 2004 Bolgarija, Estonija, Latvija, Litva, Romunija, Slovaška in Slovenija.

Zavezništvo torej danes povezuje 26 držav in ostaja odprto za včlanitev tudi drugih evropskih držav, ki so sposobne razvijati njegova načela in prispevati k varnosti severnoatlantskega območja (*glej Priročnik o zvezi Nato, 2001: 3-31*).

* * *

Za proučevanje politike vključevanja žensk v bojne enote v OS držav članic Nata sem se odločila zaradi dejstva, da se med njih uvrščajo vojske svetovno najbolj razvitih in naprednih držav, v katerih splošna zakonodaja prepoveduje diskriminacijo po spolu. Določila o prepovedi diskriminacije po spolu se običajno nanašajo tudi na OS, vendar pa je v večini vojaških organizacij držav članic zaslediti omejevanje žensk pri opravljanju določenih vojaških nalog. Članice sicer stremijo k poenotenju standardov tudi na področju integracije žensk v OS, vendar pa se pri tem procesu vsaka država sooča s svojstvenimi problemi, kar lahko prisodimo kompleksnemu učinkovanju številnih dejavnikov.

3.2. Bojne enote

Vojaške enote, poveljstva in zavodi so organizacijske celote v vojski. Organizirane so zaradi lažjega in uspešnejšega delovanja vojske.

Vojaške enote so del vojske, ki je organizirana kot celota s predpisano odgovornostjo in določeno samostojnostjo. Namenjene so za izvedbo nalog in aktivnosti na ravni svoje odgovornosti. Načelno so sestavljene iz poveljstev in manjših enot, lahko pa tudi iz posadk ali posameznikov.

Enote lahko delimo glede na :

1. *namen* (bojne enote, enote za bojno podporo, enote za zagotovitev pogojev za delovanje),
2. *raven delovanja* (taktične, operativne, strateške),
3. *vlogo znotraj enote* (osnovne, podporne, za zagotovitev pogojev za delovanje) (Humar, 2001).

V svoji nalogi se bom osredotočila na bojne enote.

Bojne enote lahko v najsplošnejšem pomenu enačimo s terminom »*bojne sile* (*combat forces*)«, ki ga The Official Dictionary of Military Terms (1992: 74) opredeljuje kot »*sile, katerih primarna naloga je sodelovati v boju.*«¹

Natančnejša opredelitev bojnih enot pa je naslednja:

»*Bojne enote so sile, ki pri srečanju s sovražnikom uporabljajo neposreden ogenj² in manever.³ Ločevati jih moramo od sil, ki delujejo proti sovražniku s posrednim ognjem ali kakor koli drugače zagotavljajo bojno podporo manevrskim silam.*« (ATP-35B, 1999: 2-12)

Osnovna bojna enota je enota, ki lahko deluje brez neposredne podpore in zagotovitve delovanja s strani višje enote. Zato lahko takšna enota dobi samostojno nalogo in je primerna za podreditev drugim enotam.

¹ Boj je prvotna oblika oboroženega spopada, iz katerega so se razvile višje oblike bojnih delovanj. V sodobni taktiki so boji posameznikov, skupin in taktičnih enot glavna sestavina bitke, v kateri se ti boji povezujejo v celoto. Za posameznike in enote, ki delujejo na ravni boja, lahko rečemo, da se tudi bojujejo. V boju namreč vsi delujejo neposredno proti sovražniku (Unger, 2003: 22).

Boji se z vidika prostora, kjer potekajo, delijo na kopenske, zračne, pomorske oziroma podvodne boje (Žabkar, 2003: 168).

² Ogenj je osnovno (ne pa tudi edino) sredstvo za nevtraliziranje in uničenje sovražnika ter njegovih bojnih sredstev.

³ Manever je organiziran ter usklajen premik sil med pripravo in izvajanjem bojnega delovanja.

V kopenski vojski predstavlja osnovno bojno enoto bataljon, v pomorstvu se bataljon lahko imenuje divizion, v letalstvu pa eskadrilja letal oziroma helikopterjev (*Humar, 2001*).

Klasifikacija bojnih enot v treh osnovnih zvrsteh oboroženih sil:

Bojne enote kopenske vojske (KoV):

- *oklepljene:*
 1. težke oklepne enote (tankovske enote)
 2. lahke oklepne enote (mehanizirana pehota oz. pehota opremljena z bojnimi vozili)
- *neoklepljene:*
 1. pehota (izkrcana pehota)
 2. zračnopremična pehota (helikopterski ter letalski desanti; padalske enote)
- *izvidniške:*
 1. zračne enote
 2. zemeljske enote
- *oklepni oziroma jurišni bojni helikopterji (ATP-35B, 1999)*
- *enote bojnega inženirstva*⁴
- *artilериjske enote*:⁵
 1. topništvo
 2. raketne enote
- *specialne sile*⁶ (*IMADE, 1993: 2828*).

⁴ Inženirske enote sicer spadajo v enote za zagotavljanje pogojev za bojevanje (*Humar, 2001*), vendar je včasih razlikovanje med bojnimi moduli in podpornimi moduli težavno za tiste enote, katerih jih naloge, ki opravljajo, postavijo v bližnji stik s sovražnikom. Tipičen primer so enote bojnih inženirjev, ki delujejo v območju bojevanja skupaj z pehoto in tankovskimi enotami, pogosto pa tudi pred njimi. Njihova vloga je sicer le olajšati in pospešiti premik svojih enot ter ovirati premik nasprotnikovih sil, ne da bi se soočili s sovražnikom v bližinskem boju, vendar pa se srečanje s sovražnikom v nekaterih primerih tudi lahko zgodi (*IMADE, 1993: 2828*).

⁵ Artilerija s svojim delovanjem vpliva na sovražnika, ni pa v neposrednem stiku z njim. Načeloma je nosilec ognjene podpore KoV in se z nasprotnikom bojuje posredno ali pa mu neposredno povzroča izgube. Včasih pa se tudi artilerija bojuje, na primer s sovražnikovo artilerijo (kontrabatiranje). Takrat ne deluje bojno na cilje z ognjeno podporo drugih enot, temveč se bojuje s sovražnikovo artilerijo in je od tega boja odvisno njeno preživetje v boju (*Taktika, 2004: 11*).

⁶ Specialne sile (*Special Forces*) so majhne, ofenzivne, skrbno izbrane bojne vojaške ali paravojaške enote, ki so izjemno dobro izurjene za izvrševanje nalog posebnih vrst, ki jih običajne vojaške enote ne morejo izvesti (*Mihajlovič, Arsič, 2003: 15*). Lahko se jih formira v vseh službah, rodovih in zvrsteh ali pa za oborožene sile v celoti: diverzantske gverilske, izvidniške, protidiverzantske, za elektronsko motenje, obveščevalne, protigverilske, jurišne, inženirske in druge. Njihovo formiranje, usposabljanje in uporaba so običajno podvrženi posebnim predpisom in se jih običajno vodi izven običajnih kriterijev (*Vojni leksikon, 1981: 572*).

Bojne enote vojne mornarice (VM):

- enote vojnih ladij,⁷
- jurišne podmornice,
- podmornice – nosilke podmorniških balističnih raket (IMADE, 1993: 2828),
- specialne sile.

Bojne enote vojnega letalstva (VL):

- eskadrilje lovskega letalstva,
- eskadrilje prestreznikov,
- eskadrilje bombnikov,
- raketne eskadrilje,
- eskadrilje za specialne operacije (IMADE, 1993: 2828).

Posebnost bojev, ki jih izvajajo letalske enote in mornarica, je v tem, da se v njih praviloma pojavljajo dvoboji, v katerih se ladja bori proti ladji/podmornici in letalo proti letalu (Žabkar, 2003: 169).

Večina bojnih enot deluje v okviru rodov, vendar se med posameznimi državami pojavljajo razlike med nazivi rodov in postavitvijo posameznih enot v njih, zato je potrebno poudariti, da ni mogoče navesti univerzalne, enotne opredelitev pojma »bojne enote« in njihove klasifikacije, ki bi veljala za vse OS posameznih držav.

Koncept oziroma opredelitev »bojnih nalog«, ki se izvajajo v okviru bojnih enot, je torej spremenljiv. Spreminja se od države do države, v odvisnosti od razmer pa tudi znotraj držav (Elster v Kotnik, 2001/2002: 324).

Bojne naloge so tudi subjektivno definirane glede na posamezne zvrsti OS. Razlike v organiziranosti posameznih zvrsti OS in njihovih nalogah, določajo kako posamezna zvrst definira bojevanje.

* * *

Vprašanje primernosti žensk za opravljanje bojnih nalog in vključitev v bojne enote je sprožilo številne razprave o opredelitvi bojnih nalog. Mnogi namreč dvomijo v upravičenost in uporabnost razlikovanja med bojnimi in podpornimi nalogami. S. Greenberg (glej Kotnik,

⁷ Pod pojmom vojna ladja razumemo ladjo vojne mornarice, namensko zgrajeno, oboroženo ter opremljeno za bojevanje na morju in s posadko, ki jo sestavljajo vojaške osebe. Danes med vojne ladje uvrščamo naslednje vrste plovil: letalonosilke, bojne ladje, križarke, rušilce, fregate, korvete, hitre jurišne čolne, amfibijskodesantne ladje in ladje za protiminsko bojevanje (Dakič, 2001: 41).

2001/2002: 235) opozarja, da tovrstno razlikovanje, v dejanski vojni ne pomeni veliko, saj so ženske tudi za frontno črto izpostavljene sovražnikovemu bojnemu delovanju. Mnogi vojaški strokovnjaki opozarjajo, da sodobna strategija in vojaška tehnika poudarjata pomen uničevanja poveljniških centrov in logističnih zmogljivosti, v katerih je ponavadi razporejenih največji delež pripadnic OS.

V diplomskem delu se kot bojne enote, v katere naj bi se oziroma se vključujejo tudi pripadnice ženskega spola, smatrajo vojaške enote vseh zvrsti OS, v katerih se izvajajo naloge in aktivnosti v neposredni nevarnosti pred delovanjem nasprotnika, uporablja orožje ter s svojim delovanjem tvega, da lahko postaneš ujetnik, ranjenec ali celo smrtna žrtev. Skratka gre za vključevanje žensk v aktivnosti, v katerih delujejo kot bojevnice.

Najpogosteje so to aktivnosti v pehoti, oklepnih enotah, artileriji, na bojnih ladjah, podmornicah, bojnih letalih in v specialnih silah.

4. DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA STOPNJO IN OBLIKE PARTICIPACIJE ŽENSK V OBOROŽENIH SILAH POSAMEZNIH DRŽAV

Čeprav se OS na splošno dojemajo kot konzervativne organizacije, ki odlašajo ali se celo upirajo družbenim spremembam, tudi vključevanju žensk v svoje vrste, je ženskam kljub temu s časom uspelo razširiti svoje vojaške vloge in si zagotoviti priložnost za razvoj vojaške kariere. Na ta način kljubujejo splošno uveljavljenemu pogledu o OS kot moški domeni in paradigmi o moškem bojevniku. Proces »normalizacije« vključevanja žensk v OS se lahko prisodi mešanici različnih dejavnikov (*glej Kümmel, 2002: 616-617*).

Dejavnike, ki vplivajo na stopnjo in oblike participacije žensk v OS, posamezni izvedenci razvrščajo v različne skupine, interpretirajo na različne načine in jim dajejo različen pomen. Dejstvo je, da je v kontekstu vključevanja žensk v skoraj izključno moško institucijo, z razlikami med spoloma (dejanskimi in družbeno konstruiranimi), mogoče manipulirati v nedogled – kakor ustreza družbenim in političnim razmeram. Pri tem zagovorniki in nasprotniki žensk v OS najpogosteje zajemajo svoje utemeljitve iz narave oboroženega boja, enakosti državljanov glede pravic in dolžnosti, vojaške učinkovitosti, fizioloških in psiholoških značilnosti obeh spolov, interpersonalne dinamike v vojaški enoti in hierarhije družbenih vrednot (*glej Bukinac, 1995: 182*).

V sredini 90-ih je eno najodmevnejših teorij na to temo oblikovala Mady Wechler Segal⁸ in z njo postavila temelje za nadaljnje raziskovanje. Njeno teorijo so tako kasneje pri raziskavah uporabljali mnogi drugi avtorji in jo nadgrajevali, uporabila pa jo bom tudi sama v svoji diplomski nalogi.

To je teorija pogojev pod katerimi se v OS posameznih državah, skozi zgodovino vloge žensk širijo ali krčijo in se nanaša predvsem na zahodne demokratične države, kamor spadajo tudi države zavezništva.

Dejavnike, ki oblikujejo vrsto in stopnjo participacije žensk v OS (*glej grafični prikaz 4.1.*), lahko razvrstimo v pet kategorij:

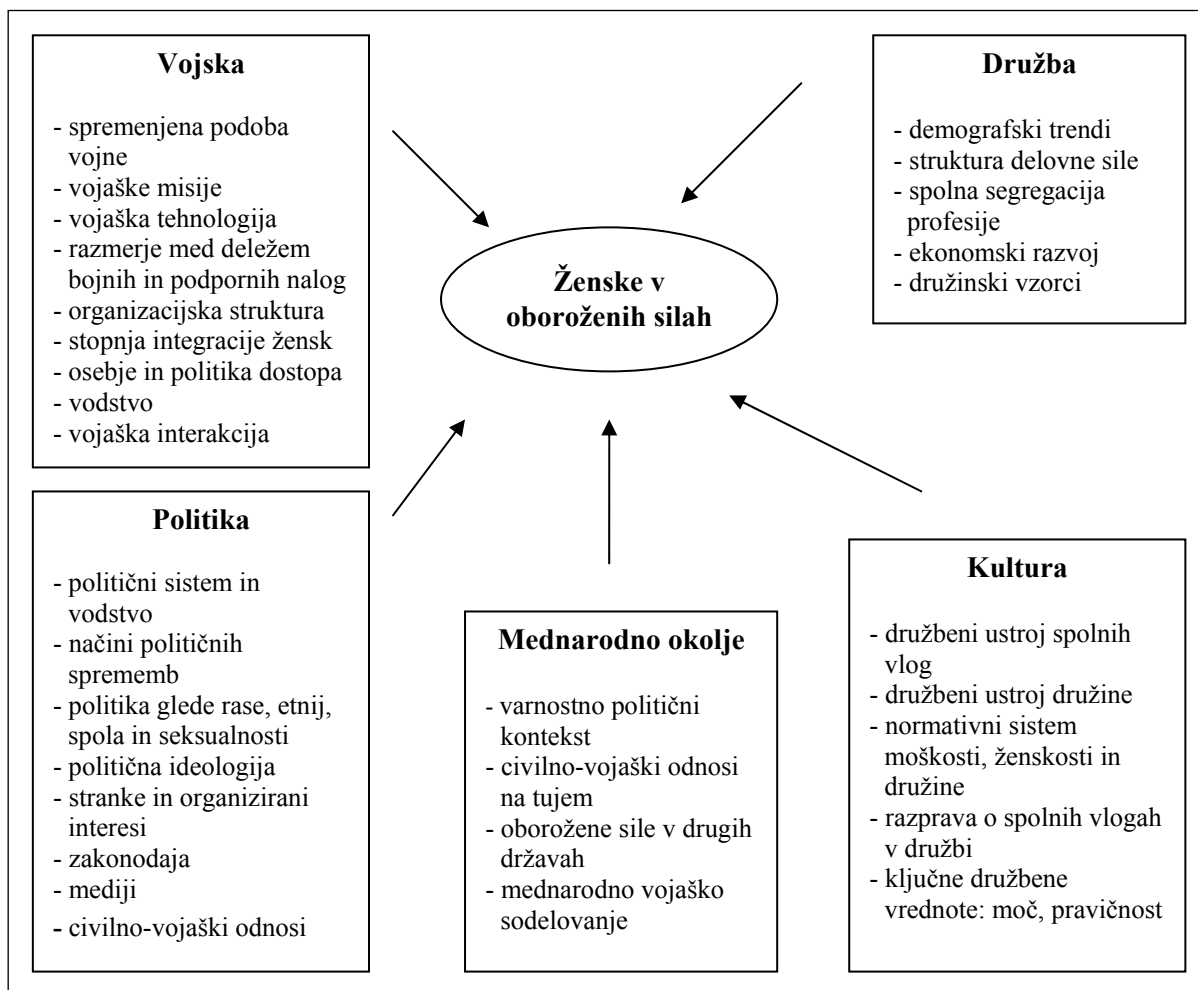
1. vojska,
2. družbena struktura,

⁸ Profesorica sociologije, ki je svoje raziskovanje posvetila temam žensk v OS, vojaškim družinam in vojaškemu vodenju.

3. kultura (Segal, 1995: 758),
4. politika in
5. mednarodno okolje (Kümmel, 2002: 631).⁹

Prve štiri kategorije se uvrščajo v nacionalno domeno, zadnja pa v mednarodno in vsaka od njih bo natančneje predstavljena v nadaljevanju naloge.

Grafični prikaz 4.1: Dejavniki, ki vplivajo na integracijo žensk v OS

Vir: Kümmel, Gerhard (2002): »When Boy Meets Girl: The »Feminization« of the Military. An Introduction Also to be Read as a Postscript«. *Current Sociology*, 50, 5, str 631.

⁹ Teorijo Segalove je nadgradil nemški raziskovalec Gerhard Kümmel, ki je prvotnim trem kategorijam dejavnikov dodal še politiko in mednarodno okolje.

4.1. Vojska

4.1.1. Znanstveno-tehnološki napredek ter spremenjena podoba vojne in bojevanja

Različne tehnološke spremembe so v preteklem stoletju ženskam v OS omogočile večjo participacijo (Segal, 1995: 762).

Znanstveno-tehnološki napredek¹⁰ je na področju vključevanja žensk v OS povzročil »neposredne spremembe pri zahtevanih lastnostih posameznika, da postane bojevnik ter posredne spremembe na področju ženskih vojaških vlog zaradi spremenjenega načina bojevanja in/ali spremenjene družbene vloge žensk« (Segal, 1995: 762).

Tehnološki razvoj je pri bojevniku povzročil zamenjavo fizične moči z tehnično inteligenco. Med spremembami, ki so pripeljale do večjih zmožnosti žensk, da lahko sodelujejo v OS in tudi v boju, so predvsem pomembni miniaturizacija orožja, razvoj zračnih sil in nuklearne tehnologije (Binkin v Segal, 1995: 763).

Zaradi drugačnih zahtev glede sposobnosti in usposobljenosti vojaškega kadra je v procesu urjenja in usposabljanja vse bolj poudarjena potreba po preoblikovanju fizično in mentalno sposobnih klasičnih herojskih bojevnikov v usposobljene tehnike.

Uvajanje zmogljivejših oborožitvenih sistemov torej ni povsem poljubno in neodvisno, ampak je neposredno povezano tudi z vprašanjem kakovosti vojaškega osebja. Očitno je, da višja kot je kakovost vojakov, lažje se upravlja z zapletenimi oborožitvenimi sistemi na bojišču (Kotnik, 2001-2002: 243-244).

Tehnološki razvoj praviloma vpliva na spreminjanje bojevanja v vseh treh osnovnih zvrsteh OS (Kotnik, 2001-2002: 247).

V enotah KoV se pojavljajo in uveljavljajo vedno bolj sofisticirani oborožitveni sistemi, ki imajo številne prednosti: so bistveno bolj natančni in mobilni, hkrati pa tudi bolj zaščiteni pred delovanjem nasprotnika. Pomen fizične moči se zato zmanjšuje, poudarja pa se pomen intelektualnih sposobnosti, izobrazbe in izurjenosti. Vse to ženskam neposredno omogoča večje vključevanje v kopenske enote, ker ustrezajo veliki večini navedenih zahtev in lahko za

¹⁰ Razvoj v elektroniki, računalništvu, robotiki, genskem inženiringu ter miniaturizaciji (glej Ferk, 2002).

delovna mesta enakovredno tekmujejo z moškimi. Še bolj kot v enotah KoV, je zaznati potrebo po visoki izobraženosti osebja, v enotah VL. Večina sistemov iz njihove oborožitve namreč zahteva visoko izobražene posameznike, pomen fizične moči za uspešno opravljanje nalog pa je še manjši kot v KoV. Tehnološki razvoj torej tudi v enotah VL spodbudno vpliva na vključevanje žensk, saj neposredno zmanjšuje na minimum tradicionalne zaviralne dejavnike, kot je fizična moč, in do maksimuma povečuje spodbujevalne dejavnike, kot je izobrazba. Tudi v VM je zaznati trend uporabe vedno bolj avtomatiziranih in sofisticiranih oborožitvenih sistemov, ki zahtevajo visoko izobražene upravljavce. Pomen fizične moči je podobno kot v VL, manjši kot v enotah KoV (*glej Ferk, 2002*).

Kljub temu da razvoj vojaške tehnologije in tehnike zmanjšuje pomen fizične moči na bojnem polju in s tem zagotavlja ustrežnejše razmere za znatnejše vključevanje žensk v OS, pa tega vseeno ne smemo razumeti v smislu popolnega zmanjšanja pomena fizične sile v sodobnih OS, ampak zgolj kot relativizacijo njenega pomena. Tako fizična sila vojaka (še) ni nepomembna, je pa gotovo manj pomembna kakor v preteklosti (*Kotnik, 1995: 79-84*).

Različne zvrsti OS imajo različen odnos do integracije žensk v OS. Zvrst, v kateri se njene organizacijske značilnosti najbolj očitno približujejo civilni strukturi, je VL, nekoliko manj VM in najmanj KoV. Takšen je tudi vzorec sprejemanja žensk na posamezna področja. Kjer je tehnologija posamezne vojaške zvrsti podobna tehnologiji v civilni delovni sili in še posebej, kjer ta tehnologija nadomešča tradicionalno masovno neposredno bojevanje iz oči v oči z avtomatiziranim spopadom, je sprejetje žensk večje (*Segal in Segal v Winslow, Dunn, 2002: 644*).

Industrializacija je ustvarila revolucijo tudi v načinu bojevanja (*Segal, 1995: 763*).

Znanstveno-tehnološki napredek v OS vnaša veliko neposrednih novosti, kot so sami oborožitveni sistemi, pa tudi posredne spremembe, ki izhajajo predvsem iz značilnosti delovanja teh sistemov. Z delovanjem sodobnih oborožitvenih sistemov se je zbrisala ločnica med fronto in zaledjem, tako da se postavlja pod vprašaj razločevanje enot na bojne in zaledne. Dejansko je ves svet postal potencialno bojišče. Med nasprotniki je neposrednega, fizičnega stika zelo malo ali nič, vse manj pa je tudi vizualnega stika. Zaradi vse pogostejšega bojnega delovanja z razdalje se izgublja posebljena podoba sovražnika (*glej Ferk, 2002*).

Enako pozitivno deluje na vključevanje žensk v OS prehod vojaških operacij iz agresivnih, obrambnih in zastrašujočih v netradicionalne misije, kot so operacije v podporo miru in operacije, ki so drugačne od vojne (*Kümmel, 2002: 630*). V tem kontekstu se predpostavlja,

da večja kot je relativna pomembnost dejanskega bojevanja (predvsem kopenskega bojevanja), manjša je vojaška participacija žensk (*Segal, 1995: 762*).

S širitvijo nevojnih vojaških operacij, v katerih se vojske pojavljajo v vlogi vzpostavljanja miru, vzdrževanja miru in v humanitarnih nalogah, se pričakuje tudi povečano število žensk. Nove naloge, ki pogosto potekajo v okoljih, kjer so vojaške krize že minile ali celo v okoljih, kjer ne gre za grožnjo z uporabo vojaške sile, namreč dopuščajo sodelovanje večjega števila žensk. Pri tem gre za dva bistvena razloga. Prvič, te naloge ne predpostavljajo velike fizične moči in uporabe orožja, temveč nasprotno, potrebna je velika sposobnost pogajanj, razumevanja različnih kultur, empatije do civilnega prebivalstva v območju operacije, uporaba orožja pa je omejena na najmanjšo možno mero. Drugič, ker pomenijo mirovne operacije za mnoge sodobne vojske, predvsem revnejše, vendar številčno močne, vir hitrega in precejšnjega zaslužka, se veliko moških prijavlja na mirovne misije zunaj države, ob tem pa mora vse več vojaških nalog prevzeti ženska delovna sila (*Jelušič, 2002: 12*).

S tem ko se OS vse več ukvarjajo z humanitarnimi krizami, spodbujajo razširitev kroga demokratičnih držav ter skušajo zaustaviti konflikte, vse manj bojujejo konvencionalne vojne. Kaže se, da imajo v takšnih vlogah danes moški, če izključimo ekonomski dejavnik, manj interesa sodelovati kot pa v tradicionalnih bojnih nalogah nekoč. Tudi to ima za posledico, da v obdobju po hladni vojni vse več žensk zapolnjuje vojaške vloge (*Field, Nagl, 2001: 78*).

Tehnološki razvoj je spremenil tudi civilno družbo in s tem tudi družbeno vlogo žensk. V kontekstu spreminjanja položaja žensk v sodobnih družbah, na večjo pripravljenost žensk za vključevanje v OS vplivajo naslednje spremembe: ženske se poročajo kasneje, imajo manj otrok, okrepljena je starševska vloga moških in vloga žensk na trgu delovne sile, ekonomska aktivna populacija v mnogih državah postaja vse bolj ženska (*IMADE v Kotnik, 1995: 82*).

4.1.2. Razmerje med deležem bojnih in podpornih nalog

Industrializacija je največje spremembe v OS prinesla na področju razmerja med deležem bojnih in podpornih nalog ter osebja. V kontekstu integracije žensk v OS to pomeni, da na vključevanje žensk v vojaške operacije negativno vpliva delež bojnih nalog (*Segal, 1995: 764*).

Izključenost žensk iz bojevanja lahko razumemo kot posledico prisotnosti tradicionalnega pogleda na vojaštvo kot moško domeno delovanja (*Segal, 1995: 764*). V preteklosti je šlo predvsem za bojevanje iz bližine ali spopade z razmeroma majhne oddaljenosti, v katerih je

prevladoval pomen fizične sile, zato je bilo večina vojaškega osebja pehotnikov, ki so se bojevali neposredno z bajoneti in puškami. Medtem ko je bila v klasični vojaški organizaciji večina osebja namenjena izvajanju bojnih nalog, manjši del pa izvajanju nebojnih nalog; v moderni vojaški organizaciji velja ravno obratno (*glej Manigart v Kotnik, 2001-2002: 110*).¹¹ Čedalje manj je dejavnosti, ki so neposredno namenjene za uničevanje nasprotnikovih OS in sodobne OS postajajo vse bolj »armade nebojnikov«, v katerih bo bojevanje samo občasna »motnja« običajnih nalog večine vojakov, ki se mu bodo želeli izogniti (*Uhle-Wettler v Kotnik 2001-2002: 110*). V zahodnem svetu ima namreč življenje vsakega posameznega vojaka visoko vrednost, zato skušajo narediti vse, da bi zmanjšali človeške izgube v vojni.

Zato se kljub izključenosti žensk iz položajev neposrednega ofenzivnega bojevanja v večini OS njihove vojaške vloge še vedno širijo, saj število in delež vojaškega podpornega osebja raste. Naraščanju deleža podpornega osebja je v veliki meri pripomogel že zgoraj opisani tehnološki razvoj, pa tudi vojaške misije v tujini. Kadar so OS vpletene v vojno v svoji domovini, v kateri jih podpira civilna družba, lahko uporabljajo civilno infrastrukturo in osebje za podporne funkcije, v primeru vojaških misij v tujini pa so OS primorane podporno osebje opremiti z vojaško uniformo in jih podrediti vojaški avtoriteti. Ker je vojaških misij vse več, tudi število podpornega osebja narašča (*Segal, 1995: 764*).

4.1.3. Organizacijska struktura

Na participacijo žensk v OS organizacijska struktura OS vpliva iz več vidikov. V kontekstu razmerja med podpornimi in bojnimi nalogami imajo ženske v OS, v katerih je večji delež podpornih nalog skoncentriran v rezervni sestavi, napram aktivnim silam, večjo reprezentativnost v rezervi (*Segal, 1995: 765*). V nekaterih OS, večji odstotek žensk v rezervni sestavi, zmanjšuje participacijo žensk. Rezervna sestava je namreč sestavljena iz nekoliko starejših pripadnikov in zato obstaja večja možnost, da so si le-ti že ustvarili družine. Zato velja, da so v OS posameznih kultur, kjer matere niso predvidene za vpoklic, njihove OS pa so v večini sestavljene iz rezervne sestave, ženske manj zastopane v vojaških operacijah (*Segal, 1995: 764*).

¹¹ Največje spremembe so v kontekstu razmerja med bojnimi in podpornimi nalogami in osebjem doživele ZDA v obdobju med državljansko vojno (1860 l.) in kasnejšimi oboroženimi spopadi. V času državljanske vojne je v bojnih nalogah KoV sodelovalo 93 % njihovih pripadnikov, v 1. sv. vojni je ta delež upadel na 34 %, v Vietnamski vojni pa na 22 % (*Goldich v Segal, 1995: 764*).

4.1.4. Osebjje in politika dostopa

Participacija žensk v OS narašča z uveljavitvijo rekrutacije osebjja na prostovoljni osnovi (in kadar se družbene spremembe nagibajo v smeri priznavanja večje enakosti med spoloma). Na splošno se v sodobnih OS, ki imajo uveljavljen sistem rekrutacije osebjja na prostovoljni osnovi, vojaške vloge za ženske širijo hitreje kot pa v OS, ki temeljijo na naborniškem sistemu (*Segal, 1995: 765-766*).

Z vidika vojaške organizacije je med prehajanjem iz obvezniške vojske v prostovoljno poklicno vojsko ženska populacija pomembna nova rekrutna baza. Moških je lahko premalo iz več razlogov – morda niso zainteresirani za vstop, zaradi upadanja števila rojstev in splošne slabe fizične kondicije, mlade generacije moških morda niti ni dovolj. Lahko pa se zgodi, da so ženske pomembno varovalo pred pretiranim vstopanjem v vojsko manj zaželenih družbenih skupin. Na primer bele ženske, ki so med ameriškimi vojakinjami v veliki večini, prispevajo k zastopanosti bele rase v ameriški vojski (*Jelušič, 1995: 7*).

Ne glede na način rekrutacije vojaškega osebjja pa je ključna determinanta števila žensk, ki vstopijo v OS, ali »zaloga« primernih moških ustreza potrebnemu številu vojaškega osebjja, da zapolni vojaške položaje. Bolj kot potreba presega število razpoložljivih moških, večje je število žensk v OS. Ta dejavnik vpliva tudi na določitev, katere vrste vojaških vlog ženske dejansko opravljajo, vendar bolj kot ta, vplivajo mnogi drugi, predvsem kulturne vrednote (*Segal, 1995: 766*).

4.1.5. Vojaška interakcija

Vojaške subkulture in oblike vojaške interakcije morajo biti v vojaški dimenziji tudi preučene, saj ženske, ki vstopijo v OS, prav tako postanejo del te subkulture in interakcij v njej. Proces t. i. družbene integracije oziroma sprejetja žensk v vojaško okolje je lahko za pripadnike OS pozitiven, zanemarljiv ali pa poguben (*Kümmel, 2002: 630*).

Ob vključevanju žensk v tradicionalno izključno moško delovno okolje se soočamo z večdimenzionalnostjo zapletenosti odnosov med nasprotnima spoloma. Ko želijo vojakinje hkrati izpolnjevati vojaško vlogo in vlogo ženske, se soočijo z dvema konfliktnima tradicijama, in sicer z rezultati ženske socializacije in s tradicionalno moško vojaško kulturo. Zaradi tega morajo vojakinje, še posebej tiste na netradicionalnih ženskih dolžnostih, skozi proces radikalne adaptacije, mogoče celo resocializacije (*Kotnik, 2002: 46*).

Pogosto pa proces profesionalne adaptacije (resocializacije) v ne več izključno enospolnem (moškem) okolju ni uspešno zaključen, še posebej pri moških. Pri vključevanju žensk v vojaške enote, ni problematična njihova sposobnost, ampak nesposobnost vojakov, da bi se prilagodili spremenjenim okoliščinam.

Obsežnejše vključevanje žensk v OS nekateri vojaki razumejo predvsem kot provokacijo (*Ridart v Kotnik, 2002: 50*). Dejstvo je, da nekateri moški nikakor ne morejo ločevati med žensko kot seksualnim objektom in žensko kot profesionalno sodelavko. Ti moški hočejo, da je ženska ženska in se neugodno počutijo ob misli, da bi jo morali obravnavati kot tovariša na delovnem mestu (*Thomas, Jogan v Kotnik, 2002: 47*).

Po mnenju mnogih lahko moške pri izpolnjevanju vojaške naloge moti tudi: (1) težnja, da zaščitijo ženske, (2) tekmovanje za seksualne partnerje ali (3) nepripravljenost podrediti se ženski avtoriteti (*IMADE, 1993: 2948*).

Ženske v vojaški enoti deprivirajo moške tudi zato, ker jim kažejo, da vojaška služba ni tako težka, da je ne bi zmogle opravljati tudi ženske (*DEOMI v Kotnik, 2002: 50*).

Vse to (lahko) vodi v izražanje moške premoči nad ženskami, v skrajnem primeru tudi v zlorabo njihovih teles.

V kontekstu interakcij znotraj vojaške organizacije igrajo glavno vlogo predvsem pojavi seksizma in spolnega nadlegovanja,¹² ki sta z obsežnejšim vključevanjem žensk v OS postala pomemben problem v odnosih med spoloma ter vpliv vključevanja žensk na kohezijo, moralo in učinkovitost vojaških enot.

Ženske menijo in tudi izkušnje kažejo, da sta predvsem dve skupini, ki povzročata seksualne konflikte. Skupini sta starejši člani vojaškega kolektiva, ki ne znajo neobremenjeno komunicirati z ženskami in mlajši pripadniki vojske, tako imenovani naduti osvajalci, ki ne znajo povezati vloge žensk z delovnimi, vojaškimi izkušnjami in s profesionalnostjo (*Majcen, 1995: 140*).

Spolno nadlegovanje vpliva predvsem na zdravje žensk (anksioznost, depresije, motnje spanca, povečanje stresa ter slabše samozaupanje in samopodoba se kažejo v slabšem

¹² Seksizem je ideologija in praksa spolne asimetrije. Je oznaka za celoto prepričanj, vzorcev vedenja in praktičnih delovanj, ki temeljijo na strogem ločevanju dejavnosti po spolu in dodeljujejo neenake lastnosti in priložnosti enemu in drugemu spolu. V družbenem življenju seksizem na odkrit ali prikrit način povzroča in ohranja spolno diskriminacijo (*Barle, 1994: 160*). V vojskah sodobnih držav je androcentrizem (moškosrediščnost) najbolj trdoživa in prevladujoča oblika seksizma. Spolno nadlegovanje pa pomeni nezaželeno ravnanje spolne narave ali drugo ravnanje, temelječe na spolu, ki ogroža dostojanstvo žensk in moških na delovnem mestu; vključuje nezaželeno fizično, verbalno ali neverbalno ravnanje (*Jogan v Kotnik, 2002: 48*).

psihofizičnem stanju nadlegovane). Negativne zdravstvene posledice spolnega nadlegovanja pa zmanjšajo njihove delovne sposobnosti in produktivnost, moralo, zadovoljstvo z delom, povečajo odsotnost z dela ali celo povzročijo prekinitve delovnega razmerja (*Hoiberg, White, Firestone, Harris, Jogan v Kotnik, 2002: 49*).

Študije o ženskah v ameriški vojski so pokazale, da med posameznimi kategorijami žensk v OS praviloma ni nobenih bistvenih razlik glede spolnega nadlegovanja. Podčastnice in častnice so temu enako izpostavljene kakor navadne vojakinje. Prav tako ni razlik med poročenimi ali samskimi ali med ženskami v operativnih enotah ali enotah za podporo (*Bauwens v Kotnik, 2002: 47*).

Teorija o tem, da ženska ne spada v boj, ker tako slabi kohezijo enote,¹³ se v literaturi pogosto pojavlja. Dokazov o tem je zelo malo, pa še ti pogosto ne izhajajo iz resničnih bojnih izkušenj (*O'Neill, 1994: 176*).

Interpersonalna dinamika v skupini sicer vpliva na bojno učinkovitost,¹⁴ ne ve pa se, do katere stopnje ravno prisotnost žensk vpliva na to dinamiko. Znano je namreč, da je delovanje skupine v koordiniranih aktivnostih več kot le vsota izvajanja nalog posameznikov v skupini, in da visoka kohezivnost skupine ter morala povečata delovanje v boju in zmanjšata pojav psihičnih zlomov v boju; veliko manj pa se ve o učinkih prisotnosti obeh spolov v enotah na njihovo kohezivnost. Pripravljenost sodelovati v boju, ubijati in tvegati svoje življenje, je odvisno od močne vdanosti skupini. Nekateri trdijo, da je takšna zavezanost skupini pogojena z drugimi vrstami motivacije, predvsem moško povezanostjo. Prisotnost žensk bi zmotila proces povezovanja moških, saj se ženske smatrajo kot »outsiderji«, ki niso vpeljeni v moško subkulturo.

Skrb, da bi ženske v bojnih enotah zmanjšale kohezivnost enote, spominja na argumente, ki so bili v preteklosti uporabljeni za opravičitev izključitve žensk tudi iz nekaterih drugih delovnih dolžnosti (medicine, prava, policije itd.). Ta izključitev je bila osnovana delno na domnevni, da je ženska kot posameznica nesposobna primerno izvajati delo, delno pa zaradi

¹³ Kohezija pomeni obstoj močnih vezi, medsebojnega spoštovanja, zaupanja in razumevanja med pripadniki posamezne enote (*FM 22-100 v de Young, 1998: 137*). Posebej je ranljiva v najtežjih pogojih; v boju, ko so predanost posameznikov, da bi ostali v enoti ter motivacija, da bi izvršili zastavljen cilj, pod ekstremnim pritiskom (http://www.mod.uk/linked_files/women_af_summary.pdf).

¹⁴ Bojna učinkovitost je sposobnost enote/formacije ter njenega oborožitenega sistema ter opreme, da izvrši dodeljeno nalogo, vlogo ali funkcijo. Na bojno učinkovitost v največji meri vpliva kohezivnost enote (http://www.mod.uk/linked_files/women_af_summary.pdf).

potencialnega motenja moških medsebojnih odnosov, če so ženske postale del moškega kolektiva (*Segal, 1982: 277-281*).

Pomen kohezivnosti ni enak v vseh enotah, rodovih in zvrsteh, zaradi česar je obsežnejše vključevanje žensk v nekatere od njih manj vprašljivo. Kohezivnost je na primer še vedno zelo pomembna v pehotnih bojnih enotah, kjer proces bojne individualizacije posameznega vojaka še ni dosegel takšne stopnje, kot na primer v letalstvu.

Nasprotniki obsežnejšega vključevanja žensk trdijo, da je mogoče potrebno stopnjo kohezivnosti in bojne učinkovitosti zagotoviti samo v spolno homogenih (seveda moških) enotah (*Dunvin v Kotnik, 2002: 51*). Kar nekaj ameriških pehotnih bojnih častnikov pa verjame, da ne obstaja razlog, zakaj se ne bi ustrezno vodene enote bile sposobne učinkovito bojevati tudi z usposobljenimi ženskami, ki bi opravljale svoje delo poleg moških (*O'Neill, 1994: 176*). Kot kažejo nekatere ameriške raziskave, vključevanje ženskega osebja, v prej izključno moško okolje v začetnem obdobju zagotovo privede do trenutnega zmanjšanja kohezivnosti v enotah. Dokler vsi skupaj ne zaključijo procesa začetnega oblikovanja in se ne prilagodijo sodelovanju ter ne oblikujejo skupnih navad in standardov, se je pač treba sprijazniti s konfliktnostjo v okviru manjših oddelkov (*Gasprini v Kotnik, 2002: 52*).

Po ugotovitvah izraelskih OS je navzočnost žensk na bojnem polju škodljiva tudi za moralo¹⁵ in tako učinkovitost OS, saj ranjenost ali smrt vojakinje veliko bolj demoralizira vojake, kakor pa ranjenost ali smrt njihovih kolegov. Poleg tega so ugotovili, da navzočnost žensk na bojnem polju poveča agresivnost nasprotnikov. Vendar nekateri zagovorniki obsežnejšega vključevanja žensk v OS menijo, da njihov vpliv ni nujno negativen. Zgodovinske izkušnje in sedanja vojna območja potrjujejo, da navzočnost ne zmanjšuje nujno povezanosti in pripadnosti v vojaškem kolektivu (*Majcen v Kotnik, 2002: 51*). Spolno mešane enote omogočajo kombinacijo posebnih moških in ženskih lastnosti in sposobnosti ter prek tega zagotavljajo novo, višjo kakovost (*DEOMI v Kotnik, 2002: 52*).

Leta 1997 je bila v OS ZDA izvedena raziskava o vplivu na pripravljenost, kohezijo in moralo integracije žensk na vojaška delovna mesta in enote, ki so bila pred spremembo zakonodaje vojakinjam nedostopne. Raziskava je pokazala kar nekaj vzpodbude in sicer, da je imela

¹⁵ Bojna morala predstavlja sposobnost in moralno ter psihološko pripravljenost enot in posameznega pripadnika OS, da v razmerah, ko jim grozi smrtna nevarnost, motivirano izpeljejo bojne naloge (*Vojna enciklopedija v Žabkar, 2003: 337*).

vključitev žensk v enote, ki so bile proučene, relativno majhen učinek na pripravljenost, kohezijo in moralo enot.

V raziskavi, v kateri je bilo vključenih 934 moških in žensk iz enot, v katere so na novo vključili tudi ženske, sta le dve osebi nakazali, da problemi povezani s prisotnostjo obeh spolov v enotah vplivajo na njihovo pripravljenost. Čeprav poročilo raziskave navaja, da integracija žensk ni potekala brez problemov (poskus izoliranja žensk, da bi se zmanjšali poskusi obtožb nadlegovanja ter nezadovoljstvo moških zaradi domnevne pristranosti do žensk) je večina žensk in moških smatralo integracijo žensk v enote kot uspešno. Tako moški kot ženske so izjavili, da ženske izvajajo naloge tako uspešno kot moški (*O'Neill, 1994: 181*).

V povezavi s kohezivnostjo enot je raziskava pokazala, da dojemanje kohezivnosti niha glede na čine pripadnikov enot. Ženske in moški z višjimi čini so poročali o večji kohezivnosti v enoti kot osebje nižje po činu. Študija je tudi pokazala, da prisotnost žensk v enotah ni veliko vplivala na bojno moralo enot. Izkazalo se je sicer, da je spol eden od dejavnikov, ki vpliva na bojno moralo, vendar ni eden primarnih. Kot večji vpliv se je izkazala kakovost vodenja, urjenja in poveljevanja. V kontekstu prisotnosti obeh spolov v enoti pa se je dokazalo, da na moralo vpliva tudi spolno nadlegovanje, dvojni standardi za moške in ženske ter intimna veza med pripadnikoma enote (*glej Harell, Miller, 1997*).

4.2. Družba

4.2.1. Demografski trendi

Starostna struktura določene družbe in stopnja rodnosti imata vpliv na vključevanje žensk v OS, saj se staranje družbe in upadanje stopnje rodnosti izkaže v problemu rekrutacije in pomanjkanja vojaškega osebja (*Kümmel, 2002: 629*). Zato velja trditi, da ko število razpoložljivih moških, ustreznih za vojaško službo, ne zadostuje potrebam OS, se v OS prične vključevati ženske. Ko obstaja majhno število ljudi, ki so primerni za vojaško službo in sočasno ne upada potreba po vojaškem osebju, možnosti za vključitev žensk v vojski narastejo. Ta učinek je bilo jasno zaznati v večini članicah Nata v 70-ih, 80-ih ter zgodnjih 90-ih letih. Zato so OS v svoje vrste raje sprejele ženske, kot pa da bi znižale rekrutne standarde za moške (*Segal, 1995: 766*). To pravilo velja predvsem za poklicne OS, katere bistveno bolj poudarjajo kvaliteto osebja, napram obvezniškim silam, katerih glavna značilnost je predvsem kvaniteta.

4.2.2. *Struktura delovne sile*

Večji kot je delež žensk v delovni sili, večja bo njihova reprezentativnost v OS (*Segal, 1995: 766*).

Ker je delež zaposlenih žensk v mnogih državah narasel, je njihova reprezentativnost narasla tudi v OS. To je predvsem posledica večjega zaposlovanja žensk zaradi pomanjkanja moške delovne sile, in ker večja participacija žensk na delovnih mestih prinaša strukturne in kulturne spremembe v družbi, ki OS ustvarjajo bolj primerne za ženske vloge. Vse to, dela izključenost žensk iz OS manj opravičljivo (*Segal, 1995: 767*).

Raziskave so pokazale, da ženske iz trga delovne sile v OS ne vstopajo toliko zaradi ekonomskih razlogov in pridobitve zaposlitve, saj ženske na OS ne gledajo kot na kateregakoli delodajalca v civilnem okolju. OS, kot delovno mesto, jih bolj privlačijo zaradi unikatnih značilnosti te organizacije, kot so disciplina, izzivi in dogodivščine, potovanja in občutek drugačnosti od civilne ženske. Čeprav je ekonomska varnost tudi pomemben dejavnik vključitve žensk v OS, prednjačijo institucionalne značilnosti OS, predvsem pri posameznikih, ki naj bi delovali v operativnih enotah (*glej Carreiras, 2002: 704*).

V kontekstu vpliva trga delovne sile na stopnjo participacije žensk v netradicionalnih vlogah, kot so vojaške vloge, vpliva tudi stopnja spolne segregacije delovnih mest (*Segal, 1995: 767*). Na splošno je spolna segregacija v civilni zaposlitveni strukturi negativno povezana z vojaško participacijo žensk. Lahko trdimo, da visoka stopnja spolne segregacije na delovnih mestih poveča težave žensk pri vstopu v OS, medtem ko v primerih, v katerih je ženskam že uspelo pristopiti na področja, kjer dominirajo moški, lahko svoje možnosti za razširitev svojih vlog še povečajo (*Kümmel, 2002: 629*).

Toda ta povezava ni linearna, saj se morajo OS v primeru, ko je spolna segregacija delovnih mest ekstremno visoka, tudi opreti na vključevanje žensk v svoje vrste, da v vojaški organizaciji izvajajo tipično ženske dolžnosti iz civilnega okolja. Tako so predvsem v 1. sv. vojni OS pričele z rekrutacijo civilistk, za opravljanje funkcij telefonistk ter predvsem medicinskih sester. Ti dve opravili sta bili namreč takrat razumljeni kot izključno ženski (*Segal, 1995: 767*).

Če pa je neka profesija spolno integrirana, to nakazuje na večjo spolno enakost v kulturi, kar vodi tudi do večjega sprejetja žensk v vojaških vlogah (*Segal, 1995: 767*). Ob tem moramo opozoriti, da je tudi danes povprečno družbeno okolje veliko bolj kot bojnemu vključevanju žensk v OS, naklonjeno njihovem vključevanju v vlogi različnih delavcev ali tehnikov. In

prav zaradi uporabe žensk za opravljanje pomožnih nalog v OS obstaja resna nevarnost, da bo zanje vojaška služba postala premalo zanimiva, kar lahko povzroči težave pri doseganju predvidenega odstotka žensk v OS sodobnih držav.

Nasploh je problem (ne)reprezentativnosti OS vedno povezan s pojavom diferenciacije in diskriminacije v družbi, ki so ji izpostavljene določene družbene skupine. Zato lahko splošna diskriminacijska politika v družbi in v OS vodi v začaran krog kontinuirane majhne zastopanosti diskriminiranih skupin v OS tudi v primeru, ko bi hoteli tako prakso prekiniti. Za bistvenejše premike pri odpravljanju nereprezentativnosti OS so zato potrebne znatne družbene spremembe, zlasti odpravljanje stereotipov in predsodkov, tako na strani privilegiranih kakor tudi diskriminiranih (*Kotnik, 1993: 87-90*).

4.2.3. Ekonomski razvoj

Stanje civilne ekonomije vpliva na zaposlovanje žensk tako na civilnem kot vojaškem področju. V obdobjih ekonomske rasti, ko se brezposelnost zmanjšuje, se v večji meri zaposlujejo tudi ženske, v času ko pa se ekonomske razmere slabšajo, brezposelnost povečuje, pa se delež žensk med zaposleno populacijo zmanjšuje.

Za področje vključevanja žensk v OS to pomeni, da je visoka stopnja brezposelnosti (še posebej med mladimi moškimi) povezana z dovolj velikim številom moških, ki so se pripravljene vključiti v OS in zato z majhnimi možnostmi integracije ženske v vojaško institucijo.

Obdobja z nizko stopnjo brezposelnih moških, še posebej v OS, ki temeljijo na prostovoljni osnovi, pa vodijo do razširitve vojaških vlog za ženske (*Segal, 1995: 767*). V takšnem primeru dvig ekonomskega standarda poveča naklonjenost OS, da novači ženske, saj število moških rekrutov upade zaradi višjih plač v civilnem sektorju (*Kümmel, 2002: 629*).

Od ekonomskega pa tudi političnega položaja posamezne družbe sta poleg kadra odvisna tudi razvoj in količina materialno-tehničnih sredstev v OS.

Materialno-tehnična sredstva, predvsem orožje in oprema, odločilno vplivajo na organizacijo in formacijo enot, ognjeno moč, gibljivost, organizacijo sodelovanja ter poveljevanja, postopke v boju in možnosti posameznika ter enote v boju (*Unger, 2002: 19*). Zato je želja, da bi v vojsko pridobili najsposobnejše orožje in opremo ter elektrotehnično, strojno in računalniško izobražene ljudi, ki bi bili sposobni ravnati z modernim orožjem prav gotovo eden najpomembnejših ciljev vsake uspešne vojske.

Eden najpomembnejših trendov na obrambnem področju v večini sodobnih držav je zmanjševanje deleža proračunskih sredstev, namenjenih za pokrivanje obrambnih in vojaških stroškov. V kontekstu zmanjševanja obsega obrambnih proračunov predstavlja vključevanje žensk v OS celo vrsto dodatnih problemov, katerih reševanje je povezano z dokaj visokimi ekonomskimi stroški.

Z vstopom žensk v vojašnice in druge vojaške objekte jim je namreč treba prilagoditi najosnovnejše namestitvene pogoje in sanitetne zmogljivosti ter zadovoljiti posebne higienske potrebe. Uniforme, zaščitno (čelado, neprebojni jopič, zaščitno masko) ter ostalo opremo je treba preoblikovati in/ali jo prilagoditi ženskim številkam in fizičnim posebnostim.

Znatni stroški nastajajo tudi zaradi prilagajanja predpisov in predvsem zaradi števila nadomestil, povezanih z nosečnostjo in materinstvom, upokojitvijo iz zdravstvenih razlogov in bolniškimi izostanki, ki so pri ženskah pogostejši (*Kotnik, 1995: 83-84*).

Neposredni stroški, ki so povezani s tem, da posameznik postane vojak, so torej višji za žensko kot za moškega,¹⁶ stroški vojaške službe ne glede na spol pa so tudi nasploh višji glede na stroške ostalih služb, ki zahtevajo enak delež časa in truda (*Addis, 1994: 17*).

Seveda se zaradi posebnosti narave dela med zvrstmi in rodovi ter njihovi potrebi po različni opremi pojavljajo še višji izdatki. Zaradi proračunskih omejitev, je zato v večini OS razvitih držav vse manj možnosti za razvoj in proizvodnjo dragih oborožitvenih sistemov.

Materialno-tehnična sredstva, predvsem v bojnih enotah, odločilno vplivajo na postopke v boju in možnosti posameznika v boju, zato je v teh enotah še posebej pomembno, da naprave in oprema ustrezajo posameznikom, ki jih uporabljajo. Vendar z vključitvijo žensk v bojne enote, težavo predstavlja dejstvo, da je v celi vrsti pomembnih dimenzij (v teži, višini, sedeči višini, višini pogleda, funkcionalnem dosegu rok, dolžini stopala itd.) povprečna ženska manjša od povprečnega moškega. Zato je treba preoblikovati tudi dimenzije nekaterih delovnih mest v bojnih letalih in oklepnih vozilih ter nekaterih drugih bojnih sistemih in jih prilagoditi ženskim meram. Zagotavljanje posebnih namestitvenih zmogljivostih na ladjah, letalonosilkah in podmornicah pa je običajno še precej dražje kot tovrstno preurejanje v KoV.

¹⁶ To je tudi posledica razmeroma večjega števila ur, ki jih potrebujejo ženske, da dosežejo enako stopnjo fizične pripravljenosti, kot jo imajo moški. Čeprav naj bi morala po drugi strani vse višja stopnja izobrazbe žensk, ki vstopajo v OS, zmanjšati trajanje urjenja, katerega danes bistvo ni le v fizični pripravljenosti (*Sebesta, 1994: 32*).

Nekoliko drugače je z izdelavo novih oborožitvenih sistemov, pri katerih naj bi pri oblikovanju že upoštevali antropometrična izhodišča, ki bi zagotavljala uporabo sistemov obema spoloma (*Binkin v Kotnik, 2001/2002: 306-307*), vendar pa so ti sistemi še dražji.

Če bi bil proračun neomejen, bi bilo spremembe, v smislu nastanitvenih možnosti in drugih pogojev, vsekakor lahko izvesti, ob omejenih denarnih sredstvih pa je tako glavnega pomena, da ekonomski stroški ne presegajo koristi. Pri tej problematiki najbolj pridejo do izraza izjave skeptikov, ki poudarjajo, da je malo žensk, ki ustrezajo standardom kopenskih (in tudi drugih) enot in poudarjajo vprašanje, ali je zaradi peščice ustreznih žensk smiselno spremeniti način življenja v OS (*George v Kotnik, 2001-2002: 323*), sploh če ima to za posledico izdatke, ki si jih OS ne morejo privoščiti.

4.2.4. Struktura družine

Struktura družine je za vključevanje žensk v OS pomembna zaradi dveh razlogov: ker je v večini kultur vloga žensk na splošno povezana z družinskimi vrednotami in normami ter zaradi tega, ker je narava vojaških aktivnosti v večini kultur negativno povezana z družinskimi vlogami. Zato velja, da bolj kot je povprečna ženska odgovorna za družino, manjša je reprezentativnost žensk v OS (*Segal, 1995: 768*).

Participacija žensk v OS je pozitivno povezana z večjo starostjo, pri kateri se ženska odloči za poroko, z večjo starostjo pri kateri se odloči za otroka in z manjšim številom otrok. Povprečna starost, pri kateri posameznica prevzame odgovornost za družino, je v vojaškem poklicu celo bolj pomembna kot pri poklicu v civilnem sektorju. Zato je v OS držav, za katere je značilno, da si posamezniki ustvarijo družino v poznejših letih, prisotna naraščajoča participacija žensk v vojski (*Segal, 1995: 767*).

Mati kot skrbnica svojih otrok je deležna bistveno več kritik družbe, če jih zaradi službenih obveznosti zanemarja, kakor je takih kritik deležen oče njenih otrok (*Hanna v Jelušič, 1995: 9-10*). Ženske vojakinje zelo težko opravljajo vloge matere, žene in vojakinje hkrati. Sodobne armade niso z logističnega vidika še dovolj pripravljene na navzočnost žensk (prilagajanje opreme, nastanitvene razmere, emocionalna podpora), kaj šele, da bi lahko vojakinji omogočile in olajšale še hkratno opravljanje vloge matere in žene. Ponavadi so vojakinje tiste, ki se morajo odpovedati eni od teh vlog. Materinstvo je preizkušnja tudi za druge zaposlene ženske, toda v primeru vojakinj je obremenjeno s pogosto celodnevno ali večdnevno odsotnostjo in z nočnim delom. Zato imajo ženske v vojski, v primerjavi s civilstkami enake starosti, tudi manj otrok (*Bauwens v Kotnik, 2002: 42*).

Tudi nerešeno varstvo otrok lahko zelo obremenjuje starše, ki so zaposleni v vojski, še posebej ženske, kar bistveno vpliva na zmanjšanje njihove motiviranosti in bojne pripravljenosti (Kotnik, 2002: 44). Velike probleme, ki so povezani z varstvom in skrbništvom otrok, povzročajo zlasti samohranilci. Vprašanje materinstva, še posebej samohranilk, vzbudi večjo pozornost javnosti predvsem takrat, ko je večje število vojakinj poslano na območje bojev. K temu seveda prispevajo predvsem mediji, ki se v takih primerih pod udarnimi naslovi »Mama gre v vojno« radi razpišejo o možnih vojnih sirotah (Binkin v Kotnik, 2002: 44).

Pomemben problem v tem kontekstu predstavljajo tudi vojaške družine. Večina žensk, ki so vključene v OS in so poročene, je poročenih z vojaki oziroma s častniki OS. Takšno sklepanje zakonskih zvez ima svoje pozitivne in negativne lastnosti. Pozitivno je prav gotovo to, da oba partnerja natančno poznata značilnosti in logiko zaposlovanja v OS, zato lažje razumeta partnerjevo pogosto in lahko tudi dolgotrajno odsotnost zaradi službenih potreb. Tudi socialna in ekonomska varnost takšnih družin je stabilna in razmeroma velika. Zaplete pa se pri vprašanju varstva otrok, saj delo v OS pogosto ni urejeno v obliki ustaljenega urnika, ki bi omogočal izmenično navzočnost staršev ob otrocih. Posebej zapleteno pa postane premeščanje na nove dolžnosti, ki je lahko povezano tudi s selitvijo na povsem drug konec države, ali v primeru nekaterih velesil tudi sveta. Pri tem je v družinah, kjer sta oba partnerja vojaka, pogosto težko najti ustrezno premestitev za oba, kar pripelje do pogostega ločevanja družin in iz tega izhajajočih družinskih problemov. Prav opisani problem znatno zmanjšujejo odločanje za vstop v OS, še posebej pri ženskah (Kotnik, 1995: 84-85).

Nasprotniki večjega vključevanja žensk v OS odsotnost žensk iz vojaških enot zaradi nosečnosti in materinstva, probleme samohranilstva in zahteve po otroškem varstvu pogosto uporabljajo kot argument za njihovo neprimernost za vojaški poklic.

4.3. Kultura

4.3.1. Družbeni ustroj spolnih vlog

Spolna vloga pomeni vedenje ter status, ki ga ima posameznik glede na svoj biološki spol. Tako se v mnogih družbah in kulturah od moških in žensk pričakuje različno vedenje, prav tako pa so razdeljene tudi dejavnosti, ki naj bi jih opravljali eni in drugi (Barle, 1994: 159). Pomen spola je torej družbeno strukturiran; stopnja do katere so posamezne vloge smatrane

kot primerne za določen spol je družbeno pogojena (*Lorber v Segal, 1995: 768*). Spol torej pomembno vpliva na naše življenjske priložnosti, še zlasti na področju zaposlovanja.

Stopnja do katere posamezna kultura poudarja razlike med spoloma ali pa enakost spolov ima močan vpliv med ostalim tudi na vojaške vloge žensk (*Iskra in drugi, 2002: 774*).

Kultura lahko pretirava ali pa minimalizira pomembnost razlik med spoloma (v fizičnih in psiholoških značilnostih) in tako opravičuje ali pa zavrača po spolu temelječe delitve družbenih vlog. Večji kot je poudarek pripisovanju določenih značilnosti posameznemu spolu (in zato manjši poudarek na individualnih razlikah), bolj so vojaške vloge za ženske omejene in bolj, kot so družbene vrednote egalitarne glede spola, večja je reprezentacija žensk v OS. (*Segal, 1995: 768-769*).

Kulture, ki podpirajo tradicionalno delitev dela po spolu, poskušajo izključiti ženske iz OS ali pa vsaj omejiti njihove vojaške vloge. Ker pa so družbene vrednote postale bolj egalitarne v posameznih družbah, so se vojaške vloge za ženske razširile; za ženske tudi na netradicionalna področja, kot so bojne enote. Ena glavnih sil, ki so pripeljale do porasta reprezentativnosti žensk v OS, so predvsem zakoni, ki prepovedujejo spolno diskriminacijo (in se včasih nanašajo neposredno tudi na OS) (*Segal, 1995: 769*) ter v preteklih obdobjih ženska gibanja, ki so doprinesla oblikovanju drugačnih, netradicionalnih vlog za ženske (*Kümmel, 2002: 629*). Koliko se bodo družbene vrednote približale popolni enakosti spolov ni jasno, vendar glede na to, da je vojaška organizacija tradicionalno moške narave, bo to prav gotovo eno zadnjih področij moške dominacije, ki se bo upiralo integraciji žensk (*Segal, 1995: 770*).

Ženske, ki želijo postati vojakinje, se ponavadi srečajo z določeno kolektivno predstavo v svojem civilnem okolju o tem, kaj je žensko. Zelo razširjen stereotip, ki velja ne glede na stopnjo razvoja demokratičnosti posamezne družbe, vidi ženske kot vir razumevanja in dialoga, kot poroke domačnosti in umirjenosti, kot nosilke življenja, kot skrbnice otrok, skratka kot nekakšno zakladnico in varuhinje pozitivnih vrednot o miru in dobroti v družbi. Ta stereotip implicira tradicionalno podrejenost žensk moškim, ki morajo zaščititi ženske pred tujci, napadalci. Žensk zato ni treba usposablјati za bojevanje v oboroženih spopadih ali v vojnah, ker kot nosilke življenja kajpada ne morejo jemati življenja drugim. V vojnah, kjer je množično posiljevanje žensk pogost pojav, je to simbol popolnega poraza zaščitniške vloge domačih moških. Ženske vojakinje zanikajo omenjeni stereotip, toda njihovo ravnanje je v družbah pogosto razumljeno tudi kot zanikanje ženstvenosti in podrejanje potrebam moške vojaške organizacije. Slednje je seveda res in ženske so za moške - vojake ponavadi

sprejemljive samo, dokler vzdržujejo moški red in zakonitosti. Ko presežejo moške predstave o tem, koliko je ženskam lahko dovoljeno v vojski, morajo računati, da moški z njimi ne bodo več ravnali pokroviteljsko in zaščitniško, ampak bodo tekmovalni, napadalni in pogosto nasilni. Omenjeni stereotip povzroča notranja trenja v vojskah, ki so se odprle za ženske, posebej, ko gre za poveljniške položaje. Če se na položaju, povezanem z avtoriteto in s hierarhično nadrejenostjo, pojavi nekdo, ki je tradicionalno v družbi in družini vedno v podrejenem položaju, potem se pojavi dvom o avtoritativnosti tega položaja (*Jelušič, 1995: 9*).

Novejše raziskave kažejo, da ženske ne glede na svoj manjšinski položaj v vojski nujno ne sprejemajo vrednot dominantne skupine, torej se ne »pomožajijo«, temveč poudarjeno kažejo svoje ženske značilnosti, denimo: nekatere se vedejo zelo materinsko, nekatere zelo seksualno napadalno, spet druge tako, da vzbujajo usmiljenje pri moških (*Jelušič, 1995: 12*).

V nadaljevanju bodo na kratko predstavljene fiziološke in psihološke značilnosti in razlike obeh spolov, zaradi katerih se v posameznih OS najpogosteje ustvarjajo delitve vojaških vlog na tiste, ki so primerne za ženske in na tiste, ki so primerne za moške.

4.3.1.1. Fizične in fiziološke značilnosti žensk

Čisto naravne, biološke razlike med spoloma (ženske so nižje in lažje, imajo šibkejši trup, manjšo kostno maso, manjšo mišično maso, manjšo kapaciteto pljuč itd.; moški pa so v povprečju fizično močnejši, imajo večjo eksplozivno moč, hitrost, mentalne sposobnosti, so boljši pri premagovanju višinskih ovir, so vzdržljivejši itd.), se pogosto smatrajo kot pomemben omejevalni dejavnik pri vstopu žensk v OS, zlasti za opravljanje bojnih nalog, saj pogosto opredeljujejo primernost žensk za opravljanje fizično zahtevnih nalog (*glej Beck, Binkin, Maginnis, Adanić, Tatalović v Kotnik, 2001-2002: 308*).

Posebnosti, predvsem v KoV oziroma nekaterih njenih rodovih (pehoti, inženiriji, artileriji, itd.), mnogim ženskam onemogočajo, da bi se pri opravljanju določenih nalog v okviru vojaške službe v teh enotah enakovredno kosale z moškimi (*DEOMI v Kotnik, 2001-2002: 308*).

Fizična moč povprečne mlade ženske je manjša kot pri povprečnem mlademu moškemu in prav ta obstoječa razlika, v določenih situacijah zahteva, da se spol razume kot selektivni kriterij.

Zaradi fizičnih razlik med spoloma so zato v mnogih OS nekatere standarde za ocenjevanje telesne pripravljenosti prilagodili ženskam. Mnogi menijo, da takšno prilagajanje fizičnih standardov daje ženskam napačne, precenjene predstave o njihovi fizični moči. S tovrstnimi ugovori se lahko strinjamo predvsem takrat, ko gre za vključevanje žensk v opravljanje nekaterih posebnih nalog (izvidniških, diverzantskih, zračnodesantnih itd.) (*Kotnik, 2002: 322-323*).

Vendar pa vsa delovna mesta v OS, ki so ženskam trenutno nedostopna, ne zahtevajo mišično moč. Izključitev žensk, predvsem pri opravljanju dolžnosti na vojnih ladjah ter v bojnih letalih, ne more biti utemeljena le zaradi premajhne fizične moči, saj večina teh nalog zahteva predvsem tehnično znanje (*Segal, 1982: 270-272*). Tudi pri kopenskem bojevanju je potrebno poudariti, da sodobno bojevanje vse manj poteka v strelskih jarkih z nožem med zobmi, in da lahko ženske ob primerni fizični vadbi v znatni meri nadomestijo zaostanek za moškimi glede fizičnih sposobnosti (*Kotnik, 2002: 322-323*).

V kontekstu razlik med spoloma je potrebno omeniti tudi menstruacijski cikel pri ženskah, za katerega se, ne le pri opravljanju bojnih dolžnosti, ampak na vseh delovnih področjih, kjer so prisotne ženske, postavlja vprašanje, kako ta cikel vpliva na njihove zmožnosti in sposobnosti delovanja ter obratno.

Menstruacija se pri vključevanju žensk v bojne enote razume kot ovira za izvajanje bojnih nalog, saj naj bi menstruacija spremenila sposobnosti delovanja žensk, predvsem tistih, ki imajo pred-menstruacijski sindrom ali bolečine ob menstruaciji (*Gadpaille, Sanborn, Wagner v Karpljuk in drugi, 2002: 73*). Nesmiselno je zanikati, da ženska nikoli ne funkcionira na manjši stopnji med nekaterimi deli menstrualnega ciklusa, vendar pa je dejanski problem menstruacije na bojišču predvsem tisti, ki se nanaša na neudobnost, pomanjkanje zasebnosti in čistoče. Pri tem je potrebno poudariti, da so bile tudi v preteklosti na bojiščih prisotne ženske; medicinske sestre, ki so svoje delo opravljale v primitivnih, nehigieničnih okoliščinah, pa se ni nikoli nihče spraševal, ali menstruacija vpliva na njihovo opravljanje dolžnosti (*Segal, 1982: 272-273*).

Tudi nosečnost je specifična lastnost ženskega spola, ki se pri vključevanju žensk v OS pogosto razume kot za oviro. Dejstvo je, da je večina žensk fiziološko sposobnih zanositi, in da noseča ženska predstavlja predvsem neizpodbitno oviro za izvajanje fizično zahtevnih nalog. V vojaškem okolju nosečnost za vojakinjo, zaradi lastnega in otrokovega zdravja,

predstavlja oviro pri izvajanju fizično zahtevnih vojaških dolžnosti, predvsem pa vpliva na pripravljenost posamezne vojaške enote kot organizacijske celote, ki je namenjena za izvajanje določene vojaške dolžnosti.

V praksi se je nosečnost pripadnic OS izkazala predvsem kot sredstvo za izognitev vpoklicu ob mobilizaciji. V času zalivske vojne je veliko vojakinj nosečnost izkoristilo za pridobitev prioritete postopanja. Raziskava ameriške mornarice iz leta 1991 je med moškimi in ženskimi mornarji zaznala, da so nekatere vpoklicane mornarke zanosile ravno iz razloga, da bi se izognile svoji dolžnosti in neprijetni situaciji, ki je takrat nastala (*Wheelwright, 1994: 130*). Tematika o nosečnosti vojakinj se je v 90-ih veliko pojavljala tudi v ameriških medijih.¹⁷ Vrstile so se predvsem obtožbe, da rojevanje otrok pri vojakinjah vpliva na pripravljenost vojaških enot: »mornarke po 20 tednih nosečnosti ne morejo izpluti na odprto morje, noseče padalke ne morejo skakati iz letal, noseče vojakinje v vseh zvrsteh OS pa so tudi opravičene iz delovanja na svojih rednih delovnih mestih, če delo zahteva dvigovanje težkih stvari« (glej *O'Neill, 1994: 181*).

4.3.1.2. Osebnostne in psihične značilnosti žensk

Na vključevanje žensk v OS omejevalno delujejo tudi njihove psihične značilnosti in osebnostne poteze, ki deloma odražajo tudi kulturne stereotipe. To so tiste značilnosti žensk (toplina, prijaznost, plahost, čustvenost, pasivnost, (fizična) neagresivnost itd.), ki jih tradicionalno vojaštvo sploh ne ceni, ker so nasprotne klasičnemu konceptu idealnega bojevnika (tekmovalnost, (fizična) agresivnost, težnja po manipuliranju z drugimi, netolerantnost, grobost, drznost itd.) (glej *Kotnik, 2002: 39*).

Med naštetimi osebnostnimi potezami so morda najbolj očitne razlike med spoloma pri agresivnosti. To velja zlasti za telesno, manj pa za besedno agresivnost. V obeh primerih se opaža več agresivnosti pri moških. Vendar tudi na tem vedenjskem področju razlike niso več tako velike, kakor so jih opazili pred časom (*Musek, 1995: 31*).

Po mnenju antropologinje Margaret Mead je ženske, ki so bile vzgajane v potlačevanju agresivnega obnašanja, povsem neprimerno vključevati v ofenzivno vojskovanje. Po drugi strani pa je primernost njihovega vključevanja v obrambno vojskovanje precej manj vprašljiva, saj temelji na bioloških obrambnih mehanizmih za zaščito potomstva (*Binkin v Kotnik, 2002: 40*).

¹⁷ Kot primer naj omenim članek v časopisu *Defending America* iz leta 1998, z naslovom »*The camouflage Baby Boom*«, ki se je razpisal o prekomerni plodnosti vojakinj in posledic zaradi tega.

Pogosto je poudarjena tudi domneva, da naj bi bile ženske v stresnih situacijah bojevanja opravilno manj sposobne od moških, čeprav trenutno za to ni trdnih dokazov. Prav nasprotno, obstaja namreč cela vrsta dokazov iz preteklosti, da so bile vojakinje v okoliščinah skrajnih psiholoških pritiskov povsem primerljive z vojaki. Študije so pokazale, da so medicinske sestre v ZDA v času 2. sv. vojne dokazale svojo psihično in čustveno vzdržljivost med opravljanjem svojih nalog na bojišču (Segal, 1982: 275).

4.3.2. Družbeni ustroj družine

Družbena funkcija žensk je bila v preteklosti predvsem povezana z reprodukcijo in skrbništvom otrok. Stopnja, do katere kultura še naprej pripisuje ženski takšno vlogo, vpliva tudi na vojaške vloge žensk. Kulture pogosto vidijo vlogo matere kot nasprotje vlogi bojevnika; dajati življenje je videno kot nasprotje jemanju življenja v vojni.

Ker sta se pojmovanje družine in njena struktura spremenili, so se spremenila tudi pričakovanja posamezne kulture glede ženske predanosti družini. Tako se povečuje vključenost žensk v širše družbene vloge. Družbene vrednote glede družine v mnogih družbah podpirajo družinske oblike, ki se razlikujejo od tradicionalnih struktur. Večje, kot je kulturno sprejetje različnih družinskih struktur, manjša so pričakovanja, da vsi ustrezajo enemu vzorcu in spol slabše določa družbene vloge.

Zato velja, da večje, kot je gibanje v nasprotni smeri od tradicionalnih družinskih oblik, predvsem tistih, ki temeljijo na nuklearni družini, večja je reprezentativnost žensk v OS. V družbah, ki podpirajo različne oblike družin, imajo ženske več možnosti, da sodelujejo v OS (Segal, 1995: 770).

Tu je pomembno omeniti tudi stopnjo, do katere država ureja in »sponzorira« starševski dopust ter kako skupnost razvija sistem skrbništva otroka, saj primerno urejen sistem staršem omogoča, da se uveljavljajo v družbenih dejavnosti, brez da bi zanemarjali otroke, tudi v vojaški organizaciji.

4.3.3. Ključne družbene vrednote

Posamezne družbene vrednote in dejavniki, ki vplivajo na vključevanje žensk v OS, so pomembne le za točno določene družbe. Med te se na primer uvrščajo religija, jezik, rasa, etničnost itd., ki v posameznih državah igrajo pomembno vlogo pri določitvi družbene politike glede vojske (Segal, 1995: 770) ter tudi vrednot, ki se nanašajo na moč, prisilo in dominantnost.

Družbene vrednote o sili, moči in dominaciji determinirajo, kako družba dojema OS in kar je bolj pomembno, kako družba gleda na obstoječe konflikte z OS in načine rešitve le-teh. V tem kontekstu je za vključevanje žensk v OS mogoče trditi, da večji, kot je poudarek na moči, avtoritarizmu, hierarhiji in podrejenosti, večja je omejitev vojaških vlog za ženske.

V večini zahodnih demokratičnih držav naravo družbenih odnosov znotraj države oblikujejo ideali o enakosti in svobodi posameznika. Če že institucije, kot so OS prikazujejo strukturo, ki poudarja razlike med spoloma, pa na splošno družba potrjuje predanost enakosti za vse. V teh družbah se o vprašanju vlog za ženske in njihove participacije v OS javno razpravlja in obstaja manjša stopnja družbene neenakosti, zato imajo ženske v teh družbah večjo stopnjo participacije v OS kot pa ženske v državah, kjer vlada nedemokratični sistem (*Iskra in drugi, 2002: 787*).

Specifične družbene vrednote so pogosto bolj pomembne in vplivnejše kot pa dejanski problemi vojaške učinkovitosti pri oblikovanju odnosov javnosti in odločitvah državnikov glede vključevanja žensk v OS. Čeprav lahko ves čas spremljamo politične izjave in systemske ukrepe, ki naj bi pripomogli h krepitvi vloge žensk na trgu delovne sile, k njihovi splošni emancipaciji in še posebej enakopravnosti pri zaposlovanju, je njihova poklicna kariera še vedno v veliki meri odvisna od vrednot in kulturnih norm. Kulturne norme in vrednote (religiozne, etične, politični cilji) so namreč pogosto preoblikovane tudi v institucionalne ovire (ustanove, zakone, prepise vojaške organizacije), ki omejujejo povečevanje deleža žensk v OS (*Loring Goldman v Kotnik, 2002: 34*).

Vrednostna orientiranost družb nikakor ni statičen ampak dinamičen dejavnik, oziroma je proces. Vsa nova obdobja prej ali slej vzpodbudijo nove načine mišljenja, nove mentalitete, nove kulturne obrazce, nove hierarhije vrednot in posledično novo vedenje (*Lima v Kotnik, 2001-2002: 135*). Neposredno to vpliva tudi na odnos družbe do vojaške sfere. Sprememba odnosa je še posebej očitna in opazna v primeru spreminjanja tradicionalnih vrednot, ki so bližje in bolj naklonjene vojaškemu, v bolj individualistično in liberalno konotirane vrednote, ki so po svojem bistvu dokaj nezdružljive z logiko delovanja vojaške organizacije (*IMDE v Kotnik, 2002: 34*).

4.4. Politika

V politični dimenziji so politični sistem, odnos politikov do OS in ukrepi politične sfere v kontekstu civilno-vojaških odnosov odločilni dejavniki, ki vplivajo na vključevanje žensk v OS. Politična sprememba, politične transformacije (npr. iz avtoritarnega sistema v demokratični in obratno) lahko ustvarijo temeljne spremembe v OS ter na področju civilno-vojaških odnosov.

Pomembni so tudi načini političnih sprememb in akterji, ki so prisotni na politični sceni. V bolj odprtih in manj hierarhičnih družbah so to stranke in interesne skupine ter skupine pritiska pa mediji in zakonodaja. Kakšen odnos imajo do OS v političnih razpravah in kako med sabo sodelujejo, vpliva na politične rezultate, v tem primeru na odločitve, ki zadevajo OS.

Glede žensk v OS so pomembna stališča političnih strank glede vključevanja žensk v vojaško okolje ter njihova stopnja aktivnega promoviranja te problematike ter tudi obstoj skupin pritiska, ki jih sestavljajo ženske in ki lobirajo za participacijo žensk v OS. Za vključevanje žensk v OS je v tem kontekstu pomembna tudi stopnja vpletenosti zakonodaje v to področje ter kako to vprašanje obravnavajo mediji (*Kümmel, 2002: 628*).

4.5. Mednarodno okolje

Velik pomen pri določitvi vlog žensk v OS ima varnost posamezne družbe.

V kontekstu mednarodne dimenzije je potrebno gledati na mednarodno urejenost v določenem obdobju zgodovine. Razkoli/cepitve držav, meje sporov in verjetnost ali obstoj vojaških konfliktov, oblikujejo in spreminjajo mednarodno ureditev. Prav tako pa tudi oblikujejo dožemanje države, kako je ogrožena njihova varnost. Spreminjanje zaznavanja ogroženosti vpliva na strukturo sil, vodi do spreminjanja med posameznimi zvrstmi OS ter vpelje izvajanje oborožitvenih ali razoborožitvenih programov (*Kümmel, 2002: 627*).

Kadar je v preteklosti prihajalo do pomanjkanja števila ustreznih moških rekrutov, še posebej v obdobju kriznih razmer, je večina držav povečevala (in bo povečevala) ženske vojaške vloge. Pod nekaterimi pogoji so ženske celo sodelovale v boju, vendar pa so bolj pogosto naraščale njihove nebojne vojaške funkcije. Ženske so bile torej predvsem vpoklicane v OS v času vojne, v času miru pa v večini le moški (*Segal, 1995: 762*).

Transformacija varnosti političnega in strateškega okolja posamezne države lahko tako pripelje do sprememb v OS, vključno z rekrutacijo ali odpustom ženskih vojakinj. Tu je mogoče zaznati naslednji vzorec: v času vojne se z naraščanjem potrebe po vojaškem osebju sočasno razširijo tudi vojaške vloge za ženske, medtem ko se v povojnem obdobju ženske običajno izključijo iz vojske in se ustali proces »kulture amnezije«, pozabljanja prispevka žensk v kritičnih trenutkih. V povojnem obdobju se ženske vojaške aktivnosti rekonstruirajo v majhne (ali celo neobstoječe), s tem pa se legitimira vračanje žensk na tradicionalne položaje. Ko se krizna situacija spet pojavi, se zgodovina ponovno odkrije.

Torej velja trditi, da ob visoki stopnji ogroženosti družbe ženske vojaške vloge naraščajo. Če je namreč ogrožen sam obstoj družbe, je veliko žensk vključenih v vojaške operacije, tudi v vlogi bojevnic (*Segal, 1995: 761*).

V preteklih konfliktih se je pokazalo, da so bile ženske predvsem potrebne, da so opravljale podporne naloge, ki niso neposredno povezane z bojevanjem. Tako je ostalo več moških na razpolago za bojevanje. 1. in 2. sv. vojna sta tipična primera, za katera lahko trdimo, da se je izoblikovala ena glavnih ženskih vlog v vojaških aktivnostih in sicer vloga medicinskih sester. Njihove vloge so se vzpostavile zaradi potreb negovanja in pomoči ranjenih vojakov na bojiščih. To je ena od prvih ženskih vojaških vlog, ki se je institucionalizirala v vojskah zahodnjaških držav in se precej razlikuje od ostalih vlog, kot so na primer birokratične dejavnosti, ki so jih ženske opravljale kot civilistke, saj se je vloga medicinskih sester smatrala kot prava vojaška aktivnost v pristojnosti žensk, v kateri sicer ženske niso neposredno delovale na bojiščih, a so bile velikokrat izpostavljene bojnemu tveganju (*Nuciari, 2003: 280*).

Tudi kadar varnost določene družbe ni ogrožena ali pa je na nizki stopnji, se lahko vojaške vloge za ženske širijo, in sicer v družbah, kjer kulturne vrednote podpirajo enakost spolov (*Segal, 1995: 761*). Takšen primer predstavljajo danes tudi članice zveze Nato. Nekatere članice dovoljujejo ženskam tudi vstop v bojne enote, namreč majhna verjetnost, da bi se na njihovem ozemlju v prihodnje odvijala vojna, jim omogoča, da lahko v vojaški službi odstranijo vsa razlikovanja med spoloma (*glej Segal, 1995: 762*).

Učinki varnostne situacije torej določajo stopnjo, do katere so pripadnice OS izpostavljene večjim tveganjem kot če bi bile civilne osebe. Pod nekaterimi pogoji, večje kot so razlike, manjša je verjetnost, da bo družba postavila ženske na vojaške položaje, kjer bi bila njihova ogroženost še večja. Vendar to ne pomeni, da se ženske ščiti, saj tudi one delujejo v tveganih vojaških situacijah. Življenje žensk se, kadar je družba ogrožena, tvegajo, vendar vseeno

obstaja odpor, da bi se tvegalo preveliko število smrtnih žrtev, razen če gre za res veliko grožnjo. Vodstvo običajno vključi ženske v bojne enote kot simbol nacionalne enotnosti, dokler ni dejanske vojne, v primeru vojne pa je le nekaj žensk, ki je lahko dejansko vključenih v boj, in sicer z namenom, da se tako izognejo negativni reakciji javnosti (*Enloe v Segal, 1995: 762*). To pomeni, da je v primeru obstoja povprečne ogroženosti¹⁸ stopnja participacije žensk v bojnih nalogah minimalna (*Segal, 1995: 762*).

* * *

Vsi ti dejavniki se med sabo prepletajo. Politična dimenzija neposredno vpliva na oblikovanje namembnosti, strukture in delovanja OS; vojaško osebje se rekrutira iz prebivalstva posamezne države, torej odraža vrednote in norme svoje družbe; družbena struktura odraža vrednote in norme družbe itd. Konec koncev v demokraciji ljudstvo diktira ideologijo države z vrsto političnega vodstva, ki ga pooblasti, da vodi državo in oblikuje njene zakone.

Vpliv vseh teh dejavnikov, omenjenih v teoriji, ni enak; obstajajo situacije, v katerih ima ena dimenzija prednost pred drugo. To je še predvsem očitno, kadar je država v vojni ali pa ima trenutno narodno krizo. Poleg tega je pomembno tudi oceniti, kako se vrednote posameznega naroda in njihove institucije rekonstruirajo po krizi. Ta dva pogoja imata bistveno vlogo pri odzivu družbe na enakost spolov in participacijo žensk v OS med in po obdobjih sprememb ali stresa.

V obdobju po hladni vojni je večina držav ukinilo naborniški sistem in oblikovalo prostovoljne, poklicne OS, kar je seveda pozitivno vplivalo na porast žensk v vojski. Te dramatične spremembe in predvidenje, da se globalna ogroženost zmanjšuje, so omogočile večjo participacijo žensk v vojskah na globalni ravni, pa tudi njihove vojaške vloge so se razširile na bojne specialnosti, predvsem v aviaciji in na vojnih ladjah. Kljub temu le nekaj držav dovoljuje ženskam neomejeno svobodo pri oblikovanju svoje vojaške kariere, predvsem v kopenskem vojskovanju. Vendar pa s tem, ko se stremi k sodelovanju žensk na netradicionalnih položajih in koalicijsko-vojaške operacije naraščajo, naraščajo tudi mednarodni pritiski, da se participacija žensk v posameznih državah izenači (*Iskra in drugi, 2002: 793*).

Dejavniki, ki vplivajo na stopnjo in oblike participacije žensk v OS posameznih držav, vplivajo tudi na oblikovanje in trenutno integracijsko politiko žensk v bojnih enotah, saj so le

¹⁸ Povprečna ogroženost pomeni situacijo, v kateri družba ni ogrožena z neposrednim izumrtjem ali invazijo sovražnih OS, vendar obstaja velika verjetnost vojaške akcije na lastnem ozemlju v bližnji prihodnosti.

te organizacijske celote v vojski. Seveda pa je ob tem potrebno poudariti, da se pri uveljavljanju popolne integracijske politike žensk v OS, torej tudi v bojne enote, v obstoječi mednarodni ureditvi in situaciji, ki so jih deležne članice Nata, pomembni predvsem dejavniki, ki so povezani s fiziološkimi in psihološkimi značilnostmi žensk, naravo oboroženega boja, tehnološkim razvojem, vojaško učinkovitostjo in odnosi v vojaški enoti, enakostjo državljanov v pravicah in dolžnostih ter hierarhijo družbenih vrednot.

Pri uveljavljanju popolne integracijske politike žensk v OS nasprotniki vključitve izpostavljajo naslednje probleme: nosečnost, kot ovira za večjo participacijo žensk v OS, saj vpliva na razpoložljivost operativnih enot in njihovo pripravljenost; nemire v organizaciji, predvsem spolno nadlegovanje; neprimerno fizično ustreznost žensk; manjšo disciplino in manj naporno urjenje, saj je povprečna ženska manj agresivna in tekmovalna kot pa moški; uničenje kohezije enot (*Field, Nagl, 2001: 82-83*).

Tisti pa, ki zagovarjajo popolno participacijo žensk v OS, od njih pričakujemo predvsem, naslednje argumente: nove naloge OS, v obdobju po hladni vojni, zahtevajo sposobnost in ne mišično moč; tehnologija 21. st. je spolno nevtralna; enaka možnost za delovanje v vojski je državljanska pravica vsakega posameznika; kohezija ne zahteva, da se vojaki med sabo družijo in vzpostavljajo prijateljske vezi, ampak le da učinkovito izvršijo svojo zastavljeno nalogo; nekatere države že odpirajo bojne dolžnosti za ženske, torej jih morajo tudi ostale zaveznice (*Simons, 2001: 89*).

Participacija žensk v bojnih enotah je torej še posebej sporna in polarizirana razprava, v kateri so pod vprašajem predvsem razlike in pravice obeh spolov.

Intenzivnost debate o vključevanju žensk v bojne enote nakazuje, da so bojne izkušnje bistvo vojaškega življenja. Kljub velikim političnim, družbenim in tehnološkim spremembam je bojevnik ključni simbol moškosti. Največjo težo pri tem ima predvsem simbolična raven v izgubi očitne meje med žensko in moškim ter v slabenju vezi med narodom, vojsko in spolnimi identitetami (*Morgan v Kümmel, 2001: 631-632*).

5. VKLJUČEVANJE ŽENSK V BOJNE ENOTE OBOROŽENIH SIL POSAMEZNIH DRŽAV

Današnji trendi po svetu, predvsem v zahodnih državah, nakazujejo, da se na splošno nagibajo razširjanju vojaških vlog za ženske. V OS sodobnih držav je torej vprašanje primernosti vojaškega poklica za ženske nasploh preraslo v vprašanje stopnje njihove participacije in primernosti za opravljanje posameznih vojaških nalog. Kot odziv na spreminjanje družbenih vrednot ter političnih, ekonomskih in vojaških pritiskov je udeležba žensk v boju postala pomembno vprašanje, zbujač pozornosti v mnogih državah. Nekatere zahodne države so bojne položaje že odprle tudi ženskam; toda pot k popolni integraciji žensk v večini OS posameznih držav, zaradi vpliva zgoraj omenjenih dejavnikov, še vedno ni jasna.

V nadaljevanju bo predstavljena politika vključevanja žensk v bojne enote OS za vsako državo posebej. Pri posameznih državah se bom omejila na kratek pregled razvoja institucionalne integracije žensk v OS in sicer preko ustavnih določil in zakonske ureditve ter vojaških predpisov, s poudarkom na bojnih enotah. Nato bom skušala predstaviti dejansko integracijo žensk v OS.

5.1. Belgija

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Belgija je v OS vključila ženske l. 1975. Zakonodaja iz l. 1974 je namreč omogočila prostovoljno vključevanje žensk v OS, tako da so se leto kasneje v vojaške enote vključile prve ženske kot navadne vojakinje, leto kasneje pa so se lahko pričele udeleževati tudi usposabljanj za podčastnice in častnice. Vojaška kraljeva akademija je ženske prvič sprejela l. 1978 (*Dejaeghere v Bauwens, 1995: 116*).

V usposabljanja so sprva vključevali le omejeno število žensk in tudi pogoji za njihovo vključevanje so bili drugačni. Zaupane so jim bile le enostavnejše naloge, dostop na določene položaje in delovanje v določenih enotah pa celo prepovedan. Ženske so sicer formalno lahko delale tudi v operativnih enotah, vendar pa so bile naloge, ki so jih v njih lahko opravljale, omejene na logistiko, tehnične storitve, medicino in administracijo (*Bauwens, 1995: 116*).

L. 1981 je Belgija podpisala New Yorško pogodbo o političnih pravicah žensk. Ta pogodba je sprožila sprejetje zakona, ki je prepovedal in odpravil spolno diskriminacijo v zasebnem sektorju, državnih službah in tudi v OS. Zakon je ženskam formalno odprl vstop v vse zvrsti

in rodove OS in tudi možnost za sodelovanje v vojaških operacijah. Zakon sicer ne omenja posebej bojnih enot, a navaja, da so vse funkcije v OS, brez izjem, dostopne tudi ženskam. Belgijska zakonodaja torej od leta 1981 dovoljuje popolno vključitev žensk tudi v bojne enote (*Bertocchi, 17. 2. 2005*).

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

Ženske v belgijske OS vstopajo prostovoljno. V začetku l. 2005 so OS štejele 3348 žensk, kar predstavlja 8,3 % vseh pripadnikov. Najmanj jih deluje v KoV (6,5 %) in največ v zdravstveni službi (19,8 %) (*Year in Review, 2005*).

Od vseh pripadnikov OS je približno 1,5-2 % žensk razvrščenih na dolžnosti v bojnih enotah. Po navedbah Bertocchi-jeve, bolj natančnih podatkov o številu žensk, ki bi lahko sodelovale v boju, nimajo, saj njihove OS ne opredeljujejo natančno, katere so bojne enote.

Čeprav je ženskam že več kot dvajset let omogočen dostop na vsa vojaška mesta, pa so se na nekaterih položajih, predvsem bojnih, začele pojavljati šele pred kratkim. Za takšne položaje veljajo piloti lovskih letal ter helikopterjev in enote za uničenje neeksplozivnih bomb (*Bertocchi, 17. 2. 2005*). Belgijska vojska ima danes eno žensko, ki je strokovnjakinja na področju uničevanja neeksplozivnih bomb (*Year in Review, 2004*).

V VL so l. 2001 zabeležili 7 pilotk, dve izmed teh sta tudi danes pilotki lovskega letala (*Year in Review, 2005*).

Ženske so bile v VM prvič vkrcane na minolovca šele februarja l. 1998. V letu 2004 je bilo v VM 28 žensk (10 % žensk v VM), ki so bile del posadke na vojnih ladjah.

Belgijske OS v specialnih silah nimajo vojakinj. Zaenkrat ni še nobene bojne potapljavke ter pripadnice padalskega polka, katerega naloga je izvidovanje v zaledju sovražnika. Drugače so z izjemo omenjenih položajev, ženske v praksi v bojnih enotah prisotne na vseh položajih, seveda v zelo malem številu (*Bertocchi, 17. 2. 2005*).

Od l. 1981 je bil program urjenja za ženske enak kot za moške in se je izvajal za oba spola v istih šolah in centrih za usposabljanje, v letu 2003 pa so uvedli nove vsakoletne teste pripravljenosti, ki niso spolno nevtralni. Vseeno so pogoji, ki so potrebni za vključitev v bojne enote ostali enaki za moške in ženske (*Year in Review, 2004*).

Kljub napredovanju in povečanju prisotnosti žensk na višjih vojaških ravneh se od l. 1980 dalje njihovo število v vojski ni močno povečalo. Še več, čeprav so nekatere ženske zasedle višje vojaške položaje, na njih ne opravljajo zelo pomembnih nalog. Velika večina se še vedno ukvarja z administrativnimi deli in logistiko (*Year in Review, 2005*).

Bertocchi-jeva glede enakih priložnosti doseganja visokih činov v bojnih enotah pravi, da je o tem še prezgodaj razpravljati, saj je število žensk, ki bi lahko dosegle višje čine, majhno. To je predvsem posledica dejstva, da so se ženske v te enote začele vključevati šele pred nekaj leti in zato tudi še niso imele priložnosti, da bi izpolnile pogoje, ki so potrebni za napredovanje (*Bertocchi, 17. 2. 2005*).

Ankete o mnenju žensk, zaposlenih v belgijski vojski, so pokazale, da so ženske na splošno zadovoljne s svojo integracijo v vojaško okolje, vendar se kaže, da ženske predvsem na višjih vojaških ravneh in v bojnih enotah težko združujejo poklicno življenje z družinskim.¹⁹ Dostop na častniška mesta in v bojne enote ostaja problematičen tudi zato, ker ženske težje izpolnijo fizične zahteve za opravljanje takšnih nalog. Najvišje vojaške ravni so najtežje dostopne pogosto zaradi pomanjkanja znanja in izkušenosti, manj pa zaradi občasnih predsodkov, ki izhajajo iz tradicionalne moške naravnosti vojaškega poklica. Zato se jih večina odloči za delo v administraciji, kjer njegovo prilagodljivo okolje omogoča lažje napredovanje. Redkeje pa se ženske v belgijskih OS znajdejo v težavah zaradi spolnega nadlegovanja. Problematika spolnega nadlegovanja ali poniževanja je prisotna večinoma pri mladih naborniških vojakinjah med urjenjem ali pa prva leta služenja. Šovinistična nadlegovanja so bolj prisotna v bojnih specialnih enotah (*Vereecken v Cimerman, 2002: 45*).

Belgijske OS kljub temu smatrajo vključevanje žensk v bojne enote uspešno, saj njihovo število v teh enotah narašča, pa čeprav zelo počasi (*Bertocchi, 17. 2. 2005*).

5.2. Bolgarija

Ženske so bile v OS Bolgarije prisotne že v 19. st., organizirano pa so začele sodelovati šele v 20. st. in sicer v prvi Balkanski vojni, kjer so bile vključene tudi v pehotne enote in med 2. sv vojno, kjer jih je nekaj sodelovalo v neposrednem boju. Po 2. sv. vojni se je ustava spremenila in spolna diskriminacija je bila prepovedana, ženskam pa je bila uradno dovoljena pravica profesionalnega delovanja v OS. Vseeno jim ni bil dovoljen vstop na višje vojaške šole, zato jih je takrat imela večina podčastniške čine. V l. 1988 so bile prvič sprejete na visoke vojaške šole in v l. 1992 so OS Bolgarije dobile prve častnice.

Danes status žensk v OS urejajo naslednja pravila in zakonodaja: Zakon o obrambi in oboroženih silah Republike Bolgarije (l. 1995), Pravila profesionalne vojaške službe (l. 2001) ter Pravila o vojaški dolžnosti v OS Republike Bolgarije (l. 2001).

¹⁹ Več kot dve od treh belgijskih vojakinj živijo ali pa so poročene z vojakom. Vojakinje težje kombinirajo poklicne in družinske odgovornosti, še posebej v družinah z otroki.

Pravica žensk, da lahko opravljajo vojaško profesijo je zagotovljena z ustavo, ki v členu 6 navaja, da je spolna diskriminacija prepovedana, v členu 48 pa zagotavlja pravico državljanov, da prostovoljno izberejo svojo profesijo in mesto dela.

88. člen Zakona o obrambi in oboroženih silah je sprva določal, da so lahko ženske razporejene le na vojaške položaje, ki jih je določil minister za obrambo in predlagal načelnik general štaba OS. Seznam nalog, ki so se smatrale za pretežke, da bi jih lahko izvajale ženske in ki bi lahko škodovalle njihovemu zdravju in materinstvu, so bile natančno določene v odredbi ministra iz l. 2001. V službe, ki so bile na tem seznamu, je bil ženskam v uniformah vstop prepovedan. V l. 2004 je parlament sprejel zakon o prepovedi diskriminacije, ki naj bi v prihodnje zagotovil večjo zakonodajno enakost med moškimi in ženskimi pripadnicami OS. S tem zakonom je bil 88. člen Zakona o obrambi in oboroženih silah ukinjen in danes lahko ženske zavzamejo katerikoli vojaški položaj, z izjemo položajev za katere se meni, da jih lahko opravljajo le moški; in med njimi so tudi bojne naloge (*Year in Review, 2004*).

Trenutno je v OS Bolgarije 2386 žensk, kar predstavlja 6 % vseh pripadnikov in je v primerjavi z lanskim letom skoraj za 2 % večji delež (*Year in Review, 2005*). Razporejene so na delovna mesta in položaje, kjer fizični dejavnik ni najpomembnejši in so zato izključene iz vseh neposrednih dejavnosti v bojnih aktivnostih. Običajno opravljajo funkcije v administraciji, tehničnih službah in logistiki. Ženske in moški se usposablajo po enakem programu, v skupnih enotah. Fizični standardi so za ženske nižji (*Year in Review, 2004*).

5.3. Češka

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

V preteklosti pravila Češkoslovaških OS niso dovoljevala vstop žensk v OS. Ženske so v vojsko vstopile šele med 2. sv. vojno, a le na določene položaje. Po koncu vojne so ostale integrirane v OS, vendar je bila njihova vloga majhna in skoraj nepomembna. Sredi 80-ih je pomanjkanje moških rekrutov spodbudilo OS, da so dovolile vstop ženskam zopet v velikem številu (*Year in Review, 2001*).

V l. 1999 so OS Češke republike dobile novo vojaško zakonodajo, sprejet je bil nov zakon o profesionalni vojaški službi. Zakon je bil dopolnjen l. 2002 in zagotavlja enako ravnanje z vsemi pripadniki OS glede pridobivanja določenega vojaškega položaja ter prepoveduje vsakršno diskriminacijo, z izjemami pridobitve določenih vojaških položajev v praksi zaradi objektivnih razlogov (*Year in Review, 2004*).

Zakonodaja in vojaška pravila torej dovoljujejo, da lahko ženske, tako kot moški, služijo na katerem koli položaju v OS, tudi v bojnih enotah, seveda pod pogoji, da posameznik izpolnjuje vse pogoje, ki so zahtevani za opravljanje določene dolžnosti (*Visnovska, maj 2005*).

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

Ženske vstopajo v OS prostovoljno. V začetku l. 2005 so ženske sestavljale 12,21 % (2786) celotnega osebja. Največ jih je v VL (30 %) in nekoliko manj v KoV (19 %) (*Year in Review, 2004, 2005*).

Večina jih opravlja delo na nižjih položajih in na tradicionalnih delovnih mestih. Najpogosteje opravljajo delo v administraciji, zdravstveni službi, inženirskih enotah, enotah za zveze, podpornih službah in logistiki (*Year in Review, 2001: 25*).

Iz bojnih enot KoV in VL so v praksi popolnoma izključene in v prihodnosti bo verjetno tako tudi ostalo, čeprav načelnik generalštaba OS in poveljstvo OS podpirajo integracijo žensk v OS in menijo, da ne obstaja dolžnost, ki je ženske ne bi mogle opravljati (*Visnovska, maj 2005*). Vključevanje žensk v bojne enote je predvsem odvisno od interesa in vztrajnosti žensk ali hočejo napredovati in izpolniti zahtevane pogoje, ki so potrebni za opravljanje bojnih dolžnosti. Ženske za te položaje ne kažejo interesa, ker jim opravljanje bojnih dolžnosti predstavlja prezahtevno fizično dejavnost. Raziskave so pokazale, da se v OS Češke pojavlja tudi spolno nadlegovanje, vendar izjemoma in zelo redko (*Visnovska, maj 2005*).

Ženske na splošno torej nimajo enakega statusa kot moški; velja pravilo, da so razporejene na nižje in manj pomembne položaje na hierarhični vojaški lestvici. Pripadnice OS so podrejene enakim pravilom in standardom kot moški, le da so fizični pogoji in standardi za ženske nižji.

5.4. Danska

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Ženske so se v OS Danske začele pojavljati v 2. sv. vojni, kjer so aktivno sodelovale v odporiškem gibanju, od takrat naprej pa je njihova vloga v vojski začela naraščati. Zakon št. 174, ki ga je l. 1962 sprejel parlament, je vstop ženskam v OS omogočil na prostovoljni osnovi in edino področje, ki jim je bilo takrat nedostopno, so bile bojne naloge. V l. 1969 je bil ta zakon spremenjen, v l. 1971 je ministrstvo za obrambo oblikovalo tudi nova pravila, vseskozi pa je veljalo, da žensko vojaško osebje ne bo razporejeno na položaje, za katere obstaja verjetnost, da so lahko vpleteni v bojne aktivnosti. Ženske so bile sicer lahko razporejene v bojne enote, vendar ne na bojne položaje (*Sorensen, 1982: 194-195*).

V l. 1978 je bil sprejet zakon o enakopravnem ravnanju, ki se je dotaknil tudi prepovedi služenja žensk na bojnih položajih. Uveljavitev tega zakona je namreč pomenila, da se prepoved ženskam na določene položaje ne sme odrediti le na podlagi pripadnosti spolu. Raziskave in preizkušnje, ki jih je izvedla danska vojska v letih 1981-1987 v VL in VM, kjer so ženske opravljale bojne dolžnosti v različnih bojnih enotah, so pokazale pozitivne rezultate in omogočile dostopnost vse službenih mest in enot tudi za ženske v juniju l. 1988 (*Year in Review, 2001: 29*).

Glede na zakonodajo so torej vse vojaške enote, vključno z bojnimi, od l. 1988 enako dostopne za moške in ženske.

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

Ženske v OS Danske vstopajo prostovoljno. V aprilu l. 2005 so OS Danske šteje 1108 žensk, kar predstavlja 5 % delež vseh pripadnikov. Najmanj jih je vključenih v KoV (4 %), VM (6 %) in VL (7 %), največ pa v zdravstveno službo (15 %) (*Year in Review, 2005*).

Ženske se urijo in delajo skupaj z moškimi, pod enakim poveljstvom, standardi in disciplinskimi pogoji. Služijo lahko v vseh zvrsteh, tudi v bojnih enotah, vendar do sedaj še nobena pripadnica OS ni zasedla mesta pilota bojnega letala ali v specialnih silah. Pripadnicam VL je bilo prvič omogočeno, da se izučijo za pilota bojnih letal šele v l. 1992 (*The integration of women in the Danish armed forces, 2004: 2*). V l. 2002 je prva ženska zaključila urjenje za bojnega pilota, vendar trenutno opravlja urjenje za častnico na akademiji VL, kjer bi morala šolanje končati v l. 2005. Po šolanju, ki sledi v ZDA in Kanadi, naj bi postala pilotka letala F-16 v l. 2007 (*Year in Review, 2004*).

Ženske, ki so razporejene na bojne položaje delajo in se usposabljaajo pod enakimi pogoji kot moški. Bojna učinkovitost spolnih mešanih enot se je izkazala za enako kot v enotah, kjer ženske niso prisotne. Kot eden glavnih problemov žensk se v OS Danske pojavlja spolno nadlegovanje, kar je pokazala raziskava v l. 2003. Kot glavni dejavnik za velik odstop žensk iz OS navajajo spolno diskriminacijo, natančneje zmerjanje, povezano s pripadnostjo spolu.

5.5. Francija

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Ženske so bile v OS Francije, kot civilno osebje, prisotne že v 2. sv. vojni, l. 1972 pa je v veljavo stopil zakon, ki je ženskam v OS zagotovil enak status kot moškim.

Odredba iz l. 1995 je dovolila usposabljanje žensk za bojne pilote, v februarju l. 1998 pa je v veljavo stopila odredba, ki je v teoretičnem pogledu odpravila za ženske vse omejitve pri

oblikovanju vojaške kariere. Tako so v bile obema spoloma v splošni zakonodaji zagotovljene enake pravice. Vendar je 25. avgusta l. 2000 v veljavo stopilo pravilo, ki jasno navaja, da ženskam integracija v določene enote in položaje še vedno ni dovoljena. Tako so danes tujska legija, marinci,²⁰ podmornice in specialne enote žandarmerije (razen za častnice), še vedno izključno moška domena delovanja, v KoV pa so ženskam dostopni vsi položaji, z izjemo položajev, ki zahtevajo neposreden stik z nasprotnikovimi silami, torej bojne naloge v bojnih enotah (*Year in Review, 2004*).

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

V l. 2002 se je končala transformacija francoskih OS v profesionalno vojsko, kar ima za posledico tudi večje število vstopanja žensk v OS. Danes so ženske integrirane v vse zvrsti OS: KoV, VM, VL ter zdravstveno službo in tudi v žandarmerijo. V oktobru 2004 so ženske predstavljale 13,02 % celotne sestave, kar znaša 47617 pripadnic OS (*Year in Review, 2005*).

Zahteve in pogoji za zaposlitev v OS so enaki za moške in ženske z izjemo enot in položajev, ki so s pravili vojske nedostopni za ženske. Urjenje je za vse enako, vendar so nekateri fizični pogoji delno prilagojeni ženskemu osebju.

V KoV so ženskam dostopni vsi položaji, z izjemo tistih, za katere obstaja možnost neposrednega in dolgotrajnega stika s sovražnikovimi silami. Ženskam vstop v bojne enote tako ni prepovedan, saj so v praksi nekatere ženske v te enote tudi razporejene, a ne opravljajo bojnih nalog. Tako so vsem pripadnicam nedostopni bojni položaji v pehoti, oklepnih enotah ter celotna tujska legija (*Year in Review, 2001: 34; Year in Review, 2005*).

Razprave o vključevanju žensk med moško posadko VM so se začele v sredini 80-tih let ter stopile v veljavo v l. 1993. V VM so od tedaj ženske del mešanih posadk na bojnih ladjah, niso pa vključene v posadke na podmornicah ter med marinske komandose (*Year in Review, 2001: 35*). Januarja 2004 je bilo prisotnih na bojnih ladjah francoske VM 445 žensk, kjer večinoma opravljajo naloge krmarjev, pilotov helikopterjev, raketnih inženirjev, kuharjev, električarjev in oficirjev straže.

V VL so jim dostopni vsi položaji, od l. 1995 tudi v bojnih letalih, vendar je delež žensk na bojnih položajih majhen. V letu 2004 je bilo 9 pilotk lovskega letala in 9 pilotk helikopterjev (*Year in Review, 2005*).

V specialnih silah žandarmerije so položaji pripadnicam s činom nižjim od častniških nedostopni (*Year in review, 2004*).

²⁰ Marinci oziroma marinska pehota so napadalne sile in so zmes zvrsti KoV in VM.

Tudi v enotah, ki so dostopne ženskam in so vsaj posredno povezana z bojevanjem, je zanimanje za te položaje še vedno nizko. Ženske se še vedno odločajo za tradicionalne položaje, v administraciji in zdravstvu. Tabela prikazuje, na katerih področjih OS so bile ženske najbolj zastopane v oktobru 2004.

Tabela 5.1: Področja delovanja žensk v francoskih OS

KoV	kadrovska služba	41,1 %
	kopensko bojevanje	2,6 %
VL	kadrovska služba	56,7 %
	strojništvo	2,3 %
VM	tajništvo	42,8 %
	mornarica	0,3 %
Zdravstvena služba	medicinske sestre	78,1 %

Vir: Committee on Women in the Nato Forces (2005): »Year in Review 2005«. Brussels.

Omejitve žensk za dostop na določene vojaške položaje se pojavljajo predvsem zaradi nezmožnosti žensk, da bi izpolnile v celoti fizične in psihične zahteve, zaradi bojne učinkovitosti ter zaradi praktičnih razlogov, kot je primer namestitvenih razlogov na podmornicah (*Gradič, 2002: 34*).

5.6. Grčija

Ženske so v OS Grčije prisotne že od začetka 20. st. in so kot civilno osebje sodelovale tudi v 1. in 2. sv. vojni. V l. 1977 je v veljavo stopila določba o popolnjevanju OS z ženskami (*Public Law 705*), v miru na prostovoljni osnovi, v vojni pa na podlagi vojaške obveznosti. Takšna odločitev je bila sprejeta zaradi »potrebe države«, saj je bila takrat stopnja naravnega prirastka na ničli in je zadostno število rekrutov v prihodnje postajalo vprašljivo. Rekrutacija žensk na podporne, nebojne, logistične in administrativne položaje je tako zagotovila večje število moških za opravljanje bojnih dolžnosti (*Brown, Safilios-Rothschild v Goldman, 1982: 168*).

Predsedniški dekret 468 iz l. 1978 je določil, da ženskam ne dovoljuje vstop v bojne enote (člen 4 navaja, da so ženske razporejene na posamezne položaje na osnovi presoje posameznih zvrsti OS in sicer v vse rodove, razen v bojne enote). Enote ter naloge, ki so za ženske nedostopne, so v tem dokumentu tudi natančno opredeljene (*Year in Review, 2001: 43*).

Ženske se lahko torej danes na osnovi sprejetih določil angažirajo pri vseh nalogah v OS, razen pri tistih, ki se za njihov spol razumejo kot neprimerne. Tudi zakonska določila, ki

omogočajo vključevanje žensk v OS kot medicinsko osebje, omejujejo njihovo vključevanje v enote z bojnimi nalogami (*Gradič, 2002: 35*).

Trenutno grški zakon ženske v OS izključuje iz bojnih enot, v bližnji prihodnosti pa naj bi revizija grške ustave uveljavila načelo enakosti spolov. Posamezni člani ustave naj bi prepovedali vse neenakosti med moškimi in ženskami in tako vsem zagotovili enake priložnosti (*Year in Review, 2004*). Tako naj bi bili kadetinjam, ki bodo končale vojaško akademijo VM in VL v letu 2005, že dostopni položaji v neposredni bližini bojevanja in za pilote letal (*Year in Review, 2005*).

V l. 2004 so v grških OS ženske dosegle 4,2 % delež vseh pripadnikov. V večini se usposablja za delovanje v enotah za bojno podporo (*Year in Review, 2004*).

5.7. Italija

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Zakon iz l. 1963 je ženskam priznal pravico, da se lahko zaposlijo v katerikoli javni službi in kot posledica tega se je začelo razpravljati tudi o zaposlovanju žensk v OS. Predlogi zakonov so bili oblikovani v letu 1974, 1981 in 1987, vendar nobeden od teh ni stopil v veljavo. OS so ostale edino področje, kamor ženskam vstop ni bil dovoljen, kar pa seveda ni bilo v skladu z ustavo, ki navaja, da imajo vsi državljani enak družbeni status in so vsi pred zakonom enaki, ne glede na spol (*Year in Review, 2001: 50*).

Ženske so v OS Italije prisotne šele kratek čas. Tako je Italija ena od članic Nata, ki je med zadnjimi dovolila integracijo žensk v OS. Šele Zakon št. 380, ki ga je sprejel parlament v l. 1999 je omogočil, da vstopijo v OS tudi ženske na prostovoljni osnovi kot častnice in podčastnice. Od takrat naprej imajo po zakonu pripadnice OS dostop do vseh vojaških položajev v vseh zvrsteh, kar jim zagotavlja načelo enakih priložnosti.

Da bi se zgoraj omenjen zakon uresničil tudi v praksi, je italijanska vlada odobrila naslednje odloke, ki se nanašajo na zaposlovanje žensk:

- Odlok št. 24 (januar 2000); določa nabor, vojaški status in možnosti napredovanja. Pri tem se sklicuje na enake možnosti novačenja in dostopa do različnih položajev, kvalifikacij, specializacij in služb ter enake pravice v primeru starševstva kot jih imajo civilne službe za vse državljane.
- Odlok o preverjanju sposobnosti za vojaško službo (april 2000); ženske vstopajo v OS prostovoljno. Za celotno osebje, ki si želijo vstopiti v OS, velja pripravljalni trening.

Načeloma je ženskam dovoljen dostop do vseh služb, seveda če ustrezajo in izpolnijo zahtevane standarde za določeno funkcijo.

- Odlok ministrstva o Obrambnem komiteju; ustvarjen je bil komite, kot svetovalno telo načelniku generalštaba glede integracije in kakovosti ženskega vojaškega osebja (*Year in Review, 2004*).

V teoriji ne obstajajo omejitve pri integraciji žensk v posamezne enote znotraj OS, saj se sklicujejo na idejo, da bi morali biti moški in ženske zaposleni na podlagi njihovih spretnosti in profesionalizma pod istimi standardi. Tako so jim dostopne bojne naloge in naloge v podpori.

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

Ker so se italijanske OS srečevale s pomanjkanjem rekrutov ter zaradi spremenjene narave bojevanja, je to spodbudilo, da so se ženske začele vključevati v OS (*Brower, 2002*).

V koncu l. 2004 je bilo v VM, VL, KoV in žandarmeriji prisotnih 3023 žensk, kar predstavlja le 1 % vseh pripadnikov OS Italije.

Od l. 2001 lahko častnice, podčastnice in prostovoljke po osnovnem in nadaljnjem usposabljanju in šolanju delajo na vseh položajih, tudi na ladjah VM.

Vseeno v l. 2001 OS Italije niso še odprle vseh vojaških struktur ženskam, zaradi neustreznih namestitvenih razmer, ki jih še niso prilagodili ženskam, pa tudi nobena ženska v praksi še ni pridobila operativnih izkušenj.

Integracija žensk v OS je torej v zgodnji fazi, vseeno pa so bile v l. 2001 prostovoljke že razporejene na usposabljanje na specialistične položaje v enote pehote, tankovske enote, padalske tečaje in v šolo gorske pehote (*Year in Review, 2001: 51*).

Proces in zahteve nabora veljajo za vse enako; tudi usposabljanje poteka za vse enako, razen fizičnih standardov, ki so za ženske nižji.

Kljub zakonodaji, ki govori v prid pripadnicam OS, pa je pot do popolne integracije žensk v OS še dolga (*Year in Review, 2004*).

5.8. Kanada

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Ženske so integrirane v kanadske OS že od l. 1885, vendar so bile njihove vloge in področja delovanja v preteklosti omejene na tradicionalna področja, t. j. zdravstvo in administracijo. Kljub temu so bile prisotne na bojnih območjih, postale vojne ujetnice in smrtne žrtve, vendar nikoli niso »uradno« delovale kot bojno osebje v napadalnih enotah (*Park v Winslow, Dunn,*

2002: 642). Ženske so bile na posamezna področja v mešane enote v VL integrirane šele leta 1951, v KoV 1954 l. in v VM l. 1955 (*Year in Review, 2001: 19*).

V l. 1970 je pregled politike vključevanja žensk v OS sprožil razširitev karijerne priložnosti za pripadnice OS in tako je do leta 1974 postalo 66 % vseh vojaških položajev in služb v OS dostopnih tudi za ženske. Še vedno so ostale izključene iz opravljanja bojnih nalog in položajev v bližini neposrednih bojov (*Year in Review, 2001: 19, 20*).

Z uveljavitvijo Zakona o človekovih pravicah l. 1978 (*Canadian Human Rights Act*), ki je med drugim prepovedal spolno diskriminacijo na vseh področjih (razen v primerih, ko posameznik ne more določene naloge opraviti učinkovito in zanesljivo), so OS Kanade l. 1980 izvedle raziskavo o vojakinjah v netradicionalnem okolju in vlogah (*Service women in Non-Traditional Environments and Roles*). Z njo so OS hotele dokazati, da ženske niso primerne za bojne naloge in tako utemeljiti diskriminacijo žensk pri določenih vojaških položajih. Raziskava je potekla v vseh zvrsteh OS približno šest let. Toda uspešna integracija žensk na preizkušene položaje, predvsem v VL, je spodbudila proces odstranitve prepovedi delovanja žensk v bojnih enotah v l. 1983.

(http://www.forces.gc.ca/site/minister/eng/genderint/chap2_e.htm; Winslow, Dunn, 2002: 655)

Do l. 1985 je bilo pripadnicam OS dostopnih že 75 % vojaških položajev, parlamentarni odbor za enake pravice pa je priporočil, da se ženskam v OS Kanade odprejo vsi položaji (*Year in Review, 2001: 19-20*). V l. 1987 so bili položaji in enote, katerih primarna naloga je neposredno bojevanje (pehota, artilerija, oklepne enote, zveze, bojno inženirstvo in pomorske operacije) še vedno nedostopni za ženske. 5. februarja 1987 pa je minister za obrambo oblikoval službo za proučitev vpliva zaposlitve žensk in moških v bojnih enotah (*Combat-Related Employment of Women*). Namen le-te je bil dokazati učinek spolno mešanih enot na operativno učinkovitost. Med raziskavo so se pojavile pritožbe o spolni diskriminaciji in zadeva je prišla na sodišče za človekove pravice. Še preden se je raziskava končala, je odločitev sodišča, kljub trditvam OS Kanade, da je diskriminacija temeljila v prid bojne učinkovitosti, 20. februarja l. 1989 določila, da se proučevanje primernosti žensk za bojne enote preneha in da se vse prepovedi glede vključevanja žensk v OS, z izjemo podmornic, odstranijo (http://www.forces.gc.ca/site/newsroom/view_news_e.asp?id=936).

OS je bilo ukazano, da morajo odstraniti vse diskriminatorne zaposlitvene ovire in doseči popolno integracijo na vseh področjih do l. 1999. V podporo uveljavitvi te odločitve je bil ustanovljen Svetovalni odbor ministra za spolno integracijo v OS, ki naj bi deloval kot zunanji nadzorni organ pri integraciji žensk v OS.

(http://www.forces.gc.ca/site/minister/eng/genderint/chap2_e.htm)

8. marca 2001 se je tudi prepoved glede služenja žensk na podmornicah ukinila. Tako so danes ženskam v OS Kanade dostopni vsi položaji, vključno z bojnimi v vseh zvrsteh (*Year in Review, 2001: 19-20*).

Od decembra 2002 so OS podrejene tudi Zakonu o pravičnem zaposlovanju, katerega namen je doseči pravičnost na delovnem mestu tako, da nobena oseba ne bo prikrajšana za zaposlitveno priložnost ali koristi zaradi razlogov, ki niso povezani s sposobnostjo opravljanja dela in doseči pogoje ter preprečiti ovire, ki jih pri zaposlitvi v OS med ostalimi izkusijo predvsem ženske (*Year in Review, 2004: 1*).

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

OS Kanade so danes prostovoljne in aprila 2005 je bilo v OS več kot 16000 žensk, kar predstavlja 16,6 % celotnega osebja in je v primerjavi z letom 2001 kar za 5,1 % več (*Year in Review, 2005*).

Prisotnost žensk v največji meri odobrava VL, nekoliko manj VM in KoV. Največ žensk je še vedno razvrščenih na tradicionalna delovna mesta, v podpori, logistiki in zdravstveni službi, vseeno pa počasi narašča število žensk tudi na netradicionalnih vojaških položajih, še največ v pomorskih operacijah in pomorskih inženirskih enotah (*Winslow, Dunn, 2002: 645*).

Zelo skromen napredek je v bojnih enotah KoV (pehoti, artileriji, oklepni enotah in bojnem inženirstvu), ki je še vedno najmanj uspešno področje integracije žensk v OS. Od l. 1987 do l. 1991 je bilo v bojne enote KoV rekrutiranih okoli 342 žensk. Od 102 žensk, ki se je usposabljal v pehoti, je urjenje uspešno opravila le ena ženska, ki pa je kasneje vojsko zapustila (*Knight, 1991*).

Svetovalni odbor je v KoV opazil, da pripadniki poveljstva KoV pogosto izkazujejo nezaupanje pri uveljavljanju žensk na netradicionalnih položajih. Pogosto se je omenjalo, da so ženske prešibke za delovanje v bojnih enotah, medtem ko je bil v VL in VM opažen bolj pozitiven odnos do integracije žensk v bojne enote.

http://www.forces.gc.ca/site/minister/eng/genderint/chap3_e.htm

Trenutno se KoV trudi za napredek v integraciji žensk v bojne enote. Ena od pripadnic stalne sestave poveljuje artilerijski bateriji (*Year in Review, 2004: 6*).

V VL so ženskam vse zadolžitve dostopne že od leta 1987; torej tudi bojne enote. Tako ima danes ta zvrst med svojimi pripadniki tudi pilotke bojnih letal.

http://www.forces.gc.ca/site/minister/eng/genderint/chap2_e.htm

VM je svoje prve spolno mešane posadke oblikovala leta 1987 in leta 1989 so bili vsi bojni položaji odprti tudi za ženske. Trenutno je za težka delovna mesta v mornarici na razpolago žensk veliko manj kot pa moških. Vseeno imajo vse ladje vkrcane tudi ženske, tako da se vse posadke v VM smatrajo za spolno mešane. V letu 2003 je bila prva častnica imenovana za poveljnico bojne ladje, OS pa so pridobile tudi poveljnico potapljaške enote, prve potapljavke za čiščenje min in podčastnice na podmornici (*Year in Review, 2004: 6*). Novo zgrajene podmornice so prilagojene tudi namestitvi žensk (*Goldstein, 2001: 84*).

Tabela 5.2: Ženske v bojnih enotah kanadskih OS v letih 1989, 1998, 1999, 2001, 2003 in 2005

1989		1998		1999	2001	2003		2005	
Častnice 0,3 %	Podčastnice 0,4 %	Častnice 2,9 %	Podčastnice 0,9 %	1 %	1,9 %	Častnice 3,8 %	Podčastnice 1,5 %	Častnice 3,9 %	Podčastnice 1,4 %

Vir: L. Tanner, Gender Integration in the Canadian Forces — A Quantitative and Qualitative Analysis, Department of National Defence, Operational Research Division, ORD Report PR9901, Ottawa: April 1999; Year in Review, 2001: 20; Year in Review, 1999: 11; Year in Review, 2005.

Kot glavni dejavniki, ki so se skozi leta prisotnosti žensk v kanadskih OS, izkazali za vplivne na dejansko integracijo v OS so: družina, nosečnost ter samohranilstvo (http://www.forces.gc.ca/site/newsroom/view_news_e.asp?id=936). V VM se je kot glavni faktor, ki vpliva na odhod osebja iz te zvrsti, pokazalo dolgo obdobje odsotnosti od doma (*Year in Review, 2005*) ter pomanjkanje zasebnosti na ladjah ter pri urjenju na prostem (*Winslow, Dunn, 2002: 663*). Spolno nadlegovanje in posilstva v spolno mešanih enotah OS Kanade občasno predstavljajo resen problem. Raziskava v letu 1998 je pokazala, da so predvsem ženske v bojnih enotah pogosto deležne grobih opazk seksističnega značaja (*Goldstein, 2001: 85*).

Pogosto je med pripadniki OS izražena tudi ideja, da ženske ogrožajo kohezijo bojnih enot, kar vpliva na bojno učinkovitost, ki je bistvo vojaških aktivnosti. Na delovanje žensk v OS tako vplivajo tudi stališča in predsodki moških pripadnikov, ki smatrajo prisotnost žensk kot motenje tradicionalnih stereotipov o ženski (da ženske nikoli niso sodelovale v boju in da je njihova vloga skrb za družino) in tradicionalnih načinov, kjer moški dokazujejo svojo močnatost. Na prisotnost žensk v bojnih enotah vpliva tudi nezmožnost izpolnitve fizičnih standardov. Na splošno pa je dokazano, da največ problemov pri integraciji žensk na določene položaje povzročata tradicionalni odnos moških (*Winslow, Dunn, 2002: 650, 660*).

5.9. Latvija

Ko je Latvija l. 1991 postala neodvisna država, je bila prenovljena tudi njihova ustava, v kateri je spolna diskriminacija prepovedana. Latvija je tudi podpisnica vseh pomembnih mednarodnih konvencij, ki zagotavljajo enake pravice moškim in ženskam, kar je upoštevano tudi v latvijski zakonodaji. Vendar pa v vsakdanji praksi diskriminacija obstaja, saj je status žensk nižji kot pri moških, na delovnih področjih pa so še močno prisotni stereotipi o moških, ki naj bi služili denar in ženskah, ki naj bi opravljale vlogo gospodinj.

S temi težavami se srečujejo tudi ženske v OS, ki so bile ustanovljene v letu 1991. Le-te so v l. 2003 pričele prehajati v profesionalno vojsko, proces pa naj bi se končal v letu 2006.

V l. 2002 je stopil v veljavo Zakon o vojaški službi, ki zagotavlja enake možnosti za oba spola. Ženske se lahko prostovoljno javijo za služenje vojaškega roka ali pa so v profesionalno vojsko na prostovoljni osnovi sprejete z 19 leti. Načelo enakopravnosti spolov je vsebovano tudi v vojaški zakonodaji, natančneje v Zakonu o vojaški službi iz l. 2002, zato imajo ženske od takrat dostop do vseh položajev.

V l. 1997 se jih je prijavilo za služenje vojaškega roka 20, vendar so bile njihove prijave zavrnjene zaradi neprimernih nastanitvenih pogojev. Do danes tako nobena ženska še ni služila vojaškega roka.

V aprilu 2005 je bilo v OS Latvije vključenih 767 žensk, kar predstavlja 16,7 % celotnega osebja. Največ jih dela na področju logistike (*Year in Review, 2005*). V KoV, VL in VM zavzemajo položaje navigacijskih specialistov, krmarjev, kontrolorjev zračnega prostora, specialistov za ZO, specialistov orožja za množično uničevanje itd. V KoV je delež žensk najmanjši.

Zahteve, urjenje in standardi za določen položaj in opravljanje nalog veljajo za vse enako, razen fizičnih standardov, ki se po spolu razlikujejo (*Year in Review, 2004*).

Kakšen je dejanski položaj žensk na področju integracije v bojne enote, ni bilo zaslediti podatka, vendar pa je znano, da v večini zasedajo položaje z nižjimi čini.

5.10. Litva

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Ravno tako kot Latvija, je tudi Litva l. 1991 postala neodvisna država in oblikovala svoje lastne OS. Njihova ustava in ostala zakonodaja prepovedujejo diskriminacijo na podlagi spola. Tako je pripadnicam OS Litve, vsaj »na papirju«, omogočen dostop do vseh vojaških

položajev, brez omejitev, tudi v bojne enote. Leta 2000 je bil ženskam prvič dovoljen vstop na vojaške akademije (*Year in Review, 2005*).

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

Trenutno je v OS Litve prisotnih 919 žensk, kar predstavlja 12 % delež vseh pripadnikov. Ženske so prisotne v vseh treh glavnih zvrsteh OS, največ pa jih deluje na področju zdravstva in logistike. V l. 2003 so OS Litve pridobili prvo pilotko bojnega letala.

Zahteve, urjenje in standardi za določen položaj in opravljanje nalog veljajo za vse enako, razen fizičnih standardov, ki se po spolu razlikujejo.

Čeprav zakonodaja prepoveduje diskriminacijo po spolu, pa vendar le-ta v vsakdanji praksi obstaja, zato je status žensk na splošno in v OS nižji kot pri moških. V OS prihajajo do izraza predvsem kulturne ovire, ki preprečujejo ženskam dostop v enote specialnih sil in na ladjevje VM (*Year in Review, 2005*).

5.11. Luksemburg

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Ženske so prvič vstopile v KoV (kot edino zvrst OS Luksemburga) l. 1987. Na osnovi zakona iz l. 1967 vstopajo vsi v OS prostovoljno. KoV nima posebnih pravil glede prisotnosti žensk v OS, obstaja pa zakonodaja iz l. 2000 in vojaški predpisi, ki prepovedujejo spolno nadlegovanje in spolno diskriminacijo (*Year in Review, 2004*). Zakoni, ki bi ženske izključevali iz posebnih služb, tudi iz bojnih enot, ne obstajajo, zato je ženskam, vsaj v pravnem smislu, omogočena popolna integracija v OS.

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

V maju 2005, je v bilo v KoV prisotnih 51 žensk. Ženske lahko znotraj OS opravljajo dolžnosti brez omejitev, na vseh položajih in specialnostih, vključno z bojnimi nalogami. Podatka, kakšna je dejanska prisotnost žensk v bojnih nalogah, nisem zasledila, znan pa je podatek, da jih večina dela v administraciji in zdravstveni službi (*Year in Review, 2001: 53*).

KoV ne dela razlik med moškimi in ženskimi pripadnicami; ženske morajo izpolniti enake pristopne pogoje in so deležne enakega urjenja, z izjemo fizičnih standardov, ki so za ženske nekoliko nižji (*Year in Review, 2004*).

5.12. Madžarska

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Vojaška kariera v OS Madžarske se je za ženske začela oblikovati v l. 1945 in sicer najprej na položajih, ki so veljali za tradicionalno ženske (medicinske sestre, tajnice itd.). Prepoved diskriminacije in enake pravice za ženske in moške so zagotovljene v ustavi od l. 1996. To načelo se nanaša tudi na OS, zato je upoštevano tudi v vojaških pravilih in zakonodaji, ki zagotavljajo enake karijerne priložnosti za vse pripadnike OS, ne glede na pripadnost spolu. Tako Zakon o vojaški službi določa, da lahko ženske zapolnjujejo katerikoli vojaški položaj v OS Madžarske (*Year in Review, 2004*). Bojne naloge v KoV in VL so ženske lahko začele opravljati v l. 1996 (*Year in Review, 2001: 46*).

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

Trenutno je v OS Madžarske 16 % ženskih pripadnic oziroma 4041 žensk.

Čeprav so ženskam dostopni vsi položaji, pa jih večina izpolnjuje dolžnosti v administraciji, kadrovske in zdravstveni službi, logistiki in enotah za zveze (*Year in Review, 2001: 46*).

Ženske so prisotne v bojnih enotah, predvsem kot izvidnice in v artilerijskih enotah. Trenutno se v OS Kanade za pilotko lovskega letala izpopolnjuje prva pripadnica madžarskih OS (*Year in Review, 2005*).

Ženske v OS Madžarske opravljajo svoje dolžnosti skupaj z moškimi pripadniki. Fizični standardi se glede na spol, starost in položaj na katerem naj bi posameznik opravljal svojo dolžnost, razlikujejo (*Year in Review, 2004*).

Število žensk v poklicni vojski in vojski s pogodbenim osebjem je v devetdesetih letih vsako leto naraščalo. Raziskave so pokazale, da je razlog integracije žensk v OS predanost vrednotam organizacije in zvestoba nadrejenim. T. i. »moške« vrednote, kot je pripravljenost za izvajanje zahtev, želja po pustolovščinah in poudarek na »bojnih« položajih, so najpomembnejši dejavniki motivacije predvsem pri podčastnicah, ki šele začenjajo svojo poklicno pot. Med negativnimi dejavniki vključevanja žensk v OS predvsem izstopa družina (starševstvo in zakonski stan) (*Bolgar, Gal, 2002: 101-104*).

5.13. Nemčija

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

OS Zvezne republike Nemčije so bile ustanovljene l. 1956 in so od začetka veljale za izključno moško organizacijo. Šele l. 1975 je parlament dovolil vstop žensk v Bundeswehr, a le v zdravstveno službo zaradi pomanjkanja osebja in v vojaško godbo. Vprašanje urjenja z orožjem je spodbudilo burno javno razpravo, saj je bilo takšno usposabljanje za ženske v nasprotju s takratnimi zakoni. Zadevo so rešili z uveljavitvijo načela prostovoljnosti; da se ženske lahko urijo z orožjem prostovoljno, medicinske službe pa ne smejo opravljati na območjih, izpostavljenih neposrednim spopadom ter na bojnih plovilih (*Tuten, 1982: 58*).

Do sprememb v zakonodaji je prišlo šele 11. januarja l. 2000, ko je Sodišče evropskih skupnosti v Luksemburgu razsodilo,²¹ da mora biti po načelu enakega obravnavanja ženskam dovoljeno opravljati vse vojaške dolžnosti. Vseeno je sodišče dodalo pojasnilo, da so izjeme za vključitev žensk na določene položaje možne; in sicer na položaje, pri katerih je spol posameznika odločilni dejavnik zaradi same narave dela ali pa zaradi okolja, v katerem se to delo opravlja. To so enote za specialne operacije.

(<http://archives.cnn.com/2001/WORLD/europe/germany/01/02/women.army/>)

To je »prisililo« nemško vlado, da je v l. 2001 izvedla spremembe v ustavi, v zakonu o pravnem statusu vojaškega osebja in v pravilniku vojaške službe o dostopnosti vseh službenih mest in vojaških dolžnosti ženskam. Člen 12 a nemške ustave je bil tako spremenjen in danes jasno navaja, da je ženskam dovoljeno prostovoljno opravljati vojaško službo tudi v bojnih enotah (*Year in Review, 2001: 38-39*).

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

Ženske lahko opravljajo vse vojaške dolžnosti, njihova razvrstitev na določen položaj pa je tako kot pri moških odvisna od njihovih sposobnosti, zmogljivosti in dosežkov pri izpolnjevanju kriterijev za določeno službeno mesto.

²¹ Zadeva je prišla na sodišče s pritožbo pripadnice nemških OS, Tanje Kreil, ko so ji prijavo za mesto vzdrževalca elektronskega orožja zavrnili z argumentom, da nemški zakon prepoveduje delovanje žensk na položajih, ki vključujejo uporabo orožja. Kreilova se je pritožila, da je njena zavrnitev na podlagi pripadnosti spolu v nasprotju z evropsko zakonodajo. Rzsodba Sodišča je temeljila na podlagi interpretacije Direktive sveta evropskih skupnosti iz l. 1976, ki vsebuje načelo enakega obravnavanja moških in žensk v zvezi z dostopom do zaposlitve, poklicnega usposabljanja in napredovanja ter delovnih pogojev. Sodišče je tako razsodilo v korist Kreilove in priborila je pravico sodelovanja nemških vojakinj v bojnih enotah, z izjemo specialnih enot (<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/1097492.stm>).

2. januarja 2001 se je prvič v zgodovini nemških OS 244 prostovoljk začelo usposabljanje za prej nedostopne vojaške položaje. Večina se jih je odločilo za enote v KoV (151) in najmanj za VM (17) (<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/1097492.stm>).

V l. 2005 je v Bundeswehru 11300 žensk, kar predstavlja 6 % poklicnega in prostovoljnega vojaškega osebja. V l. 2004 je 5274 pripadnic OS (2,8 % celotnega osebja) delovalo v zdravstveni službi in vojaški godbi, 4756 pripadnic OS (2,4 % celotnega osebja) pa v bojnih enotah in drugih specialnih zadolžitvah (*Year in Review, 2004*).

Ženske se urijo skupaj z moškimi pripadniki, pod enakimi pogoji, vendar so za ženske zaradi fizioloških razlik med moškimi in ženskami predpisani različni fizični standardi. Fizična sposobnost ženskega osebja se je tudi v praksi pokazala za eno od težav pri opravljanju fizično zahtevnih nalog (*Year in Review, 2004*).

5.14. Nizozemska

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Sodelovanje žensk v OS Nizozemske sega v l. 1944, ko so bile le-te del posebnih ženskih vojaških enot. Od l. 1979 pa so ženske integrirane v redne, spolno mešane, enote KoV, VL in VM. Integracijsko politiko je takrat spodbudila ratifikacija newyorške pogodbe o političnih pravicah žensk. Iz določil ratificirane pogodbe OS niso izvzete in po vladni odločitvi so vse funkcije v OS načeloma postale odprte tudi za ženske. Razloga za obstoj posebnih ženskih enot ni bilo več, zato so bile v začetku l. 1982 ukinjene.

Zakonski temelji popolne integracije so bili okrepljeni tudi z izenačitvijo splošnega zakonskega statusa žensk in moških. Politiko integracije žensk v OS je posebej uzakonil akt Ženske v vojski. Ta politika je zagovarjala stališča, da morajo biti vsa dela odprta tako moškim kot ženskam pod enakimi pogoji, in da morajo imeti vsi podobne sprejemne pogoje (*Bukinac, 1995: 105*).

Tudi 1. člen ustave zagotavlja enako ravnanje z vsemi in prepoveduje diskriminacijo. Diskriminacija na podlagi spola ali kateregakoli drugega razloga ni dovoljena. 1. člen ustave je natančneje izpopolnjen v Zakonu o enakem ravnanju z moškimi in ženskami (nanaša se na pogoje zaposlovanja in dela) in v Splošnem zakonu o enakopravnem ravnanju.

Od l. 1988 so posamezne zvrsti sprejemale različne ukrepe kot posledica »Pozitivnega akcijskega načrta za integracijo žensk v OS in Memoranduma o enakih priložnostih«. Ti ukrepi so vključevali povečano rekrutacijo žensk in pogoje njihovega delovanja, ki naj bi bili

enaki moškimi. Memorandum o enakosti iz l. 1997 je še vedno v veljavi (*Year in Review, 2004*).

Kljub temu so v OS z notranjimi predpisi ženske ostale izključene iz enot mornariške pehote in podmorniških posadk zaradi fizičnih razlogov, potreb po zagotavljanju zasebnosti, ki jih v teh enotah in nalogah ni mogoče zagotoviti ter zaradi bojne učinkovitosti (*Bukinac, 1995: 105; Year in Review, 2004*). To ni v nasprotju z državno zakonodajo in zakonodajo EU o enakosti, saj določila dovoljujejo določene izjeme, v katerih se ženske lahko izključijo iz določenih položajev, če tako presodijo OS posamezne države.

Odpiranje bojnih položajev je v nizozemskih OS delno povezan tudi z ukinitvijo vojaške obveznosti (*Goldstein, 2001: 86*).

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

L. 1981 so v VM uvedli eksperimentalni program šolanja žensk za posadke bojnih ladij in raziskovali stopnjo socialne integracije žensk na bojnih plovilih. Zadovoljivi rezultati so omogočili nadaljnje vključevanje tudi v tradicionalno najbolj odporni del VM.

Ženskam je prav tako omogočeno redno šolanje na akademijah vojaškega letalstva, tudi za pilotke bojnih letal (*Bukinac, 1995: 106*).

OS Nizozemske so od l. 1993 prostovoljna profesionalna organizacija in ob koncu l. 2004 je bilo v OS prisotnih 4336 žensk, kar predstavlja 9 % celotnega osebja (*Year in Review, 2004*).

Ženske so uradno lahko integrirane v vse enote in lahko razvijejo svojo kariero na vseh položajih z izjemo marincev in podmornic.

Ženske v praksi, v vseh treh zvrsteh OS, delujejo na različnih položajih: na generalštabu, v bojnih enotah in v enotah za bojno podporo. Največ jih pa še vedno deluje na položajih, ki se razumejo za tradicionalno ženske, kot je zdravstvo, administracija, logistika in enote za zveze. Reprezentativnost žensk v enotah, ki se smatrajo za moško področje delovanja (bojne enote in tehnične službe), je zelo majhna. Od vseh se pričakuje enako delovanje, disciplina in fizični standardi, ki so predvsem visoki za vstop v bojne enote in enote za bojno podporo.

Zaradi tega večina žensk ne zadosti pogojem za vstop v pehoto, inženirske enote in oklepne enote, majhen delež izpolni tudi pogoje za vstop v enote zvez in topništva (*Bukinac, 1995: 106*).

5.15. Norveška

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Ženske v OS Norveške imajo dostop do vojaških položajev že od l. 1938 in že v času 2. sv. vojne so bile prisotne v vseh zvrsteh, rodovih in službah OS.

Politična odločitev v l. 1947 je delovanje žensk v OS omejila le na civilne položaje; zakonodaja, ki jo je sprejel parlament l. 1959, pa je omogočila, da se lahko v OS Norveške kot rezervistke prostovoljno usposabljaajo tudi ženske, predvsem zaradi vse večjih potreb po osebju. Delovale so v administraciji, tehnični in sanitetni službi (*Year in Review, 2005*).

L. 1977 je bila sprejeta resolucija, ki je ženskam odprla možnost za vojaški poklic, vendar so bile bojne naloge za ženske še vedno nedostopne. Leta 1979 je na Norveškem v veljavo stopil zakon o prepovedi spolne diskriminacije na delovnih mestih, tudi v OS. Tako so počasi začeli odpravljati omejitve znotraj OS. Ženskam je bilo dovoljeno prostovoljno služenje vojaškega roka, l. 1984 pa se je ukinila prepoved razporejanja žensk v enote in naloge, ki so namenjene za neposredno bojevanje.

Tako so danes na podlagi zakonodaje ženske v OS Norveške popolnoma integrirane, tudi v bojne enote (*Year in Review, 2004*).

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

Trenutno je v OS Norveške okoli 656 častnic, podčastnic in vojakinj, kar predstavlja 6,7 % celotnega osebja. Največ jih je prisotnih v KoV (253) in najmanj VM (157) (*Year in Review, 2005*).

Poklicne možnosti so za ženske in moške enake in svoje delo opravljajo v spolno mešanih enotah. Tudi standardi urjenja, stopnje delovanja in discipline so za vse enaki.

Pripadnice OS so razporejene v vse enote, tudi bojne, vendar jih večina deluje na področju logistike in administracije. Čeprav zakonodaja navaja, da imajo ženske enake možnosti kot moški, v praksi ni povsod tako. Ženske se pojavljajo na skoraj vseh operativnih funkcijah; na položajih v pehoti, artileriji, oklepnih enotah in v enotah zračne obrambe, vendar ne v silah za specialne operacije v KoV in VM, kjer ni prisotne nobene ženske, saj nobena do sedaj ni izpolnila potrebnih standardov za vstop v te enote (*Year in Review, 2004*).

Ženske so razporejene na položaje bojnih pilotov in v posadkah vseh vojnih ladij. Norveška je prva članica Nata, ki je dovolila vstop žensk na podmornice (*Year in Review, 2001: 62*). Leta 1995 je bila prvič v zgodovini Norveške ženska imenovana za kapitana podmornice (<http://odin.dep.no/fd/engelsk/publ/vieledninger/010011-120046/hov007-bn.html>).

Tako kot OS ostalih držav, se tudi Norveška srečuje s problemom zapuščanja žensk vojaških položajev. Raziskava iz l. 2001 je pokazala, da iz vojske odhajajo zaradi družine in neupoštevanja, ker so ženske (*Year in Review, 2001: 64*).

5.16. Poljska

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Ženske imajo mesto v poljskih OS že od 1. sv. vojne naprej, vendar pa njihova služba v vojski ni bila takrat urejena v okviru zakonov ali pravil. Prva pravila, ki so urejala status žensk v OS, so stopila v veljavo šele l. 1988 (*Year in Review, 2001: 65*).

Prelomno leto za ženske v OS je bilo l. 1999, ko so predpisi o vključevanju žensk v OS dovolili, da se ženske prijavijo tudi na vojaške šole. Z vstopom Poljske v Nato, je namreč nova članica sprejela vse Nato standarde in direktive EU o prepovedi spolne diskriminacije. Pravice, izražene v poljski ustavi, da ženske lahko opravljajo tudi vojaško službo, so se tako začele uveljavljati tudi v praksi, in število žensk v OS je začelo naraščati.

Na novo uveljavljena zakonodaja je tako strmela k enakim pravicam in kariernim priložnostim za moške in ženske. Zakon o vojaški službi, ki je bil sprejet v parlamentu l. 2003, je izenačil status žensk in moških. S tem so z julijem 2004 postali vsi vojaški položaji v OS dostopni tudi ženskam, kar je dramatično spremenilo možnosti žensk pri oblikovanju vojaške kariere (*Year in Review, 2004*).

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

Ženske v OS Poljske vstopajo prostovoljno kot podčastnice in častnice. V začetku l. 2005 je bilo v OS 512 pripadnic, kar predstavlja 0,7 % celotne sestave. Največ jih deluje v KoV (228; 0,6 %), nato sledi VL (56; 0,4 %) in VM (45; 0,7 %).

Čeprav imajo ženske enake pravice za zaposlitev na kateremkoli položaju, jih večina deluje na področju zdravstva (9,7 %), prava (5,1 %), logistike in administracije; zasedajo manj pomembne položaje.

Pogoji so za delovanje in urjenje za moške in ženske enaki, le da so za ženske zahtevani nižji psihofizični standardi (*Year in Review, 2005*).

5.17. Portugalska

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Integracija žensk v OS Portugalske se je pričela v l. 1961, z ustanovitvijo ženskih enot v VL, kjer so se usposabljevale kot padalke za zagotavljanje zdravstvene pomoči na bojnih območjih Afrike. Ženske so bile integrirane le v zdravstveno službo vse do l. 1988, ko so portugalske OS začele slediti evropskemu trendu in so se lahko ženske, kljub odsotnosti zakonodaje in izvedenih raziskav, začele prostovoljno javljati v vse zvrsti, pod enakimi pogoji kot moški, vstopile pa so tudi v vojaške akademije. V praksi jim je bil omogočen dostop na položaje, določen na podlagi razpoložljivih nastanitvenih pogojev in praktičnosti (*Year in Review, 2001: 69; Carreiras, 2002: 687, 695*).

Z uveljavitvijo procesa profesionalizacije portugalskih OS, je v l. 1991 v veljavo stopil Zakon o vojaški službi, ki je v l. 1992 dovolil vstop ženskam v OS na prostovoljni osnovi; v integrirane spolno mešane enote, v vse vojaške službe, z nekaterimi omejitvami v VM (taktične enote, podmornice in bojni potapljači) ter pri marincih (*Year in Review, 2001: 70*).

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

Portugalske OS so v l. 2004 postale izključno profesionalne in ženske lahko oblikujejo svojo kariero v VM, VL in KoV. V aprilu 2005 je bilo v OS prisotnih 3816 pripadnic, kar predstavlja 10,29 % celotne sestave (*Year in Review, 2004*).

Večina jih deluje v podpornih nalogah, zdravstvu, administracij, kadrovske službi, logistiki in računovodstvu (*Carreiras, 2002: 699*).

Ženske so v praksi lahko razporejene na vse položaje, razen na taktične položaje, podmornice in bojne potapljače v VM ter v enote marincev. Kljub nezapisanim omejitvam v zakonodaji ženske v praksi ne opravljajo tudi bojnih nalog v KoV (*Year in Review, 2001: 70; Carreiras, 2002: 695*).

Vse ladje portugalske VM, razen podmornic, so prilagojene, da lahko vsaka posadka sprejme do 15 % žensk; popolna integracija pa velja za ženske v VL, kjer lahko le-te opravljajo vse dolžnosti. Trenutno je v VL 7 pilotk (*Year in Review, 2005*).

Tabela 5.3: Porazdelitev žensk v bojnih enotah KoV portugalskih OS glede na čine v letu 2004 in 2005

KoV	Skupaj (m+ž)	Ženske - častniški čini	Skupaj (m+ž)	Ženske- podčastniški čini in navadne vojakinje	Skupaj (ž)
Bojne enote 2004	1589	26 1,7 %	6555	202 3,1 %	228 2,8 %
Bojne enote 2005	1514	35 2,3 %	7226	432 6 %	467 5,3 %

Tabela 5.4: Porazdelitev žensk v bojnih enotah VL portugalskih OS glede na čine v letu 2004 in 2005

VL	Skupaj (m+ž)	Ženske - častniški čini	Skupaj (m+ž)	Ženske- podčastniški čini in navadne vojakinje	Skupaj (ž)
Bojne enote 2004	770	42 5,5 %	1518	113 7,4 %	155 6,8 %
Bojne enote 2005	775	46 5,9 %	1502	104 6,9 %	150 6,6 %

Tabela 5.5: Porazdelitev žensk v bojnih enotah VM portugalskih OS glede na čine v letu 2004 in 2005

VM	Skupaj (m+ž)	Ženske - častniški čini	Skupaj (m+ž)	Ženske - podčastniški čini in navadne vojakinje	Skupaj (ž)
Bojne enote 2004	712	4 0,6 %	4131	60 1,5 %	64 1,3 %
Bojne enote 2005	706	7 1 %	4634	74 1,6 %	81 1,5 %

Vir: Committee on Women in the Nato Forces (2005): »Year in Review 2005«. Brussels.

V bojnih enotah portugalskih OS je trenutno skupaj skoraj 700 žensk kar predstavlja 1,9 % celotnega osebja, vendar pa jih večina ni razporejenih za opravljanje bojnih dolžnosti.

Ko ženske vstopijo v OS, so podrejene enakim pravilom in standardom kot moški, le psihofizični standardi so za ženske nižji (*Year in Review, 2004*).

Glavni razlog za uveljavitev integracije žensk v OS je bil predvsem pomanjkanje kvalificiranega osebja na trgu delovne sile, kjer se ženske smatrajo kot rezerva delovne sile, ki so jo OS bile primorane mobilizirati zaradi pomanjkanja osebja. Zaradi praktičnih razlogov, kot so na primer nastanitveni pogoji, pa ženskam vseeno ni dovoljeno delovati na vseh položajih (*Carreiras, 2002: 696*).

5.18. Romunija

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Prva ženska se je v uniformi v OS Romunije pojavila l. 1973, ko je stopila v veljavo splošna vojaška obveznost za vse ne glede na spol. Žensko vojaško osebje je imelo nalogo, da uri ženske študentke, katerih obveznost je bila vojaška obveznost. Urile so se v pehoti, zvezah, topografiji, inženirstvu, kemični in železniški službi.

Število vojaških položajev, ki so bili na razpolago ženskam je naraslo l. 1980, ko so ženske s častniškim činom začele urjenje za pilote helikopterjev, doktorjev, farmacevtov in logistov. Leta 1990 se je vojaški rok za ženske opustil, ker je na novo oblikovana ustava določila, da je vojaška služba obvezna le za moške.

V začetku l. 2001 je ministrstvo za obrambo obnovilo rekrutacijo žensk v OS. Prenovljena ustava in statut o vojaškem osebju predstavljata zakonodajni okvir, po katerem lahko ženske delujejo v OS. Zakonodaja zagotavlja enakopravnost za oba spola in enake priložnosti na vseh položajih, tudi v vojski, kjer lahko ženske opravljajo svoje delo na prostovoljni osnovi. Vse to zagotavlja, da imajo vsi državljani svoboden pristop do vojaške službe.

V l. 2002 je stopil v veljavo zakon o enakih priložnostih za moške in ženske, po katerem je moralo ministrstvo izboljšati program rekrutacije žensk in izbiranja njihove vojaške kariere (*Year in Review, 2004*).

Romunska zakonodaja zato danes v OS zagotavlja enako karierno priložnost za ženske in moške, tudi v bojnih enotah.

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

V l. 2005 ženske predstavljajo 5 % (1978) vojaškega osebja in vsako leto ta delež počasi narašča. Ženske so integrirane v KoV (630), VL (256) in VM (86).

Pripadnice OS najpogosteje delajo v administraciji, logistiki, računovodstvu, zdravstveni službi, vojaškem pravu in inženirstvu; običajno so jim dosegljivi le nižji vojaški položaji, med katerimi so redko položaji v bojnih enotah. Podrejene so enakim pravilom in standardom kot moški, le da so fizični pogoji in standardi za ženske nižji (*Year in Review, 2005*).

Kljub zakonodaji, ki je naklonjena vključevanju žensk v OS, so predsodki o prisotnosti žensk v vojski še vedno močni. Ženske se morajo zato še posebej potruditi pri opravljanju vojaških dolžnosti v primerjavi z moškimi, da bi se izkazale za enakovredne (*Year in Review, 2004*). V očeh moških kolegov so pripadnice OS pogosto obravnavane, kot da so sposobne le za kuhanje kave in opravljanje telefonskih klicev. To je predvsem odraz dolgo prisotnih

predsodkov, ki predstavljajo glavno oviro pri vključevanju žensk v OS. Odpor znotraj organizacije pa predstavlja veliko oviro pri spreminjanju odnosov in miselnosti. Družba namreč včasih lažje sprejme ženske na pomembnih, visokih položajih, kot pa omejena profesionalna skupnost, kot je vojska, sestavljena večinoma iz moških pripadnikov. Medtem ko je diskriminacija večinoma utemeljena na predsodkih, ki so prisotni skozi celotno zgodovino, so nekateri predsodki nastali tudi s strani žensk samih; vojaška služba se namreč smatra za težko fizično delo in napor, zaradi katerega naj bi bile ženske neprimerne, da vstopijo v OS (Popa, 1999).

5.19. Slovaška

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

OS Slovaške so bile ustanovljene l. 1993 in so še danes v procesu reorganizacije, saj je v l. 2006 predviden popoln prehod na izključno poklicno vojsko. Pred l. 2002 so bile lahko ženske v OS vključene le kot študentke vojaške akademije, kjer so izpolnile vojaško obveznost. Po končanem študiju so bile razporejene predvsem na položaje v administraciji, zdravstveni službi, logistiki, vojaški policiji, kadrovske službi in računovodstvu (Slesarikova, maj 2005).

V l. 2003 sta bila oblikovana Zakon o vojaški službi profesionalnih vojakov in Zakon o sistemu vodenja vojaškega osebja kot posledica vključevanja Slovaške v Nato.

V istem letu so tako začeli v OS na prostovoljni osnovi rekrutirati tudi ženske, ki so morale opraviti devet mesečno vojaško obveznost z enim dodatnim mesecem urjenja. Zatem so prvič pričele s profesionalno vojaško kariero, seveda na najnižjih vojaških položajih. V l. 2004 se je vojaško služenje skrajšalo iz 9 na 6 mesecev (Year in Review, 2004).

V OS Slovaške so v okviru zakonodaje vsi položaji in funkcije, tudi v bojnih enotah, dostopni za moške in ženske (Slesarikova, maj 2005).

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

Ženske v OS vstopijo kot pogodbene vojakinje po opravljeni vojaški dolžnosti. V začetku l. 2005 je bilo v OS Slovaške 1042 žensk, kar predstavlja 7,06 % celotnega osebja. Največ jih je na položajih v VL (Year in Review, 2005).

Čeprav je ženskam dovoljeno tudi vključevanje v bojne enote, pa v praksi običajno delujejo največkrat v administraciji, pravni službi, kadrovske službi, računovodstvu, zdravstvu in zvezah. So pa tudi pripadnice, ki zavzemajo položaje, ki so v preteklost veljali za izključno moško domeno: strelci, kontrolorji prometa, mehaniki, izvidniki itd. (Year in Review, 2004).

Najmanj žensk je razporejenih v oklepni enotah (0,55 %), inženirskih enotah (1,06 %), pehota (2,31 %) in artileriji (2,55 %). Iz bojnih enot VL so ženske popolnoma izključene (*Slesarikova, maj 2005; Year in Review, 2005*).

Ženske in moški imajo enake pogoje delovanja; pogoji za pridobitev določenega položaja so za vse enaki, le da so za ženske zahtevani nižji psihofizični standardi (*Year in Review, 2004*).

Večina pripadnic OS Slovaške je za vključitev v bojne enote nezaiteresiranih (*Slesarikova, maj 2005*).

5.20. Slovenija

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

2. sv. vojna je obdobje korenitega preobrata v družbenem položaju Slovenk. Prevzele so odgovornosti, ki so jo imeli v obdobju pred vojno predvsem moški. Poleg ženskih opravil so se lotevale še izrazito moških dejavnosti, mednje sodi tudi vojskovanje. Z vstopom v oboroženi odpor proti okupatorju so se Slovenke dotaknile najbolj moške dejavnosti in spodkopale ustaljene odnose med spoloma. Ženske so v partizansko vojsko vstopale prostovoljno, kjer so opravljale najrazličnejša dela, borile so se tudi z orožjem (*Bernik, 2002: 106-126*).

V času Jugoslavije je bilo letih 1983-1985 v Jugoslovanski ljudski armadi uvedeno prostovoljno služenje vojaškega roka tudi za ženske, sicer pa so ženske v SV vključene že od njenih prvih dni nastanka. Nekaj pripadnicam, ki so bile v TO že pred osamosvojitveno vojno, so se med njo in takoj po njej pridružile prostovoljke, pozneje pa še ženske različnih poklicev (*Pešec, 2000: 14*).

Na področju zaposlovanja slovenska ustavna, zakonska in podzakonska ureditev zagotavlja moškim in ženskam enakopraven položaj. 49. člen ustave namreč določa, da je vsakomur zagotovljena svoboda dela, prosta izbira zaposlitve in dostop do vseh delovnih mest. Tudi Zakon o obrambi vključuje načelo enakih priložnosti za moške in ženske na področju zaposlovanja, kar zagotavlja enake pogoje za vse. Tako se za zaposlitev v SV lahko prijavijo vsi slovenski državljani, ki niso starejši od 25 let in imajo vsaj IV. stopnjo izobrazbe.

Enake možnosti zaposlovanja ženskam v OS omogočajo opravljanje vseh dolžnosti v vseh rodovih in službah,²² tudi na bojnih položajih (*Year in Review, 2004*).

²² Slovenska vojska je sestavljena iz rodov (pehote, artilerije, oklepnih enot, inženirstva, zvez, radiološko-kemično-biološke obrambe, vojaškega letalstva, zračne obrambe in pomorstva) ter ustreznih služb (tehnične službe, intendantske službe, sanitetne službe, prometne službe, službe informatike in prištabne službe). http://www2.gov.si/zak/Akt_vel.nsf/zakposop/2000-01-1483?OpenDocument

Ženske v vojsko vstopajo skladno z določili Zakona o vojaški dolžnosti, kjer je v 1. členu zapisano, da lahko ženske sodelujejo pri izvrševanju vojaške dolžnosti ter skladno z Zakonom za obrambo, kjer 88. člen predpisuje pogoje za vstop v poklicno sestavo slovenske vojske (Pešec, 2002: 139).

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

V l. 2005 je v OS Slovenije prisotnih 1081 žensk, kar predstavlja 15,4 % delež celotnega osebja v mirnodobni sestavi (*Year in Review, 2005*).

Tabela 5.6: Porazdelitev pripadnikov SV po posameznih rodovih in službah

Rodovi in službe	Moški	Ženske	Skupaj
Artilerija	130	11 (7,8 %)	141
Intendantska služba	139	167 (54,6 %)	306
Inženirstvo	109	5 (4,4 %)	114
Vojaško letalstvo	98	3 (2,3 %)	101
Oklepne enote	148	0 (0 %)	148
Pehota	3558	230 (6,1 %)	3788
Pomorstvo	35	0 (0 %)	35
Prištabne službe	350	155 (30,7 %)	505
Služba informatike	141	203 (59 %)	344
RKBO	82	105 (56,1 %)	187
Sanitetna služba	58	115 (66,5 %)	173
Tehnična služba	554	19 (3,3 %)	573
Zračna obramba	187	20 (9,7 %)	207
Zveze	356	48 (11,9 %)	404
Skupaj	5945	1081 (15,4 %)	7026

Vir: Committee on Women in the Nato Forces (2005): »Year in Review 2005«. Brussels.

Pripadnice SV torej v praksi niso vključene v oklepne enote in rod pomorstva (*Year in Review 2005*).

Večina jih opravlja pomožne in podporne naloge na področju logistične oskrbe (zagotovitve delovanja) poveljstev in enot SV. Ženske, ki so razporejene v 1. brigadi SV (pristojna za bojno delovanje) pa opravljajo različne bojne naloge. Najmanjši delež žensk častnic je lahko zaslediti v visoko specialističnih enotah SV, ki so predvsem sestavljene iz osebja, ki se je šolalo na vojaških akademijah nekdanje jugoslovanske vojske; v letalskih in helikopterskih enotah, v raketnih enotah ZO, nadzoru zračnega prometa, protioklepni enotah, oklepnih enotah, enotah za inženirstvo in enotah zvez. Dolžnosti, ki jih opravljajo ženske v enotah SV, so predvsem pomožna dela v kuhinji, referentske dolžnosti intendance ter finančne službe in administrativne dolžnosti. Nekaj častnic najdemo v poveljstvih enot in sicer predvsem na

kadrovskem področju, področju mobilizacije in logistike, financ ter motiviranja in usposabljanja.

Ženske imajo enake možnosti za pridobitev položajev v bojnih enotah, vendar težave se pojavijo pri dejanskem izvajanju nalog na teh položajih. Analiza položajev je pokazala, da so večinoma pripadnice SV na nižjih podčastniških dolžnostih. Vodilna delovna mesta v naši vojski, ki jih zasedajo ženske, veljajo za manj pomembna ali pa vojaško »manj operativna« (Year in Review, 2004).

Vsi pripadniki SV so pod istim poveljstvom; ženske se urijo skupaj z moškimi kolegi ter so podrejene enakim pravilom, standardom in disciplini. Standardi urjenja iz zahtev so za vse enaki ne glede na spol. Vse pripadnice so zaposlene kot profesionalne vojakinje in morajo opraviti 13 tedensko usposabljanje.

Na podlagi zahtev SV glede usposobljenosti in izurjenosti pripadnikov je vipavski Center za usposabljanje v l. 2004 poostril merila glede telesne pripravljenosti med osnovnimi oblikami usposabljanj v centru. Zahtevnost usposabljanj v Vipavi se kaže pri osipu novozaposlenih. Po zvišanju meril v l. 2004, glede telesne pripravljenosti pripadnikov SV, je iz vojske odšlo 10,32 % moških in kar 37,84 % žensk.

Brezposelnost je pri ženskah veliko večja kot pri moških, pa tudi na zaposlitev čakajo dlje. Njihova predstava o poklicni vojakinji je verjetno pogosto podrejena reševanju socialnega statusa, vendar jim kmalu postane jasno, da brez popolnega obvladovanja osnovnega vojaškega znanja in večšin programa v Vipavi ne morejo uspešno končati (Majcenovič v Grmek, 2005: 9).

Pri integraciji žensk v SV se je problem pojavil tudi zaradi neprilagojene infrastrukture (sanitarije, spalni prostori itd), težav v interakciji med spoloma (Year in Review, 2005), zaradi nezmožnosti prenašanja zahtevanega fizičnega napora, problem pa občasno predstavlja tudi nosečnost. Zaradi tega so po prvem ali drugem letu vstopa v bojne enote običajno ženske prerazporejene v enote za bojno podporo (Year in Review, 2004).

V sodobnih vojskah in tako tudi v SV se čuti tudi neenakopravna in pristranska obravnava spolov, zlasti trdoživa in prevladujoča oblika seksizma je t. i. androcentrizem ali moškosrediščnost (Jelušič, 2002: 14).

Kadar poteka v poklicnih vojaških krogih neformalna razprava (pa tudi v formalnih postopkih kadrovanja), je pogosto poudarjen pomen operativnih in vodilnih dolžnosti in izraženo mnenje, da morajo te vloge opravljati moški. To naj bi zagotavljalo učinkovitost, potrebno ostrino, doslednost in bojevitost (Pešec, 2002: 140).

5.21. Španija

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Integracija žensk v OS Španije se je pričela februarja 1988 in sicer z uveljavitvijo Zakona 1/1988 oz. Kraljevo odredbo, ki je nastala kot posledica odprave spolne diskriminacije v španski ustavi. Vseeno je za ženske ostala prepoved integracije v določene enote in položaje OS, vojaško službo pa so lahko opravljale le kot častnice. Šele v l. 1992 so se lahko v OS priključile kot navadne vojakinje in mornarke, vendar so jim ostala nedostopna naslednja mesta: specialne sile (legijske in padalske enote), podmornice, marinci in majhne ladje, ki nimajo primernih nastanitvenih pogojev. Častnicam in podčastnicam so bila takrat dostopna že vsa mesta.

V maju l. 1999 so se z Zakonom 17/1999 o vojaškem osebju, na podlagi načela o enakosti, odstranile vse omejitve zaposlovanja žensk v OS, vključno z omejitvami za navadne vojakinje na položajih v bojnih enotah (*Year in Review, 2004; Year in Review 2001: 73*).

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

V aprilu 2005 so OS Španije štejele 12641 žensk, kar predstavlja 10,7 % vseh pripadnikov. Največ jih je prisotnih v KoV (7919) in mnogo manj v VL (2297) in VM (1843) (*Year in Review, 2005*).

Kariera v poklicni vojski Španije je danes enaka za moške in ženske. Vsi opravljajo enake naloge in urjenje, imajo enake odgovornosti in so podrejene enakim disciplinskim pravilom. Tudi selekcijski proces je enak za vse kandidate, razen fizični testi, ki so pri ženskah nekoliko drugačni. Vseeno so v enotah, ki zahtevajo velik fizični napor, sem spadajo tudi bojne enote (specialne enote, padalci, potapljači) fizični kriteriji za vse enaki (*Year in Review, 2001: 75*).

5.22. Turčija

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Ženske so bile do l. 1955 v turških OS zaposlene kot civilno osebje (zdravnice, medicinske sestre, učiteljice itd.), l. 1955 pa so že imele možnost vstopa na vojaške akademije. Tako so bile l. 1957 v turških OS razporejene na delovna mesta prve častnice, med katerimi so bile tudi pilotke lovskega letala. Nato se je za nekaj časa rekrutacija častnic v OS prekinila, na vojaško akademijo pa so bile ženske kadetinja zopet sprejete v l. 1992 (*Year in Review, 2001*). Turška splošna zakonodaja prepoveduje diskriminacijo po spolu in se nanaša tudi na OS.

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

Danes so ženske v turške OS vključene na prostovoljni osnovi kot podčastnice in častnice. Njihovo število počasi narašča, saj je bilo l. 2001 v OS 918 žensk, v l. 2004 1144 (3,95 %), danes pa jih je 1245. Večinoma so razporejene na dolžnosti v administraciji, kot inštruktorice za usposabljanje žensk, inženirke, zdravnice in ostalo medicinsko osebje v zaledju (*Year in Review, 2005*).

Tabela 5.7: Porazdelitev pripadnic turških OS glede na bojne in podporne enote

	KoV	VM	VL	Žandarmerija	Obalna straža	Skupaj
Bojne enote	33	65	85	67	1	251
Enote za podporo	589	164	185	53	3	994
Skupaj	622	229	270	120	4	1245

Vir: Committee on Women in the Nato Forces (2005): »Year in Review 2005«. Brussels.

Častnice so vključene v vse zvrsti turških OS in znotraj njih tudi v bojne enote. V l. 2005 je v bojne enote razporejenih 251 žensk. Predvsem so razporejene v artilerijske enote, bojne enote letalstva in enote inženirstva (*Year in Review, 2001*). Največ jih je razporejenih v bojne enote v VL, nekoliko manj v VM in najmanj v KoV (*Year in Review, 2004*).

Popolnoma so izključene iz naslednjih enot: oklepne enote, pehota in podmornice (*Year in Review, 2001*).

Program urjenja je za ženske in moške pripadnike OS enak in se izvaja za oba spola na istih vojaških akademijah in ostalih institucijah za vojaško usposabljanje. Kriteriji so za vse enaki, predvsem kar zadeva fizične in selekcijske teste (*Year in Review, 2004*). Ženske in moški tako delujejo skupaj, v istih enotah, pod enakim poveljstvom. Razporeditev na določeno mesto, napredovanje in urjenje se obravnava za vse enako ne glede na pripadnost spolu.

5.23. Velika Britanija

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

V preteklosti so imele ženske v OS Velike Britanije zelo omejeno vlogo. Med 1. in 2. sv. vojno so bile vključene predvsem na položaje v nebojnih enotah in enotah za bojno podporo; v povojnem obdobju pa so se lahko vključevale le v posebne ženske enote, ki so bile v 80. letih razpuščene (*Woodward, Winter, 2004: 280-281*). Od takrat naprej so bile ženske vključene v vojaške enote skupaj z moškimi, v katerih so začele izpolnjevati dolžnosti na površinskih ladjah, v letalstvu in na položajih v KoV (*Women in The Armed Forces, 2002*).

Problematiko zaposlovanja žensk v Veliki Britaniji je v zakonodaji začel reševati zakon o prepovedi spolne diskriminacije iz l. 1975, ki pa ni veljal tudi za OS. Zato je britanska vojska prepovedala vključevanje žensk v naloge ali enote, predvidene za neposredni stik z nasprotnikom (*Bukinac, 1995: 100-101*). Izključitev žensk iz boja ta zakon dovoljuje s pojasnilom, da gre za »storjeno dejanje z namenom zagotovitve bojne učinkovitosti mornariških, kopenskih in letalskih OS Kraljestva«. Kljub temu je ves čas Komisija za enake priložnosti Velike Britanije zagovarjala možnost, da morajo biti vsa mesta v OS dostopna vsem, na osnovi sposobnosti, ne pa nedostopna nekaterim na podlagi spola (*Woodward, Winter, 2004: 289*).

L. 1997 je Ministrstvo za obrambo razglasilo razširitev možnosti zaposlitve za ženske v OS in s tem povečalo karierno priložnost za ženske predvsem v KoV. Vseeno so ženske še naprej ostale izključene iz nalog neposrednega kopenskega bojevanja, podmornic in bojnih potapljaških vlog. Ministrstvo je skupaj s to razglasitvijo tudi določilo, da se izvede nova raziskava o povezanosti bojne učinkovitosti in spola (*Woodward, Winter, 2004: 289*).

Podrobno izvedena raziskava glede izvedbe in ustreznosti žensk v neposrednih bojnih nalogah je bila z naslovom »Ženske v oboroženih silah« predstavljena javnosti maja 2002. Ministrstvo je na podlagi njenih rezultatov²³ in v skladu z Zakonom o spolni diskriminaciji iz l. 1975 razglasilo, da neposredne bojne naloge v OS Velike Britanije za ženske ostanejo še naprej zaprte, na podlagi razlogov, da bi prisotnost žensk na bojnih položajih spodkopala in

²³ Ključne ugotovitve so pokazale, da anatomija žensk povzroča manjšo sposobnost v večini fizičnih dejavnosti. Razlike v njihovih sposobnosti, da razvijejo moč mišic in pripravljenost so v primerjavi z moškimi tako velike, da je le okoli 1 % kandidatke lahko izenačilo svoje sposobnosti s povprečnim moškim. V dvigovanju, nošenju in podobnih nalogah, ki se smatrajo rutinske v OS, se je izkazalo, da imajo v povprečju ženske nižjo sposobnost delovanja kot moški in da morajo pri enakemu fizičnemu delovnemu naporu ženske delati za 50-80 % močnejše od moških, da dosežejo enake rezultate. Tako so izpostavljene tudi večjemu tveganju poškodb. V vseh simuliranih bojnih nalogah so se ženske izkazale slabše kot moški, pri večjih naporih pa so se te razlike še večale. Raziskava je pokazala, da bi le okoli 0,1 % izurjenih vojakinj lahko doseglo standarde za opravljanje bojnih nalog.

Takoj za fizično sposobnostjo, se je kot drugo največje področje razlikovanja med spoloma izkazala stopnja agresivnosti. Agresivnost se je na splošno pokazala nižja pri vojakinjah, ki so za pridobitev te lastnosti potrebovale več provokacije od moških, izkazalo pa se je tudi, da so se od moških bolj bale posledic družbe zaradi agresivnega vedenja. Raziskava je pokazala, da bi te razlike med spoloma lahko izginile ob dovolj odločni družbeni privolitvi in provokaciji (*Women in the armed forces, 2002*).

Študija je pokazala tudi vpliv negativnega/pozitivnega odnosa moških do žensk in obratno, saj lahko dojemanje statusa in prevladujočih stereotipov o spolu tudi vplivajo na skupinsko dinamiko in v končni fazi na bojno učinkovitost.

Kohezija enote se je izkazala za vitalni faktor v bojni učinkovitosti. Vse to je predvsem ranljivo v najtežjih pogojih (v boju), ko je zavezanost posameznikov, da bi ostali v enoti in motivacija, da bi dosegli predpisan cilj, pod hudim pritiskom (*Women in the armed forces, 2002: 2*).

Raziskava je pokazala, da bi bilo lažje doseči in ohraniti kohezijo v enotah, ki so enotnega spola. Seveda raziskave niso bile izvedene v dejanskih bojnih situacijah, zato ni nobenega dokaza ali so njene ugotovitve resnične pod ekstremnimi pogoji, v direktnem boju (*Women in The Armed Forces, 2002*).

degradirala bojno učinkovitost. Sprejeti tveganje, da bi vključitev žensk v bojne enote vplivala negativno, predvsem v izjemnih okoliščinah visoko intenzivnega bližinskega boja, jim namreč ni bilo opravičljivo (*Women in The Armed Forces, 2002*).

Takšna politika je bila odobrena tudi za specialne sile s strani Sodišča evropskih skupnosti l. 1999, ki je za vključevanja žensk med Kraljeve marine razsodilo, da je izključitev žensk iz teh položajev primerno zaradi zagotovitve operativne učinkovitosti (*Women in The Armed Forces, 2002*).

V OS Velike Britanije so tako danes ženske integrirane na prostovoljni osnovi v vse tri glavne zvrsti OS in so razporejene na vse položaje razen na tiste, katerih osnovna naloga je »približati se in ubiti nasprotnika«.

Zaradi vpliva prisotnosti žensk na bojno učinkovitost so ženske izključene iz marinecev, oklepnoizvidniške garde, oklepnih enot, pehote in RAF regimenta. Ženske so v te enote sicer lahko vključene, vendar le na položaje, ki so administrativne in podporne narave.

Tudi podmornice¹ in naloge potapljačev za čiščenje min so za ženske zaradi zdravstvenih razlogov nedostopne.

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

Trenutno je v OS Velike Britanije prisotnih 18270 žensk oziroma 9 %, od tega jih 1,8 % deluje v bojnih enotah (*Year in Review, 2005*). V l. 2004 je bilo v bojnih enotah posameznih zvrsti razporejenih 1,73 % žensk. Tako danes najdemo v britanskih OS, kljub omenjenim prepovedim, ženske na položajih prve bojne črte v VM, VL in KoV (*Women in The Armed Forces, 2002*).

Tabela 5.8: Porazdelitev moških in žensk v OS Velike Britanije ter število žensk v bojnih enotah posameznih zvrsti

	Število moških	Število žensk	Ženske v bojnih enotah
VM	36470	3730	1460
KoV	102410	8280	1030
VL	45890	6260	1080
Skupaj	184770	18270	3570
	203040		1,8 %

Vir: Committee on Women in the Nato Forces (2005): »Year in Review 2005«. Brussels.

¹ Britanske podmornice so vse na jedrski pogon. Te lahko ostanejo pod gladino relativno dolgo časa, kar povzroča radioaktivnost v ozračju in tako višje tveganje za zdravje. Prepoved temelji tudi na zaskrbljenosti glede nastanitvenih prostorov za oba spola.

➤ **KoV**

Z odločitvijo Ministrstva za obrambo, da bodo od 1. aprila 1998 vsa službena mesta v KoV, z izjemo pehote, oklepnoizvidniške garde in oklepnih enot, postala dostopna tudi za ženske, se je število vojaških mest v KoV dostopnih za ženske iz 47 % povečalo na 70 % službenih mest. S tem so ženskam odprti tudi bojni položaji v artileriji in enotah bojnega inženirstva.

Na odločitev in razglasitev spremenjene politike vključevanja žensk v KoV so predvsem vplivale zahteve družbe po enakih možnostih ter vojaška praksa pri politiki zaposlovanja, ki naj bi odražala vrednote in izkušnje družbe, kateri OS služijo. Razširitev službenih mest za ženske je bila enačena z modernostjo, napredkom, enakostjo med spoloma in prednostjo biti različen (*Woodward, Winter, 2004: 284-286*).

V artilerijskih enotah se danes v večini med ženskami zaposlijo ženske s častniškim činom; sicer pa v KoV ženske v večini delujejo še na tradicionalnih položajih (*Year in Review, 2004*). Čeprav so vsi položaji v artileriji in inženirstvu od l. 1998 odprti tudi za ženske, pa izkušnje kažejo, da se tudi tiste, ki so dosegle standarde za položaje v teh enotah, odločajo za tehnično in ne toliko za fizično zahtevne naloge. V artilerijskih enotah je več žensk razporejenih v transportu, zvezah in poveljniških mestih kot pa na strelnih linijah (*Women in The Armed Forces, 2002*).

Tabela 5.9: Porazdelitev britanskih pripadnic OS v bojnih enotah KoV glede na čine v letu 2005

KoV		Skupaj (m+ž)	Ženske-častniški čini		Skupaj (m+ž)	Ženske-podčastniški čini in navadne vojakinje		Skupaj (ž)	
Bojne enote	Skupina 1	2940	0	0 %	24590	0	0 %	0	0 %
	Skupina 2	3870	200	5,2 %	25750	830	3,2 %	1030	3,5 %
Skupaj		6810	200	2,9 %	50340	830	1,6 %	1030	1,8 %

Vir: *Committee on Women in the Nato Forces (2005): »Year in Review 2005«. Brussels.*

Število žensk v bojnih enotah KoV torej skupno znaša 1030, kar predstavlja 1,8 % žensk od vseh pripadnikov bojnih enot KoV in 0,5 % bojevnice glede na vse pripadnike OS.

Fizične potrebe v pehotnih in oklepnih enotah so na splošno smatrane za fizično zelo zahtevne, učinkovito delovanje pa lahko pogosto odloča o življenju in smrti. Zato OS Velike Britanije trenutno položaje ženskam v teh enotah ohranjajo zaprte. Pomanjkanje fizične trdnosti, fizičnih sposobnosti in nagnjenost k poškodbam, so pogosto navedeni kot glavni razlog za izključitev žensk iz omenjenih področij (*Women in the armed forces, 2002*).

➤ **VL**

Z izjemo RAF regimenta so vsi ostali položaji v VL odprti za ženske, kar predstavlja 96,4 % službenih mest v VL. Ženskam so namreč v VL vse funkcije letalskih posadk, vključno z bojnimi, odprte že od l. 1990 (*Year in Review, 2001*). RAF regiment je za ženske nedostopen zaradi bojne učinkovitosti (<http://www.rafcareers.com/thebigpicture/eligibility.cfm>).

Tabela 5.10: Porazdelitev britanskih pripadnic OS v bojnih enotah VL glede na čine v letu 2005

VL		Skupaj (m+ž)	Ženske-častniški čini		Skupaj (m+ž)	Ženske-podčastniški čini in navadne vojakinje		Skupaj (ž)	
Bojne enote	Skupina 1	4180	160	3,7 %	1320	50	3,9 %	210	3,8 %
	Skupina 2	370	0	0 %	1960	0	0 %	0	0 %
	Skupina 3	1600	400	24,8 %	2800	470	16,9 %	870	19,8 %
Skupaj		6150	560	9,1 %	6080	620	10,2 %	1080	8,8 %

Vir: *Committee on Women in the Nato Forces (2005): »Year in Review 2005«. Brussels.*

Število žensk v bojnih enotah VL torej skupno znaša 1080, kar predstavlja 8,8 % žensk od vseh pripadnikov bojnih enot VL in 0,53 % žensk glede na vse pripadnike OS.

➤ **VM**

Načeloma se ženske v tej zvrsti še vedno odločajo za bolj tradicionalna službena mesta, čeprav so v VM tudi bojne funkcije vojakinjam na ladjah odprte že od l. 1990 (*Year in Review, 2001*). Danes je ženskam dostopnih 73 % vseh službenih mest v VM (*Woodward, Winter, 2004: 284*).

Tabela 5.11: Porazdelitev britanskih pripadnic OS v bojnih enotah VM glede na čine v letu 2005

VM		Skupaj (m+ž)	Ženske-častniški čini		Skupaj (m+ž)	Ženske-podčastniški čini in navadne vojakinje		Skupaj (ž)	
Bojne enote	Skupina 1	3470	230	6,5 %	9750	1140	11,7 %	1370	10,4 %
	Skupina 2	740	0	0 %	6260	40	0,6 %	40	0,6 %
	Skupina 3	10	0	0 %	310	50	15,3 %	50	15,6 %
Skupaj		4220	230	5,5 %	16320	1230	7,5 %	1460	7,1 %

Vir: *Committee on Women in the Nato Forces (2005): »Year in Review 2005«. Brussels.*

Število žensk v bojnih enotah VM torej skupno znaša 1460, kar predstavlja 7,1 % žensk od vseh pripadnikov bojnih enot VM in 0,7 % žensk glede na vse pripadnike OS.

Narava bojevanja na bojnih ladjah se razlikuje od bojevanja v pehoti in oklepni enotah. Sicer ni nobenega dvoma, da je bojna učinkovitost ladje na prvi bojni liniji odvisna od timskega dela in kohezije, vendar pa primarna naloga osebja VM ni približati in ubiti sovražnika v boju iz oči v oči. Odstotek žensk v VM je v zadnjih letih zato narasel (*Women in The Armed Forces, 2002*).

➤ **Kraljevi marinci**

Splošna služba kraljevih marincev je britanskim vojakinjam v celoti nedostopna. Prepoved ženskam, da bi se lahko priključile marincem, je Sodišče evropskih skupnosti v Luksemburgu določilo v oktobru l. 1999.

Sodniki so na primeru Sirdar proti Odboru KoV in Ministrstvu za obrambo² razsodili, da OS sicer morajo spoštovati zakone Evropske unije glede enakega obravnavanja moških in žensk pri zaposlovanju, vendar so marinci britanskih OS kljub temu opravičeni izključiti ženske iz svojih enot, ker so to »specialne bojne enote, ki opravljajo dolžnosti, pri katerih je spol odločilen dejavnik«. Direktiva sveta evropskih skupnosti namreč ne vpliva na pravice držav članic, da s področja njene uporabe izključijo tiste poklicne dejavnosti in če je potrebno, tudi šolanje za te poklicne dejavnosti, pri katerih je spol delavca odločilni dejavnik zaradi same narave dela ali pa zaradi okolja, v katerem se to delo opravlja.

Sodišče je razglasilo, da marinci delujejo na principu »interoperativnosti«³ in podprlo trditve Ministrstva, da bi zadolžitev žensk v teh enotah ovirala ohranjanje »interoperativnosti«.

Marinci britanskih OS so zato le pripadniki moškega spola in predstavljajo okoli 2 % celotnih britanskih OS (<http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/486133.stm>).

Selekcijski testi za vstop v določeno vojaško službo na podlagi kriterijev za določeno službo v KoV so spolno nevtralni. VM in VL pa še vedno uporabljajo teste in standarde, ki so različni za ženske in moške (*Woodward, Winter, 2004: 286-289*).

² Angela Maria Sirdar je bila pripadnica britanskih OS, ki ji je bila zavrnjena prošnja, da bi pri marincih opravljala službo kuharice. Na negativni odgovor se pritožila z argumentom, da so jo zavrnili, ker je ženska, kar pa predstavlja kršitev zakonov o enakosti v EU.

³ Sposobnost vseh pripadnikov določene enote, da ne glede na svojo specializiranost, izvajajo bojne dolžnosti na prvi bojni črti, brez posebnega dodatnega urjenja. Enote, ki so vpletene v neposreden boj, imajo večje zahteve po interoperativnosti, ker je potreba po takojšnji zamenjavi v primeru izgub večja (*Harries-Jenkins, 2002: 752*).

Moški in ženske se urijo skupaj, na podlagi enakih standardov za določeno delovno mesto. Manjša rekrutacija žensk na za njih dostopnih položajih je tako predvsem posledica spolno nevtralnih kriterijev za vstop, ki jih ženske ne morejo doseči pa tudi posledica poškodb. V skladu s politiko zaposlovanja žensk v OS Velike Britanije, na integracijo žensk v OS vpliva tudi nosečnost in starševstvo. OS so namreč pravno in moralno zavezane, da zaščitijo nosečo vojakinjo in njenega otroka tako, da z objavo nosečnosti ženska ni več razporejena na operativne dolžnosti (*Year in Review, 2004*). Kot pomemben dejavnik, ki vpliva na integracijo žensk v OS, se je pokazalo tudi spolno nadlegovanje, ki ga je v praksi veliko več, kot pa to nakazujejo statistični podatki (*Year in Review, 2005*).

Čeprav ženskam v OS Velike Britanije ni dovoljeno služiti na vseh vojaških položajih, postaja služba v OS za mnogo mladih žensk vse bolj privlačna. To se pripisuje predvsem spremenjeni naravi bojevanja. Tehnološki napredek namreč narekuje, da OS vse bolj potrebujejo osebje s strokovnim, tehničnim in organizacijskim znanjem; znanjem, ki ga lahko v enaki meri pridobijo in imajo tako ženske kot moški (*Woodward, Winter, 2004: 280-281*).

5.24. ZDA

Zgodovinsko ozadje in zakonodaja

Ženske so bile del OS ZDA že v zgodnjih letih 20. st. V 1. in 2. sv. vojni so delovale predvsem kot medicinske sestre. Leta 1948 je bil sprejet dokument o integraciji žensk v OS (*Women's Armed Services Integration Act*), s katerim so ženske v OS pridobile polnopravni status, vendar z določenimi omejitvami v številu vojakinj in častnic, ki so imele dostop do te organizacije. Zakon je ženskam tudi prepovedal vstop v bojne enote v VM, VL in pri marincih. Prepoved vstopa žensk v bojne enote KoV, v tem zakonu ni bil vsebovan, je pa ta zvrst oblikovala lastne predpise, ki so ženskam onemogočili sodelovanje v bojnih enotah. Ta dokument je veljal vse do l. 1967, ko so bile omejitve glede števila, deleža in stopnje ukinjene, spremenjeni pa so bili tudi pogoji za napredovanje. Z ukinitvijo omejitev je prišlo do širjenja vlog za ženske, tako po številu kot tudi v možnostih usposabljanja in poklicnih specializacij, ki so se zanje odprle. Največji napredek v integraciji žensk se je zgodil l. 1973 s prehodom OS na prostovoljno vojsko ter ukinitvijo vojaške obveznosti, saj se je takrat vojska srečala s pomanjkanjem števila primernih moških za vojaško službo. V l. 1976 je bil ženskam dovoljen vstop na vojaške akademije in do sredine 70-ih so lahko ženske že opravljale vse specializirane naloge razen nalog v bojnih enotah. Približno 40 % vseh nalog, ki so jih opravljale, ni sodilo v skupino tradicionalno ženskih opravil.

Ženske OS ZDA so v času zalivske vojne (1990-1991) dokazale, da so pomembne za učinkovito delovanje vojaških sil in so takrat v dejanskih aktivnostih sestavljale 7 % celotnih sil, ki so delovale v vojni. Ravno v tistem času je bilo pravilo o izključenosti žensk iz bojevanja zopet poudarjeno, predvsem zaradi tega ker je postalo dvomljivo, saj so ženske v praksi sodelovale v logističnih, pehotnih in oklepni enotah na prvi bojni liniji, nobene pa ni bilo na letalonosilkah, ki so bile odstranjene iz prve bojne črte. Po tem konfliktu so bile vloge za ženske razširjene na položaje v bojnih letalih in bojnih ladjah (*Field, Nagl, 2001: 75*).

Integracija na bojne položaje je potekala v treh fazah: najprej v VL, nato v VM in nazadnje v KoV. Zakonodajna prepoved o delovanju žensk na bojnih položajih v VL je bila odstranjena decembra 1991, v praksi pa so lahko ženske začele z urjenjem za bojnega pilota v aprilu l. 1993 (<http://www.fas.org/man/crs/92-008.htm>). V aprilu l. 1994 je bil preklican tudi zakon o prepovedi sodelovanja žensk na bojnih ladjah. Takrat je namreč Ministrstvo za obrambo zamenjalo »pravilo tveganja (risk rule)« (sprejeto l. 1988), ki je prepovedovalo razporejanje žensk na položaje, za katere je obstajalo »tveganje izpostavljanja neposrednemu boju, nasprotnikovemu ognju in ujetništvu« s prepovedjo razporejanja žensk le v neposredno kopensko bojevanje (*Beckett, Chien, Sallinger, Harell, 2002: xiii*).⁴

V l. 1992 je bila izvedena raziskava o možnosti vključitve žensk v bojne enote KoV. Študija je vsebovala sklep, da se izključitvena politika žensk iz bojnih enot ohrani.⁵

Zadnja največja sprememba v politiki integracije žensk v OS ZDA se je zgodila z uveljavitvijo zakona iz l. 1994, ki je preklical prepoved sodelovanja žensk na bojnih ladjah.

Splošna zakonodaja prepoveduje diskriminacijo po spolu. OS so iz teh določil izvzete, vendar vojaška pravila posebej opredeljujejo polnopravno integracijo žensk v OS. Vseeno interni predpisi posamezne zvrsti določajo, da ženskam ni dovoljena vključenost v enote in naloge z najvišjo stopnjo verjetnosti neposrednega spopada z nasprotnikom (*Carson-Stanlly, Wechsler-Segal v Bukinac, 1995: 109-110*).

Tako so danes edini položaji, ki ostajajo nedostopni ženskam le tisti, ki zahtevajo neposredno kopensko bojevanje ter enote, ki so neposredno nameščene poleg bojnih kopenskih enot in z njimi tesno sodelujejo (*Year in Review, 2001: 86*).

⁴ Neposredno kopensko bojevanje so definirali kot: spopasti se z nasprotnikom na kopnem z oborožitvenimi sistemi posameznika ali skupinskimi oborožitvenimi sistemi, pri tem pa biti izpostavljen nasprotnikovemu ognju in veliki verjetnosti neposrednega fizičnega kontakta s pripadniki nasprotnikovih sil (*Aspin v Beckett, Chien, Sallinger, Harell, 2002: 4*).

⁵ Študija je namreč ugotovila, da je 20 % najbolj sposobnih kadetinj na West Pointu dosegla rezultate pri fizičnem preverjanju v pehoti, ki so bili enaki rezultatom 20 % najslabših moških kadetov (*Coppola, LaFrance, Carretta, 2002*).

Dejansko vključevanje žensk v bojne enote

OS ZDA so razdeljene na pet zvrsti (KoV, VM, VL, Marinci in Obalna straža) in v vse zvrsti so na prostovoljni osnovi integrirane tudi ženske. OS v letu 2005 štejejo 333916 žensk, od tega jih 20 % deluje na področju zdravstva (*Year in Review, 2005*).

Standardi za sprejem v OS so spolno nevtralni, vendar so v posameznih zvrsteh različni. Temeljno usposabljanje je za oba spola enako razen pri nekaterih testih in standardih telesne pripravljenosti. Po opravljenem temeljnem usposabljanju, pri nadaljnjem urjenju razlik ni. Disciplinski predpisi in pogoji napredovanja so za vse enaki, le da so ženske pri napredovanju prikrajšane takrat, kadar so izkušnje iz mest, ki jim niso dostopne, del meril za napredovanje (*Carson-Stanly, Wechsler-Segal v Bukinac, 1995: 109-110*).

Pri razporejanju posameznikov na določene položaje se upoštevajo predvsem posameznikove sposobnosti za izvršitev zahtevane naloge. Edina izjema je VM, kjer je število rekrutiranih, predvsem pri ženskah, omejeno zaradi omejenih nastanitvenih zmožnosti (*Year in Review, 2004*).

Ženske so razporejene na položaje v podpori, administraciji in zdravstvu, veliko pripadnic pa deluje tudi na netradicionalnih položajih. Predvsem ženske s častniškim činom zasedajo položaje tudi v operativnih enotah (*Year in Review, 2004*).

Tabela 5.12: Število položajev dostopnih ženskam v posameznih zvrsteh OS ZDA

	Število razpoložljivih vojaških položajev	Število položajev dostopnih ženskam	%
KoV	83	76	92
VM	101	96	95
VL	260	256	98
Marinci	116	107	93
Obalna straža	50	50	100

Vir: Committee on Women in the Nato Forces (2005): »Year in Review 2005«. Brussels.

Danes je ženskam dostopnih kar 96 % vseh razpoložljivih položajev v OS ZDA.

➤ **KoV**

Pripadnicam KoV je dostopnih 92 % razpoložljivih položajev.

Nedostopni so jim naslednji položaji: pehota in oklepne enote, artilerijske enote (določeni položaji v lahki artileriji in artileriji zračne obrambe; zaradi sodelovanja z enotami za neposredno kopensko bojevanje), operativni letalski položaji v silah za specialno delovanje kopenske aviacije (160 th Special Operations Aviation Regiment), bojno inženirstvo (tu lahko

ženske služijo le na položajih v poveljniških četah) ter izvidniške zračne enote in ostale specialne sile KoV, ki sodelujejo z enotami za neposredno bojevanje ali pa delujejo na enakem principu kot enote za neposredno kopensko bojevanje

(<http://www.fas.org/man/crs/92-008.htm>; <http://www.uSmA.edu/dmi/pdf/FemalesInCombatArms.pdf>).

Jurišni bojni in izvidniški helikopterji so jim dostopni. Tu so lahko razvrščene v katerokoli enoto, na katerikoli položaj (*Year in Review, 2001: 86*).

Za enkrat KoV nima namena preklicati prepovedi sodelovanja žensk v neposrednem kopenskem bojevanju. Razlogi za odločitev izključitve žensk iz pehotnih enot so številni; izvedene so bile raziskave, ki so pokazale, da ameriškim kandidatkam manjka fizična moč in da negativno vplivajo na kohezivnost in moralo enote (*Coppola, LaFrance, Carretta, 2002*). Raziskava na West Pointu je pokazala naslednje razloge, zakaj se ženske ne bi odločile za delovanje v bojnih enotah, ki jim za enkrat tako in tako niso dostopne: pomanjkanje interesa za bojne položaje (65 %), nezaupanje v svoje fizične sposobnosti (12 %), pretežko doseči uspeh v moškem okolju (9 %), negativne posledice za KoV (8 %), družina (5 %) (*Field, Nagl, 2001: 81*).

V večini pripadnice KoV OS ZDA (predvsem navadne vojakinje in podčastnice) ne podpirajo ideje, da bi kopenske bojne enote postale dostopne tudi za ženske in raje preferirajo »status quo«. Ne nasprotujejo pa možnosti svobodne izbire posameznicam, ki želijo delovati v bojnih enotah in se za opravljanje bojnih dolžnosti čutijo sposobne. Pripadnice na višjih položajih vključitev žensk v kopensko bojevanje bolj podpirajo, saj so mnenja, da jih izključenost iz teh dolžnosti ovira pri priložnostih za napredovanje (*Miller, 2001: 104*).

➤ VL

V VL je danes ženskam dostopnih 98 % položajev, vključno z bojnimi položaji v bombnikih in lovskih letalih, ki so jim v praksi dostopni od maja 1. 1993. Februarja 1994 so OS ZDA dobile prvo pilotko bojnega letala (<http://www.fas.org/man/crs/92-008.htm>). V letu 2004 je prvokrat postala ženska poveljnica eskadrilje lovskih letal (*Year in Review, 2005*).

Ženskam v VL so nedostopna le še mesta v: padalskih reševalnih enotah; posadkah pilotov VL za specialne operacije; pri taktičnem nadzoru zračnega prostora in bojnem poveljevanju (*Year in Review, 2005*).

➤ VM

V VM so lahko pripadnice razporejene na 95 % položajev, vključno z bojnimi ladjami, od marca 1994, ko so ženske prvič postale del posadke na eni izmed ameriških letalonosilk (<http://www.fas.org/man/crs/92-008.htm>). Nedostopni pa so jim naslednji položaji: podmornice (razlog so neprimerni nastanitveni pogoji ter veliki stroški v primeru prilagajanja nastanitvenih zmožnosti podmornic ženskam) (<http://www.gendercenter.org/military.htm>) ter SEAL – mornariška specialna enota ZDA. Navkljub že kar nekaj študijam, s katerimi so želeli analizirati možnost, da bi v program usposabljanja za pripadnike specialnih enot SEAL lahko sprejemali tudi ženske, te enote zaenkrat ostajajo izključno moška družba, čeprav so OS ZDA omogočile tudi dekletom enakopravno šolanje in usposabljanje za različne častniške in druge dolžnosti v KoV, VL, VM in Korpusu mornariške pehote (USMC) (Dakič, 2001: 60).

➤ Marinci

V mornariški pehoti je ženskam odprtih 93 % vseh specializiranih nalog. Tu so jim nedostopni določeni ognjeni položaji (pehota, oklepne enote, bojno inženirstvo in lahka artilerija) in položaji vzdrževanja amfibijsko jurišnih vozil (*Year in Review, 2005*). Razlog izključitve je sprejeta politika, ki ženskam ne dovoljuje vstopa v direktno kopensko bojevanje, ki ga opravljajo marinci (<http://www.gendercenter.org/military.htm>).

Večina žensk se za odhod iz OS odloči zaradi nosečnosti, zdravstvenih težav, neprimerne ravnanja, nezmožnosti opravljanja predpisanih nalog ali zaradi starševstva. OS ZDA imajo veliko težav tudi s spolnim nadlegovanjem (<http://www.gendercenter.org/military.htm>).

Neravnovesje med delom in družino, vključno z nefleksibilnostjo dela in urnika, se je v letu 2004 izkazal za najpogostejši faktor, ki je vplival na pripadnike OS, da so se odločili za opustitev vojaške kariere (*DACOWITS, 2004*).

6. ZAKLJUČEK

Intenzivnim družbenim spremembam zadnjih desetletij se je morala podrediti tudi vojaška organizacija. Moskos s tristopenjsko tipologijo (*glej Moskos, 2000: 15*) spremembe OS 20. st. umešča v tri obdobja: zgodnje moderno (pred hladno vojno), pozno moderno (hladna vojna) in postmoderno (po hladni vojni). V splošnem nakazuje, da so se danes razvite industrijske države spremenile iz družb pripravljenih na vojno, preko družb, ki so odvrčale vojne, v brezvojne družbe. Za ugotavljanje in pojasnitev sprememb vojaškega okolja je uporabil številne spremenljivke, med katerimi se za pomembno šteje tudi vloga žensk v vojaškem okolju.

Na področju vključevanja žensk v OS je v omenjeni tipologiji opaziti, da se je trend izključenosti žensk iz OS ali njihovo delovanje v ločenih korpusih spremenil v delno vključenost, predvsem v vključenost žensk v podpornih nalogah, danes pa v popolno vključenost. Po Moskosovem modelu torej danes govorimo o možni prisotnosti žensk na vseh vojaških položajih, tako pri samem vrhu hierarhične lestvice kot tudi v bojnih enotah.

OS so se po hladni vojni soočile s številnimi novimi izzivi, ki so posledica temeljito spremenjenega mednarodnega varnostnega okolja; proces popolne integracije žensk v OS pa v praksi še zdaleč ni končan. Vojaško okolje je še vedno, vsaj kar zadeva prisotnost žensk, precej tradicionalno, na določenih točkah pa celo konservativno.

Da število žensk v vojaškem okolju z leti narašča, je bilo dokazano že na samem začetku dela. Izvor vključevanja žensk v vojske zahodnega sveta je v preteklosti v prvi vrsti smiselno iskati predvsem v potrebah posameznih OS po večjem številu vojaškega osebja v času vojne, danes pa vse bolj v uveljavitvi trenda profesionalizacij vojsk, ki se v veliki meri srečujejo z pomanjkanjem primernih rekrutov; širitvi nevojnih vojaških operacij; v rastočem tehnološkem razvoju; v spremenjeni družbeni vlogi žensk; uveljavljanju vse večje enakosti spolov v družbi; ženskih gibanjih ter vse manjši spolni segregaciji delovnih mest; v demografskih trendih staranja družbe in upadanja stopnje rodnosti; v ekonomskem razvoju; v zakonih in mednarodnem okolju, ki stremi k uveljavitvi načela enakosti spolov.

Vendar je zastopanost žensk v posameznih OS, kljub naraščanju, še vedno na zelo nizki ravni, že integriranim posameznicam pa onemogočen dostop do določenih vojaških položajev. To lahko v največji meri pripišemo zmanjševanju obrambnega proračuna posameznih držav, ki onemogoča pokrivanje dodatnih stroškov, ki nastanejo ob vključitvi žensk v vojaško organizacijo; slabi vojaški interakciji, ki vpliva na bojno moralno, kohezijo in učinkovitost

vojaških enot ter izhaja iz obstoja različnih oblik seksizma, stereotipov in predsodkov; vrednotam in stereotipom, ki so vezani na starševstvo in družino ter na pripisovanje določenih značilnosti posameznemu spolu; fiziološkimi, fizičnim, osebnostnim in psihičnim značilnostim žensk.

Vključevanje žensk v bojne enote je zelo specifično področje OS, za katerega se je v članicah zavezništva izkazalo, da zgoraj omenjeni zaviralni dejavniki še posebej pridejo do izraza. Žensk, ki opravljajo bojne dolžnosti, je le za peščico, le-te pa se pri opravljanju svojih nalog ukvarjajo z vrsto težav, ki so pogosto vzrok za stagnacijo vojaške kariere, premestitev na manj pomembne položaje ali celo opustitev vojaške kariere v celoti.

Pri članicah zavezništva se je v praksi izkazalo, da so ženske iz specialnih enot najpogosteje izključne zaradi razlogov interoperativnosti in nezmožnosti izpolnitve pristopnih kriterijev, iz ostalih bojnih dolžnosti, predvsem v KoV, pa zaradi slabše fizične moči, vzdržljivosti in osebnostnih značilnosti; nosečnosti, starševstva ter nezmožnosti usklajevanja časa za delo in družino; prisotnosti seksizma in spolnega nadlegovanja; slabljenja kohezije enot in vpliva na bojno učinkovitost; neprilagojenih nastanitvenih pogojev za ženske; predsodkov in ukoreninjenih tradicionalnih vrednot, ki opredeljujejo ženske kot neprimerne za bojevnice ter nenazadnje zaradi same nezainteresiranosti, da bi opravljale takšne vrste dolžnosti.

Pri vključevanju žensk v bojne enote je zaslediti, da pravzaprav govorimo o dveh vrstah integracije žensk: o prvi, na zakonodajni ravni, v okviru katere so moški in ženske v večini v OS vključeni pod enakimi pogoji in so jim dostopni vsi položaji, tudi bojni; ter o drugi, v dejanskem okolju, ki temelji na naravi družbe in se ravna po tradiciji, kulturi ter predsodkih in zato zahtevne naloge, v večini, še vedno dodeljuje moškim.

V Moskosovi tipologiji je tako v zakonodaji popolna integracija že skoraj dosežena, v praksi pa se nahaja na mnogo nižji stopnji.

V zakonodaji kar šestnajst OS držav zavezništva (Belgija, Češka, Danska, Italija, Kanada, Latvija, Litva, Luksemburg, Madžarska, Norveška, Poljska, Portugalska, Romunija, Slovaška Slovenija in Španija) omogoča ženskam popolno integracijo v OS; šest OS držav dovoljuje delno integracijo, torej le v nekatere bojne enote (Francija, Nemčija, Nizozemska, Turčija, Velika Britanija in ZDA), samo v Bolgariji in Grčiji pa zakonodaja in pravila v celoti prepovedujejo dostop do katerih koli bojnih enot.

Nobene OS držav zavezništva nimajo pripadnic ženskega spola integriranih v specialne enote (glej *Harries-Jenkins, 2002: 753*), zato v praksi popolna integracija žensk v bojne enote sploh

ne obstaja. Če iz klasifikacije bojnih enot odvzamemo specialne enote, se popolni integraciji v praksi nagiba le nekaj držav, in sicer Belgija, Kanada, Luksemburg, Norveška in Španija. Državam, ki v zakonodaji v celoti prepovedujeta integracijo žensk v bojne enote, se v praksi pridružuje še Češka, iz opravljanja bojnih nalog pa so ženske v večini izključene tudi v OS Italije, Latvije, Litve, Poljske in Romunije. Za ostale države velja delna vključenost žensk v bojne enote.

Na tej točki, lahko torej potrdim svojo hipotezo, da v državah, kjer je ženskam z zakonom dovoljeno sodelovanje v enotah, ki bi bile lahko neposredno vključene v oborožen boj, v praksi še vedno ni dovoljeno sodelovati v vseh bojnih aktivnostih. Še več, v primeru Češke je kljub zakonodaji integracija žensk v bojne enote v praksi v celoti onemogočena.

Glede na leto pričetka integracije žensk v bojne enote so med najbolj naprednimi OS držav, ki so z integracijo pričele v začetku 80-ih. Med njimi sta Belgija in Nizozemska vodilni, sledijo pa jima Norveška, Luksemburg ter Kanada. Med zadnjimi so integracijo začele uveljavljati države, ki so tudi med zadnjimi pristopile k zavezništvu, in sicer Poljska, Slovaška, Latvija in Romunija pa tudi Nemčija in Italija, ki sta članici zavezništva že dalj časa.

Kot zanimivost naj omenim, da je večina držav, ki so postale članice Nata v letu 1999 in 2004, že od samega začetka članstva, nekatere pa tudi že prej, vsaj v zakonodaji, omogočila ženskam dostop do vseh položajev. K temu jih je najverjetneje privedlo stališče ostalih članic in mednarodnega okolja o zagotavljanju načela enakopravnosti spolov, pa tudi pripravljanje držav na vstop v EU v 90-ih, ki je med ostalim vplivalo na vpeljavo enakih priložnosti v OS in tako na razvoj vojaške kariere za ženske. V tem kontekstu je potrebno omeniti tudi Nemčijo in Veliko Britanijo, kjer je trenutna integracijska politika žensk v OS delno rezultat evropskega pravosodja, kar dokazuje, da ima mednarodna dimenzija na področju razširjanja ženskih vojaških vlog pomemben vpliv.

Če integracijo v bojne enote analiziramo po posameznih zvrsteh OS, pridemo do zaključka, da sta integraciji žensk najbolj naklonjena vojno letalstvo in vojna mornarica, nekoliko manj pa kopenska vojska, kjer OS Bolgarije, Češke, Francije, Grčije, Portugalske, Turčije, Velike Britanije in ZDA onemogočajo ženskam, da bi opravljale dolžnosti neposrednega kopenskega bojevanja. Pri integraciji je torej opaziti obstoj razlik med posameznimi zvrstmi OS. Tradicionalnost vojaške organizacije je najbolj ukoreninjena v bojnih enotah KoV, zato so se v večini za ženske dostopni predvsem bojni položaji, pri katerih igrajo glavno vlogo sofisticirani bojni sistemi (bojna letala in bojne ladje), pa čeprav je za opravljanje takšnih nalog potrebno več izobrazbe, urjenja, infrastrukturnega prilagajanja in denarja. S tem je potrjena hipoteza, da so omejitve na področju vključevanja žensk v bojne enote največje v

kopenski vojski, zaradi neposrednega stika s sovražnikom in nekoliko manjše v vojnem letalstvu in vojni mornarici, kjer so ženskam določeni položaji v večini nedostopni zaradi še ne ustreznih pridobljenih znanj ali pa zaradi neustreznih namestitvenih pogojev.

Dejanska angažiranost žensk v bojnih enotah OS posameznih držav je različna in je zato kategorizacija v določene skupine pravzaprav onemogočena. Kljub pripadnosti držav zavezništvu, ki ima poenotene številne standarde, na področju vključevanja žensk v bojne enote v praksi, splošno veljavne integracijske politike ni mogoče opaziti. Vsaka država je bolj ali manj primer zase. Na splošno lahko le povzamem, da so v tem kontekstu najbolj napredne OS držav Belgije, Norveške, Danske, Kanade, Nizozemske ter pogojno tudi Velike Britanije in ZDA. Dolga pot uveljavitve žensk na bojnih dolžnostih pa v največji meri čaka ženske OS Bolgarije, Češke, Grčije, Italije, Latvije, Litve, Poljske, Romunije, Slovaške in Turčije. Njihova integracija poteka postopno, seveda najprej na podpornih položajih. Potrebno je še enkrat poudariti, da se tudi v OS, kjer integracija velja za najbolj napredno, ženske nahajajo večino na tradicionalnih položajih, s prisotnostjo žensk na bojnih položajih pa ne kažejo zavidljivih uspehov. Torej se kljub vse večjemu deležu žensk v OS držav članic Nata in zavzemanju vse pomembnejših vojaških vlog, vloga ženske kot bojevnice šele uveljavlja, saj ženske v večini še vedno zasedajo mesta, kjer je možnost neposrednega bojnega stika z nasprotnikom izključena.

Trenutna integracijska politika žensk pa posamezne OS zavezništva združuje vsaj v nekaj stičnih točkah: ženske so prisotne v vseh OS zavezništva; njihov vstop v OS temelji na prostovoljnosti; njihova participacija je omejena, a vseeno v zadnjem času narašča, saj so bile ukinjene različne omejitve, vloge žensk v vojski pa so se razširile; večinski delež pripadnic deluje kot pomožno in tehnično osebje na tradicionalnih ženskih položajih; prisotnost žensk na vrhu hierarhične vojaške lestvice in v operativnih funkcijah je bolj ali manj prava redkost.

Kakorkoli bodo posamezne države v prihodnosti nadaljevale politiko vključevanja, ostaja dejstvo, da ima trenutna izključitev žensk iz določenih položajev za pripadnice OS posledice, ki se nanašajo zlasti na področje človekovih pravic. Ker delovanje v bojnih enotah običajno zagotavlja napredovanje v vojaški karieri, izključevanje žensk iz bojnih enot pomeni predvsem spolno diskriminacijo ter izgubo ekonomskih priložnosti.

Vključevanje žensk v bojne enote je v OS zavezništva zaradi še vedno globoko ukoreninjenega tradicionalizma in predvsem vpliva različnih dejavnikov težko predvideti. Zgodí se lahko, da bo v procesu napredka storjen tudi še kakšen korak nazaj.

7. LITERATURA

KNJIGE IN ČLANKI:

- Adanić, Stjepan in Tatalović, Siniša (1993): Oružane snage-novačenje i mobilizacija, Otvoreno sveučilište, Zagreb.
- Addis, Elisabetta (1994): »Women and the Economic Consequences of Being a Soldier«. V: Addis, Elisabetta, Russo, E. Valeria, Sebesta, Lorenza (ur.): Women soldiers Images and realities. St. Martin's Press, New York, str. 3-27.
- Barle, Andreja (ur.) (1994): Sociologija. Gradivo za srednje šole. Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana.
- Bernik, Valerija (2002): »Ženske v slovenski partizanski vojski (1941-1945)«. V: Jelušič, Ljubica, Pešec, Mojca (ur.): Seksizem v vojaški uniformi, FDV, Ljubljana, str. 106-125.
- Bolgar, Judit, Gal, Anna (2002): »Motiviranost in vrednote žensk v madžarskih obrambnih silah«. V: Jelušič, Ljubica, Pešec, Mojca (ur.): Seksizem v vojaški uniformi. FDV, Ljubljana, str 101-104.
- Brown, James, Safilios-Rothschild, Constantina (1982): »Greece: Reluctant Presence«. V: Goldman L., Nancy (ur.): Female Soldiers, Combatants or Noncombatants? Historical and contemporary perspectives. Greenwood, str.165-188.
- Bukinac, Zorica (1995): »Integracija žensk v oborožene sile nekaterih držav članic Nata«. V: Bukinac Zorica (ur.): Ženske in oborožene sile. MORS, Ljubljana str. 93-114.
- Bukinac, Zorica (1995): »Sklepna beseda«. V: Bukinac Zorica (ur.): Ženske in oborožene sile. MORS, Ljubljana, str. 181-183.
- Carreiras, Helena (1999): »The Role of Women in the Armed Forces of Nato Countries: Military Constraints and Professional Identities«. Minevra: Quarterly Report on Women and the Military, Fall-Winter.
- Carreiras, Helena (2002): »Women in the Portuguese Armed Forces: From Visibility to »Eclipse««. Current Sociology, let. 50, št. 5, str. 687-714.
- Cimerman, Špela (2002): Belgijske oborožene sile: proces preoblikovanja in problemi popolnjenja po hladni vojni. Diplomsko delo, FDV, Ljubljana.
- Dakič, Drago (2001): »Peklenski bojvniki«. Revija obramba, let. 33, št. 8, MORS, str. 58-60.

- De Young, Marie (2001): »Sexuality: Histories, Behaviors and Lifestyles that Impact Unit Readiness and Cohesion«. V: James Simon, Rita (ur.): Women in the military. Transaction Publishers, New Brunswick (USA) and London (UK), str. 135-169.
- Ferik, Gorazd (2002): Znanstveno tehnološki napredek in vloga žensk v oboroženih silah. Diplomsko delo, FDV, Ljubljana.
- Field, Kim, Nagl, John (2001): »Combat roles for women: a modest proposal«. Parameters, Summer, XXXI, 2, str. 74-88.
- Goldstein, Joshua (2001): War and gender: how gender shapes the war system and vice versa. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gradič, Barbara (2002): Integracija žensk v oborožene sile držav članic Nata. Diplomsko delo, FDV, Ljubljana.
- Grmek, Meta (2005): »Zanimanje za zaposlitev v SV letos zadovoljivo«. Slovenska vojska, let. 13, št. 5, MORS, Ljubljana, str. 9-11.
- Harries-Jenkins, Gwyn (2002): »Women in Extended Roles in the Military: Legal Issues«. Current Sociology, 50, 5, str. 745-769.
- Humar, David (2001): »Vojaške enote«. Vojaško-strokovni informator Centra vojaških šol, št. 9, januar, Ljubljana.
- (1993): International Military and Defense Encyclopedia, 6. zvezek. USA: Brassey's, str. 2828.
- Iskra, Darlene, Trainor, Stephen, Leithauser, Marcia, Segal, Mady Wechler (2002): »Women's Participation in Armed Forces Cross-Nationally: Expanding Segal's Model«. Current Sociology, 50, 5, str. 772-797.
- Jelušič, Ljubica (2002): »Feminizacija vojske (uredniška beseda)«. V: Jelušič, Ljubica, Pešec, Mojca (ur.): Seksizem v vojaški uniformi. FDV, Ljubljana, str. 9-16.
- Jelušič, Ljubica (1995): »Ženske vojakinje-emancipacija ali muhavost«. V: Bukinac Zorica (ur.): Ženske in oborožene sile. MORS, Ljubljana, str. 5-15.
- Jogan, Maca (1995): »Seksizem in oborožene sile«. V: Bukinac Zorica (ur.): Ženske in oborožene sile. Ministrstvo za obrambo, Ljubljana, str. 17-26.
- Karpluj, Damir, Žitko, Maks, Videmšek, Mateja, Karpluk, Katarzyna (2002): »Razumevanje razlik med spoloma kot pot k učinkovitejši splošni in specifični telesni pripravljenosti pripadnic in pripadnikov Slovenske vojske«. V: Jelušič, Ljubica, Pešec, Mojca (ur.): Seksizem v vojaški uniformi. FDV, Ljubljana, str. 67-86.

- Klein, Uta (2002): »The Gender Perspective of Civil-Military Relations in Israeli Society«. *Current Sociology*, 50, 5, str. 669-686.
- Kotnik, Igor (1995): »Nekateri vidiki vključevanja žensk v sodobne oborožene sile«. V: Bukinac Zorica (ur.): *Ženske in oborožene sile*. MORS, Ljubljana, str. 67-92.
- Kotnik, Igor (2001/2002): *Popolnjevanje oboroženih sil in mobilizacija–študijsko gradivo*. FDV, Ljubljana, str. 324-325.
- Kotnik, Igor (2002): *Preoblikovanje oboroženih sil sodobnih evropskih držav*. FDV, Ljubljana.
- Kümmel, Gerhard (2002): »When Boy Meets Girl: The »Feminization« of the Military. An Introduction Also to be Read as a Postscript«. *Current Sociology*, 50, 5, str. 615-636.
- (1999): *Land force tactical doctrine ATP-35B*.
- Lubi, Darko (2003): *Teorija strategije – študijsko gradivo*. FDV, Ljubljana, str. 227.
- Majcen, Vinko (1995): »Psihološki vidiki vloge žensk v Slovenski vojski«. V: Bukinac Zorica (ur.): *Ženske in oborožene sile*. MORS, Ljubljana, str. 139-147.
- Mihajlović, Mihajlo, Arsić, Stanislav (2003): *Specialne snage sveta*. Novinsko-izdavaški centar »Vojska«, Beograd.
- Miller, L. Laura (2001): »Feminism and the Exclusion of Army Women from Combat«. V: James Simon, Rita (ur.): *Women in the military*. Transaction Publishers, New Brunswick (USA) and London (UK), str. 103-133.
- Moskos, C. Charles, Williams, Allen John, Segal, R. David (2000): *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War*. Oxford University Press, New York, Oxford.
- Musek, Janek (1995): »Ženske in moški: preobrazba tradicionalnih spolnih vlog«. V: Bukinac Zorica (ur.): *Ženske in oborožene sile*. MORS, Ljubljana, str. 27-37.
- Nuciari, Marina (2003): »Women in the Military. Sociological Arguments for Integration«. V: Caforio, Giuseppe (ur.): *Handbook of the Sociology of the Military*. Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York, str. 279-297.
- O'Neill, William (2001): »Women and Readiness«. V: James Simon, Rita (ur.): *Women in the military*. Transaction Publishers, New Brunswick (USA) and London (UK), str. 171-195.
- Pešec, Mojca (2002): »Ženske v slovenski vojski«. V: Jelušič, Ljubica, Pešec, Mojca (ur.): *Seksizem v vojaški uniformi*. FDV, Ljubljana, str. 138-141.

- Popa, C. Oana (1999): »Women in the Armed Forces The Case of Romania«. Minevra: Quarterly Report on Women and the Military, Fall-Winter.
- (2001): Priročnik o zvezi Nato. Office of Information and Press Nato-1110 Brussels, Belgija.
- Segal, Mady Wechsler (1993): »Women in the Armed Forces«. V: Howes, H. Ruth, Stevenson, R. Michael (ur.): Women and the use of military force. Lynne/Rienner Publicers, Colorado.
- Segal, Mady Wechsler (1995): »Women's Military Roles Cross-Nationally: Past, Present, and Future«. Gender and Society, 9, 6, str: 757-775.
- Simons, Anna (2001): »Women in combat units: It's still a bad idea«. Parameters, Summer, XXXI, 2, str. 89-100.
- Sorensen, Henning (1982): »Denmark. The small Nato Natio«. V: Goldman L., Nancy (ur.): Female Soldiers, Combatants or Noncombatants?. Historical and contemporary perspectives. Greenwood, str. 194-195.
- (2004): Taktika-skripta. MORS, Ljubljana, str. 10-62.
- (1992): The Official Dictionary of Military Terms; The Joint Chiefs of staff U.S. Department of Defense. Global professional publications, Irvine, California.
- Tuten, M. Jeff (1982): »Germany and the world wars«. V: Goldman L., Nancy (ur.): Female Soldiers, Combatants or Noncombatants?. Historical and contemporary perspectives. Greenwood, str. 47-84.
- Unger, Marko (2003): »Bojne enote«. Slovenska vojska, let..11, št.11, MORS, Ljubljana, str. 22-23.
- Wheelwright, Julie (1994): »It was exactly like the movies! The media's use of the feminine during the gulf war. V: Addis, Elisabetta, Russo, E. Valeria, Sebesta, Lorenza (ur.): Women soldiers Images and realities. St. Martin's Press, New York, str. 111-134.
- Winslow, Donna, Dunn, Jason (2002): »Women in the Canadian Forces: Between Legal and Social Integration«. Current Sociology, 50, 5, str. 641-667.
- Woodward, Rachel, Winter, Patricia (2004): »Discourses of Gender in the Contemporary British Army«. Armed Forces and Society, 30, 2, str. 279-301.
- Žabkar, Anton (2003): Marsova dediščina. Temelji vojaških ved, 1. knjiga. FDV, Ljubljana.

INTERNETNI VIRI:

- Kapitein Bertocchi, Sandra (2005): Podatki posredovani preko e-maila. Sectie Motivatiebeleid, Ondersectie Organisatiecultuur, Belgian Ministry of Defence.
- Brower, J. Michael (2002): »A case for Women Warfighters«. <http://www.leavenworth.army.mil/milrev/English/NovDec02/brower.htm>; dne 13. 2. 2004.
- Burrelli, F. David (1996): Women in the armed forces. <http://www.fas.org/man/crs/92-008.htm>; dne 17. 10. 2004.
- Carreiras, Helena (2002): Gender Integration in the Armed Forces: A cross National Comparison of Policies and Practices in Nato Countries. <http://www.nato.int/ims/2002/cwinf2002/cwinf-02.htm>; dne 29. 4. 2004.
- Committee on Women in the Nato Forces (1999): »Year in Review 1999«. Brussels. http://www.nato.int/issues/women_nato/index.html; dne 27. 11. 2003
- Committee on Women in the Nato Forces (2001): »Year in Review 2001«. Brussels. <http://www.nato.int/ims/2001/win/00-index.htm>; dne 27. 11. 2003
- Committee on Women in the Nato Forces (2004): »Year in Review 2004«. Brussels. <http://www.nato.int/ims/2004/win/03-index.htm>; 27. 11. 2004
- Committee on Women in the Nato Forces (2005): »Year in Review 2005«. Brussels. <http://www.nato.int/ims/2005/win/year-in-review.htm>; dne 4. 8. 2005
- Coppola M. Nicholas, LaFrance, Kevin G., Carretta, Henry J.(2002): »The Female Infantryman: A Possibility?«. <http://www.leavenworth.army.mil/milrev/English/NovDec02/copolla.htm>; dne 13. 2. 2004.
- Harrell, C. Margaret, L. Miller, Laura (1997): New opportunities for military women: Effects upon readiness, cohesion and morale. <http://www.rand.org/publications/MR/MR896/>; dne 12. 10. 2004.
- Harrell, Beckett, Chien, Sallinger (2002): The satus of gender integration in the military: analysis of selected occupations. <http://www.rand.org/publications/MR/MR1380/>; dne 12. 10. 2004.
- Knight, H. Robert (1991): Women in Combat: Why Rush to Judgment? <http://www.heritage.org/research/NationalSecurity/BG836.cfm>; dne 11. 10. 2004.

- Slesarikova, Tatiana (2005): Podatki posredovani preko e-maila. Ministry of Defence, Bratislava, Slovakia.
- The integration of women in the Danish armed forces (2004): gradivo poslano preko e-maila.
- Visnovska, Hana (MAJ) (2005): Podatki posredovani preko e-maila. Defence Policy and Strategy Division, Ministry of Defence, Prague, Czech Republic.
- Women in the armed forces; A Report by the Employment of Women in the Armed Forces Steering Group. http://www.mod.uk/linked_files/women_af_summary.pdf; dne 2. 3. 2005.
- <http://www.odin.dep.no/f/engelsk/publ/veiledninger/010011-120046/hov007-bn.html>; dne 10. 10. 2004.
- http://www.forces.gc.ca/site/newsroom/view_news_e.asp?id=936; dne 25. 1. 2005
- <http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/486133.stm>; dne 26. 1. 2005.
- <http://www.uSmA.edu/dmi/pdf/FemalesInCombatArms.pdf>; dne 22. 12. 2004.
- <http://www.news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/1097492.stm>; dne 22. 12. 2004.
- <http://www.archives.cnn.com/2001/WORLD/europe/germany/01/02/women.army/>; dne 22. 12. 2004.
- <http://www.rafcareers.com/thebigpicture/eligibility.cfm>; dne 8. 6. 2005

8. SEZNAM GRAFIČNIH PRIKAZOV IN TABEL

Grafični prikaz 4.1: Dejavniki, ki vplivajo na integracijo žensk v OS.....	14
Tabela 5.1: Področja delovanja žensk v francoskih OS	46
Tabela 5.2: Ženske v bojnih enotah kanadskih OS v letih 1989, 1998, 1999, 2001,2003 in 2005	51
Tabela 5.3: Porazdelitev žensk v bojnih enotah KoV portugalskih OS glede na čine v letu 2004 in 2005	61
Tabela 5.4: Porazdelitev žensk v bojnih enotah VL portugalskih OS glede na čine v letu 2004 in 2005	61
Tabela 5.5: Porazdelitev žensk v bojnih enotah VM portugalskih OS glede na čine v letu 2004 in 2005	61
Tabela 5.6: Porazdelitev pripadnikov SV po posameznih rodovih in službah.....	65
Tabela 5.7: Porazdelitev pripadnic turških OS glede na bojne in podporne enote.....	68
Tabela 5.8: Porazdelitev moških in žensk v OS Velike Britanije ter število žensk v bojnih enotah posameznih zvrsti	70
Tabela 5.9: Porazdelitev britanskih pripadnic OS v bojnih enotah KoV glede na čine v letu 2005	71
Tabela 5.10: Porazdelitev britanskih pripadnic OS v bojnih enotah VL glede na čine v letu 2005	72
Tabela 5.11: Porazdelitev britanskih pripadnic OS v bojnih enotah VM glede na čine v letu 2005	72
Tabela 5.12: Število položajev dostopnih ženskam v posameznih zvrsteh OS ZDA.....	76

9. PRILOGA

Priloga: Primerjalni pregled značilnosti vključevanja žensk v bojne enote OS držav članic
Nata

PRILOGA: Primerjalni pregled značilnosti vključevanja žensk v bojne enote OS držav članic Nata

	Število in odstotek žensk v OS		Zakonsko prepovedana spolna diskriminacija	Integracija žensk v bojne enote; zakonodaja	Vojaške enote v katerih ženske v praksi niso vključene	Dejavniki, ki vplivajo na spolno (ne)reprezentativnost v bojnih enotah	Delež žensk v bojnih enotah
	(l. 2004)	(l. 2005)					
1. Belgija	3393 8,26 %	3348 8,3 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l. 1981)	Specialne sile: padalske enote in bojni potapljači	- izpolnitev fizičnih zahtev - starševstvo in družina - spolno nadlegovanje	1,5-2 %
2. Bolgarija	2117 4,2 %	2386 6 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna izključenost	Vse bojne enote	- fizična zahtevnost bojevanja - predsodki	0
3. Češka	2885 12,3 %	2786 12,21 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l.1999)	Vse bojne enote	- fizična zahtevnost bojevanja - nezainteresiranost pripadnic	0
4. Danska	1054 5 %	1108 5 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l. 1988)	VL: pilot bojnega letala (se usposablja) Specialne sile	- spolno nadlegovanje - seksizem	
5. Estonija	Ni podatkov						
6. Francija	44829 12,79 %	47617 13,02 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Delna integracija; VL (l. 1995) VM (l.1993)	KoV: bojne naloge VM: podmornice Marinci Specialne enote žandarmerije Specialne sile: tujska legija, enote za podvodno bojevanje	- izpolnitev fizičnih in psihičnih zahtev - bojna učinkovitost - praktični razlogi: nastanitveni pogoji na podmornicah	VL: 9 pilotk bojnih letal KoV: 2,6 % VM: 0,3 %
7. Grčija	4,2 %		Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna izključenost (l.1978)	Vse bojne enote	- interna pravila OS in zakonodaja; opravljanje bojnih nalog je za ženske neprimerno	0
8. Islandija	Nima oboroženih sil						

	Število in odstotek žensk v OS		Zakonsko prepovedana spolna diskriminacija	Integracija žensk v bojne enote; zakonodaja	Vojaške enote v katerih ženske v praksi niso vključene	Dejavniki, ki vplivajo na spolno (ne)reprezentativnost v bojnih enotah	Delež žensk v bojnih enotah
	(l. 2004)	(l. 2005)					
9. Italija	1736 0,54 %	3023 1 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l.1999)	Večina bojnih enot	- ženske v OS prisotne šele od l. 2001 - namestitvene razmere	
10. Kanada	16136 16,3 %	Okoli 16000 16,6 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l. 1989); Podmornice (l. 2001)		- nosečnost, družina, starševstvo - spolno nadlegovanje - bojna učinkovitost - predsodki - pomanjkanje zasebnosti - izpolnitev fizičnih zahtev	Častnice: 3,9 % Podčastnice: 1,4 %
11. Latvija	719 17,8 %	767 16,7 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l. 2002)	Večina bojnih enot	- predsodki - spolna segregacija - nastanitvene razmere	
12. Litva		919 12 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l. 1991)	VM: večina bojnih enot Specialne sile	- predsodki	VL: 1 pilotka bojnega letala
13. Luksemburg	49 6,04 %	51 5,4 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l. 1987)			
14. Madžarska	10 %	4041 16 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l.1996)	VL: pilot bojnega letala (se usposablja)	- družina in starševstvo - vrednote	
15. Nemčija	10030 5,2 %	11300 6 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Delna integracija (l. 2001)	Specialne sile	- razsodba Sodišča evropskih skupnosti - izpolnitev fizičnih zahtev	4756 (2,4 %)

	Število in odstotek žensk v OS		Zakonsko prepovedana spolna diskriminacija	Integracija žensk v bojne enote; zakonodaja	Vojaške enote v katerih ženske v praksi niso vključene	Dejavniki, ki vplivajo na spolno (ne)reprezentativnost v bojnih enotah	Delež žensk v bojnih enotah
	(l. 2004)	(l. 2005)					
16. Nizozemska	4553 8,7 %	4336 9 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Delna integracija (l. 1979)	VM: podmornice Marinci	- bojna učinkovitost - pomanjkanje zasebnosti - izpolnitev fizičnih zahtev	
17. Norveška	700 6,3 %	656 6,7 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l. 1984)	Specialne sile KoV in VM	- izpolnitev fizičnih zahtev - družina - seksizem	
18. Poljska	346 0,47 %	512 0,7 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l. 2003)	Večina bojnih enot	- dostop do bojnih položajev v juliju 2004	
19. Portugalska	2988 8,4 %	3816 10,29 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l. 1991)	KoV: bojne naloge VM: podmornice, taktične enote Marinci Specialne sile KoV in VM: bojni potapljači	- nastanitvene razmere - pomanjkanje moškega kvalificiranega osebja	KoV: 5,3 % VL: 6,6 % VM: 1,5 % ----- 700 1,9 %
20. Romunija	3,99 %	1978 5 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l. 2002)	Večina bojnih enot	- predsodki	
21. Slovaška	789 6,1 %	1042 7,06 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l. 2003)	VL: vse bojne enote	- nezainteresiranost pripadnic	Pehota (2,31 %) Oklepne enote (0,55 %) Artilerija (2,55 %) Inženirstvo (1,06 %)

	Število in odstotek žensk v OS		Zakonsko prepovedana spolna diskriminacija	Integracija žensk v bojne enote; zakonodaja	Vojaške enote v katerih ženske v praksi niso vključene	Dejavniki, ki vplivajo na spolno (ne)reprezentativnost v bojnih enotah	Delež žensk v bojnih enotah
	(l. 2004)	(l. 2005)					
22. Slovenija	1069 16 %	1081 15,4 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l. 1991)	Oklepne enote Pomorstvo	- fizična zahtevnost - seksizem - nosečnost - ekonomski faktor - nastanitveni pogoji	Pehota (3,3 %) Artilerija (0,2 %) Inženirstvo (0,07 %)
23. Španija	12444 10,5 %	12641 10,7 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Popolna integracija (l. 1992 podčastnice in častnice; l. 1999 vojakinje)			
24. Turčija	1144 3,95 %	1245	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Delna integracija (l. 1957/l. 1992)	KoV: pehota, oklepne enote VM: podmornice		214 0,7 % (1.2004) 251 (1.2005)
25. Velika Britanija	18336 8,8 %	18270 9 %	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Delna integracija; VL, VM (l. 1990); artilerija in inženirske enote (l.1998)	KoV: pehota, oklepne enote, oklepnoizvidniška garda VL:RAF regiment VM:Podmornice, potapljači za čiščenje min Marinci Specialne sile	- starševstvo, zdravstveni razlogi - izpolnitev fizičnih zahtev - bojna učinkovitost in kohezija - spolno nadlegovanje - razsodba Sodišča	KoV: 0,5 % VL: 0,53 % VM: 0,7 % ----- 3570 1,8 %
26. ZDA	372230 15,4 %	333916	Da; določila veljajo tudi znotraj OS	Delna integracija; VL (l.1991) VM (l.1994)	KoV: pehota, oklepne enote, artilerija, bojno inženirstvo, izvidniške zračne enote VM: podmornice VL: padalsko reševanje, taktični nadzor zračnega prostora, bojno poveljevanje Marinci Specialne sile KoV, VL in VM (SEAL)	- nastanitvene razmere - seksizem - nezainteresiranost pripadnic - kohezija in morala enote - fizična zahtevnost - usklajevanje dela z družinskimi obveznostmi	